

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

J. ANANJEVA

**LOENGUD
NÕUKOGUDE
TSIVIILÕIGUSEST**

TARTU 1961

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI

TSIVIILÕIGUSE JA -PROTSESSI KATEEDER

J. ANANJEVA

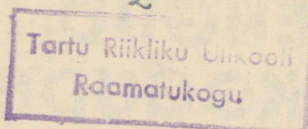
**LOENGUD
NÕUKOGUDE
TSIVIILÕIGUSEST**

ÜLDINE ÕPETUS OBLIGATSIOONIDEST

TARTU 1961

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18
Ж. Ананьева
ЛЕКЦИИ ПО СОВЕТСКОМУ ГРАЖДАНСКОМУ ПРАВУ
Общее учение об обязательствах
На восточном языке

2

79153

Vastutav toimetaja E. Laasik
Korrektor E.Oja

=====

TRÜ Rotaprint 1961. Trükipoognaid 11.
Tir. 450 eks. MB 01411. Tell. nr.470.

Hind 34 kop.

EESSÕNA.

Käesolevad loengud on mõeldud abimaterjalina Õigusteaduskonna statsionaarsetele ja mittestatsionaarsetele üliõpilastele nõukogude tsiviilõiguse ühe keerulisema osa - "Üldine õpetus obligatsioonidest" - omandamisel.

Materjali esitamisel on peetud silmas NSV Liidu Kõrgema Hariduse Ministeeriumi poolt 1960.a. kinnitatud programmi (teemad 17-22). Kursuse antud osa omandamise eelduseks on eelkõige tsiviilõiguse kursuse üldosa (teemad 1-16) põhjalik tundmine (vt. tsiviilõiguse õpik kõrgematele juriidilistele õppeasutustele Sovetskoe gražganskoe pravo, tom I, Gocjurizdat, M., 1959).

Lugejatel tuleb arvestada, et käesolev väljaanne on mõeldud vaid abivahendina loengute kuulamiseks ning iseseisvalt läbitöötatud kirjanduse ja seadusandlike materjalide mõistmiseks. Siin ei anta kõigi seadusandlike aktide põhjalikku ja üksikasjalist analüüsi. Ka teoreetilised seisukohad on esitatud lühidalt. Tekstis viidatakse vastavatele algallikatele, mis kuuluvad iseseisvalt läbitöötamisele.

Arvestada tuleb ka asjaolu, et obligatsiooniõiguslike suhteid reguleeriv seadusandlus pidevalt areneb ja muutub. Käesoleva teksti koostamisel on kasutatud seadusandlike materjale seisuga 1. august 1960.a.

E s i m e n e t e e m a .

OBLIGATSIOONI MÕISTE JA OBLIGATSIOONI TEKKIMISE ALUSED.

§ 1. Obligatsiooni mõiste.

Besti NSV-s kehtiva "Tsiiviilkoodeksi" § 107 nimetab obligatsiooniks tsiiviilõiguslikku suhet, mille tõttu ühel isikul on õigus nõuda teiselt isikult teatud teo sooritamist, sealhulgas asjade üleandmist, raha maksmist või teatavast teost hoidumist.

Obligatsiooniõiguslikud suhted on mitmesugused. Kodanikud ja juriidilised isikud esinevad igapäevases elus selliste õigussuhete subjektidena. Nii näiteks kodanik A. tellib Tartu Kaubandusvalitsuse Moeateljéest uue kevadmantli. Tekib obligatsiooniõiguslik suhe, mille aluseks on tööttevõtteleping. Või näiteks kod. B., käitudes ettevaatamatult, rikub kod. V-le kuuluva käekella. Tekib obligatsiooniõiguslik suhe B. ja V. vahel, mille aluseks on kahju tekitamise fakt jne.

Tähendab: obligatsioon on teatud liiki tsiiviilõiguslik suhe isikute (nii kodanike kui ka juriidiliste isikute va-

hel.)¹

Kuna obligatsioonid on tsiviilõiguslike suhete üks eriliike, on vajalik kindlaks määrata, milles seisneb nende suhete omapära, mis eristab neid teistest tsiviilõiguslikest suhetest.

Et vastata sellele küsimusele, tuleb, nagu ütleb prof. S.I. Vilnjanski², lähtuda reguleerimise esemest. See tähen-

---

¹ Termin "obligatsioon" pärineb rooma eraõigusest. Rooma õiguses mõisteti selle termini all kahe poole õiguslikku seotust. Justinuse institutsioonides märgiti "Obligatio est iuris vinculum" (obligatsioon, see on õiguslikud ahelad). Ka tsaari-Venemaa tsiviilõigusteoorias tarvitati terminit "obligatsioon" juriidilise suhte määramiseks (Šeršenevitš jt.). Eesti keele termini "obligatsioon" sünonüümiks on võetud sõna "kohustus", kasutatakse ka sõnu "kohustusõigus" ja "kohustusõiguslik suhe", neist viimane ei kõla päris hästi.

Tarvitades eestikeelset terminit "kohustus", võime kergesti ära segada kaks erinevat mõistet. Nimelt tarvitades terminit "kohustus" obligatsiooni kui õigussuhte tähenduses, tuleb samaaegselt tarvitada terminit "kohustus" ka siis, kui tahetakse ära märkida obligatsiooniõigusliku suhte ühe poole subjektiivset kohustust. Kui ütleme, et obligatsioonis lasub võlgnikul kohustus tasuda kahju, siis on see arusaadav. Kui aga, loobudes terminist "obligatsioon", ütleme, et kohustus lasub võlgnikul kohustus tasuda kahju, siis on selge, et on otstarbekas jääda termini "obligatsioon" juurde õigussuhte kui terviku märkimiseks. Kõneldes aga obligatsiooni poolel lasuvatest subjektiivsetest kohustustest, tarvitame terminit "kohustus". Tsiviilkoodeksis on kasutatud ka terminit "võlaõigus", aga seda ei saa lugeda õnnestunuks. Pais- tab imelikuna kasutada terminit "võlaõiguslik suhe", eriti kui sellega peab märkima õigussuhet, mis tekib teise isiku tervisele või elule kahju tekitamise korral, siis õigussuheteid, mis tekivad riiklike plaaniaktide alusel. Ka siin kõlab termin "võlaõigus" võõrastavalt. Vene keeles kasutatakse termini "obligatsioon" asemel terminit "objazatelstvo" ja poole kohustuse määramiseks terminit "objazannost".

Elukondlikus keeles nimetatakse obligatsiooniks ka seda dokumenti, milles võlgnik tähendas oma kohustuse (võla-kiri, riigilaenu obligatsioon jne.). Millises mõttes neid termineid on kasutatud, selle üle saab igal konkreetsel juh- tumil otsustada vaid kontekstist lähtudes. Kui aga lahutada termin kontekstist, siis ei saa öelda, mis mõttes on seda antud juhul kasutatud. Edaspidises käsitluses kasutame ter- minit "obligatsioon" õigussuhte kui terviku tähistamiseks ja terminit "kohustus" vaid isiku subjektiivse kohustuse märkimiseks.

² С.И. Вильнянский, Лекции по советскому гражданскому праву, Харьков 1958, lk. 271.

dab: kogu tsiviilõiguse reguleerimise esemesse kuuluvatest ühiskondlikest suhetest eraldada need suhted, mis reguleeritakse obligatsioonioiguse normidega.

Omandioiguse probleemide käsitlemisel selgus, et omandioigus kindlustab ja kaitseb ühiskondlikke suhteid tootmisvahendite ja tootmise produktide jaotamise (omamise) alal.¹

Obligatsioonioigus aga reguleerib põhiliselt neid ühiskondlikke suhteid, mis tekivad vahetusprotsessis, teiste sõnadega suhteid, mis tekivad varaliste väärtuste käibesfääris, nende väärtuste üleminekul ühelt õigussubjektilt teisele.

Prof. O.S. Joffe² nimetab seda väärtuste liikumist "varade ja töö muude resultaate ümberasetamiseks" ja märgib, et selle ümberasetuse põhiliin seisneb varade liikumises tootmissfäärist vahetussfääri ja viimase kaudu tarbimissfääri (tootlikku ja isiklikku). Näiteks hangete puhul realiseerib tootja, astudes vastavasse obligatsioonioiguslikku suhtesse, vahetussfääris oma toodangu, tarbija saab samast sfäärist temale tootmiseks või isiklikuks tarbimiseks vajalikud esemed.

Edasi väidab O.S. Joffe samas, et obligatsioonide vormis võib toimuda varade üleminek (liikumine) nii vahetussfääri piires (näiteks, kui hulgikaubandusvõrk realiseerib kauba jaekaubandusvõrku, toimub kauba liikumine üksnes vahetussfääri raames) kui ka väljaspool vahetust (näiteks obligatsioonides kahju tekitamisest, kui kahju heastamine toimub naturaalses väljenduses).

Tuleb silmas pidada, et kõneldes varaliste väärtuste vahetusest ja liikumisest, mõtleme mitte üksnes asjade, vaid ka mitmesuguste muude töö resultaate ja üldse hüvede vahetust (asjad, raha, teenused jms.). Sellest lähtudes tuleb siiski nõustuda prof. S.I. Viljanskiga³, et "obligatsioon kujutab endast niisugust tsiviilõiguslikku suhet, mis on

---

¹ С.И. Братусь, К.А. Граве jt. Советское гражданское право, М., 1950, lk. 168.

² О.С. Иоффе, Советское гражданское право, Из-во ЛГУ, 1958, lk. 369.

³ С.И. Вильнянский, Лекции по советскому гражданскому праву, lk. 273.

sotsialistliku ühiskonna vahetuse suhete juriidiliseks väljenduseks".

Kui omandiõiguse majanduslik olemus seisneb selles, et ta on omastamise õigus, siis kujutavad obligatsiooniõiguslikud suhted oma majandusliku sisu poolest endast juba omastatud varade ümberasetamise viisi.¹

Omandiõigus ja obligatsiooniõigus on omavahel tihedalt seotud. Obligatsiooniõiguslikud suhted tekivad omandiõiguse olemasolul (näiteks müüja peab olema asja omanik), kuid samaaegselt nad võivad olla ka omandiõiguse omandamise üheks viisiks (ostja omandab ostu-müügi obligatsiooni kaudu omandiõiguse asjale).

"Nõukogude obligatsiooniõigus kujutab seega endast tsiviilõiguse normide kogumit, mis reguleerib neid ühiskondlikke suhteid, mis kujunevad sotsialistlikus ühiskonnas vahetusprotsessis."²

Kuna tootmise iseloom määrab ka vahetuse iseloomu³, siis on ka nõukogude obligatsiooniõiguse sotsialistlik sisu määratud NSV Liidus valitsevate tootmissuhete sotsialistliku iseloomuga.

Kapitalistlike maade obligatsiooniõigus teenib kapitalistliku ühiskonna huve, tema ekspluataatorlik iseloom on määratud kapitalistlike tootmissuhete iseloomuga.

Kodanlike maade obligatsiooniõigus on lisaväärtuse realiseerimise õiguslik vorm, kapitalistide poolt lisaväärtuse omastamise vorm.

Nõukogude obligatsiooniõigus teenib vahetust nõukogude ühiskonnas, ta on nõukogude kaubanduse arendamise ja tööta-

---

¹vt. O.C. Иоффе, Советское гражданское право, lk. 369.

²С.И. Вильнянский, Лекции по советскому гражданскому праву, lk. 273.

³vt. К. Маркс, Критика политической экономики, Введение, К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч. т. XII, lk. 189.

jate ainelistele ning kultuurilistele vajadustele rahuldamise üks vahendeid.

Eespool öeldu alusel võib jõuda järeldusele, et vaatamata elus esinevate obligatsioonide mitmekesisusele on neid siiski võimalik vaadelda tsiviilõigussuhete ühe liigina. See asjaolu annab aga võimaluse allutada neid reale üldreeglitele, mis seaduses on fikseeritud. Kõrvuti nende üldreeglitega reguleeritakse konkreetseid obligatsioone veel erireeglitega (näiteks TsK ptk. IV, mis reguleerib ostu-müüki; ptk. XIII reguleerib kahju tekitamisest tulenevaid obligatsioone jne.).

Tsiviilõiguse kursuse käesoleva osa ülesandeks ongi uurida neid üldreegleid, millele on allutatud üldse obligatsioonid. Konkreetseid obligatsioone reguleerivate erieskirjade uurimine kuulub juba järgneva, s.o. nõukogude tsiviilõiguse kursuse nn. eriosa ülesandesse.

Obligatsiooniõigusliku suhte spetsiifilised jooned avalduvad eelkõige tema üksikutes elementides, mis ilmneb allpool esitatud koosseisu analüüsis.

§ 2. Obligatsiooniõigusliku suhte koosseis.

Obligatsiooniõigusliku suhte, nagu iga muu tsiviilõigusliku suhte koosseisus esinevad kolm lahutamatu elementi (vt. teema "Tsiviilõigussuhe"), s.o. subjektid, sisu ja objekt.

Milline on siis obligatsiooniõigusliku suhte subjektiline struktuur? Obligatsioonis, nagu igas teises õigussuhtes on alati kaks poolt, kusjuures aktiivne pool, kes on õigustatud nõudma, kannab nimetust "kreeditor" (võlausaldaja), teiseks on passiivne, kohustatud pool, keda nimetatakse deebitoriks (võlgnikuks).

Enamikus obligatsioonides esineb igaüks tema subjektidest üheaegselt nii kreditorina kui ka deebitorina. Näiteks ostu-müügi puhul on ostja õigustatud nõudma ostetud vara ülevõtmist ja kohustatud tasuma vara ostuhinna. Müüja aga on õigustatud nõudma hinna tasumist ja kohustatud asja üle andma.

Antud ja sellega analoogilistes obligatsioonides tuleb

iga kord kindlaks määrata, millise objekti osas üks või teine subjekt esineb kreditorina ja mille suhtes deebitorina, ning sellest olenevalt rakendada vastavaid õigusnorme. Mõnedes obligatsioonides esineb üks pooltest ainult kreditorina ja teine deebitorina, näiteks laenulepingus.

Mõnedel juhtudel võib mõlemal poolel (nii kreditori kui ka deebitori poolel) olla mitu isikut, kuid sellegi pärast jääb obligatsioonis püsima kaks poolt. Isikute paljususe küsimust käsitletakse eri teemas.

Obligatsiooni subjektidena võivad esineda nii juriidilised isikud kui ka kodanikud.

Obligatsiooni subjektide uurimisel ilmneb antud õigussuhte erinevus asjaõiguslikust suhtest. Omandiõiguslike suhete puhul on õigustatud subjektiks omanik, kohustatud subjektideks aga osutuvad kõik teised isikud. Omanikule kuulub kolm õigustust: kasutada, vallata ja käsutada talle omandina kuuluvaid esemeid. Kõigil teistel isikutel lasub passiivne kohustus hoiduda rikkumast omanikule kuuluvaid õigustusi. Nendes õigussuhetes ei ole kohustatud isikute arv kindlaks määratud. Sellisteks on kõik isikud, välja arvatud omanik ise. Omaniku õigused on kaitstud kõigi teiste isikute vastu ja sellepärast nimetatakse omandiõigust (asjaõigust) selle kaitse mõttes absoluutseks õiguseks.

Obligatsiooniõiguslikes suhetes on õigustatud subjekti (kreditori) õigustuste sisu määratud lepingu või seadusega. Kohustatud subjektideks pole mitte kõik teised isikud, vaid kohustatud isikute ring on alati kindlaks määratud kas siis lepingu, seaduse või teiste õiguslike aktidega.

Seega on konkreetses obligatsiooniõiguslikus suhtes kindlaks määratud mitte üksnes õigustatud subjekt, vaid ka kohustatud subjektid ja kreditori õigusi kaitstakse ainult nende kindlaksmääratud isikute vastu, sest ainult nemad saavad olla kreditori õiguste rikkujateks.

Näiteks B. on laenanud A-lt raha. Kes siis saab rikkuda A. õigusi? Muidugi ainult B., kui ta ei maksa raha tagasi.

Keegi teine ei saa olla kohustatud isikuks. Või näiteks, ülikooli omandiõigus ühiselamu sisustusele on kaitstud iga isiku vastu, kes ka ei osutuks omandiõiguse rikkujaks. TRÜ õigused ühiselamu elamispinna eest üüri nõudmise osas on aga kaitstud ainult isikute vastu, kes seda elamispinna teatud lepingu alusel kasutavad, kelleltki teiselt ei saa nõuda üüri tasumist. Lähtudes eeltoodust, nimetatakse obligatsiooniõigust tema kaitse mõttes relatiivseks õiguseks. Muidugi, terminid absoluutne ja relatiivne õigus on suhtelise tähendusega.

Obligatsiooniõigusliku suhte juriidiline sisu. Nagu iga teise õigussuhte, nii ka obligatsiooniõigusliku suhte sisuks on poolte õigused ja kohustused. Obligatsiooni sisuks on kreditori õigustus: nõuda võlgnikult teatud teo sooritamist või sellest hoidumist ja deebitori kohustus sooritada antud tegu või hoiduda sellest. Nimetatud õigustused ja kohustused võivad olla määratud lepinguga, seadusega ja mitmesuguste teiste õiguslike aktidega. Omapärane on siin see, et õigustus esineb nõudluse ja kohustus võla vormides.

Nõukogude juriidilises kirjanduses on esitatud arvamusi, et kõrvuti varaliste obligatsioonidega esineb ka mittevaralisi obligatsioone. Nii väga tuntud monograafias "Üldine õpetus obligatsioonidest"¹ on autorid prof. I.B. Novitski ja prof. L.A. Lunts asunud seisukohale, et nõukogude tsiviilõigus tunneb ka mittevaralisi obligatsioone, kuigi konkreetseid näiteid nende poolt ei esitatud. Rõhuv enamus teoreetikuid asub aga seisukohal, et obligatsiooni sisuks ei saa olla mittevaralised õigused. Või kui selleks ongi isiklikud õigused, siis ainult need, mis on seotud varaliste õigustega.

Seoses eespool mainituga peab märkima, et mittevaralisteks obligatsioonideks loetakse tihti ka selliseid obligatsioone, milles puudub rahaline huvi, mis aga on ilmselt ekslik. Sellest seisukohast lähtudes tuleks arvata näiteks kin-

---

¹ vt. И.Б. Новицкий, Л.А. Лунц, Общее учение об обязательствах, Москва, 1950, lk. 68.

keleping mittevaraliste obligatsioonide hulka kui mitterahaline. Kuna aga kinkelepinguga antakse üle omandiõigus asjale, siis on ta kahtlemata varaline. Ei tohi unustada (vt. teema "Asjad"), et vara mõiste on tunduvalt laiem rahaliselt hinnatava asja mõistest.

Mitte alati ei ole kahju tekitatud varale vahenditult. Varalist kahju võidakse tekitada ka isiklike hüvede rikkumise teel. Näiteks on isikule tekitatud raske kehavigastus, s.o. isikliku hüve - tervise - kahjustamine. Kehavigastusega kaasneb aga varaline kahju kaotatud või vähenenud töötasu või siis ravikulude näol. Kehavigastuse või surma tagajärjel tekkinud varaline kahju kuulub heastamisele tsiviilõiguslikus korras. Nimetatud juhtudel ei ole tsiviilõigusliku obligatsiooni sisuks mitte isiklikud, vaid on varalised õigused. Kannatanu saab nõuda mitte kaotatud tervise (või toitja elu) rahalist kompensatsiooni (selline kaotus ei ole hinnatav rahas), vaid töötasu kompensatsiooni, kuna ta seoses invaliidistumisega ei saa enam töötada. Surmasaanud isiku ülalpidamisele olnud töövõimetud isikud saavad nõuda tekkinud kahju hüvitamist, s.o. ülalpidamiseks vajalike vahendite väljamõistmist.

Pöördudes tagasi küsimuse juurde, kas esineb elus mittevaralisi tsiviilõiguslikke obligatsioone, tuleks eelkõige rõhutada, et tsiviilõiguslike obligatsioonide sisuks on üldreeglina varalised õigused ja kohustused. Kuid meie arvates ei tähenda see hoopiski seda, et kodanike isiklikud, varaliste õigustega mitteseotud õigused ja kohustused ei saa olla tsiviilõigusliku obligatsiooni sisuks.

Eeltoodud väide ei ole vastuolus nõukogude õiguses kehtiva põhimõttega. Isikuga lahutamatu seotud mittevaralised hüved, nagu au, väarikus jt. on võõrandamatud ning ei kuulu hindamisele rahas, see tähendab, et nende rikkumise puhul ei saa nõuda rahalist või muud varalist kompensatsiooni.

Kodanlike riikide õiguses tuntud moraalse kahju heastamine rahas on ja jääb võõrake ning täiesti vastuvõtmatuks

nõukogude õigusele.

See aga ei tähenda veel seda, et kodanike mittemateri-
aalseid hüvesid üldse ei saaks kaitsta tsiviilõiguslike mee-
toditega. Kui näiteks kirjastus on muutnud trükis avaldatud
teose sisu autori nõusolekuta, on viimane õigustatud nõudma
teose müügilts ära korjamist. ("Osnovõ avtorskovo prava", art.
18.) Antud juhul on tekkinud mittevaraline tsiviilõiguslik
obligatsioon. Kui kirjastus ei täida autori nõudmist, võib
ta pöörduda kohtusse tsiviilõigusliku kaitse saamiseks. Tsi-
viilõiguslike meetodeid võib edukalt rakendada ka isiku au
ja väärkuse kaitseks. Seda võib kinnitada mõningate elust
võetud näidetega. Näiteks Eesti NSV ühe ajalehe toimetuse
artiklis kritiseeriti kod. M-1 sotsialistliku ühiselu reeg-
lite rikkumise pärast. Hiljem selgus, et Tallinnas töötab ka
teine samanimeline isik. Kuna artiklis jäi korrarikkuja ees-
nimi juhuslikult nimetamata, siis heitis artikkel teatud var-
ju ka teisele samanimelisele isikule. Viimane nõudis toime-
tuselt õiendi avaldamist. Antud juhul lahendati küsimus küll
ilma kohtuta, kuid võib esineda ka juhtumeid, kus toimetuse
vaidleb õiendi avaldamise vastu. Kodanikule peaks olema ga-
ranteeritud kohtuliku kaitse saamine juhtumitel, kus kodani-
ku kohta on ühel või teisel viisil alusetult avaldatud teda
kompromiteerivaid andmeid.

Kaugeltki mitte alati ei ole siin tegemist õiguserikku-
misega, ja kannatanu on huvitatud mitte niivõrd vastavate
isikute karistamisest kui oma au taastamisest, enda rehabi-
liteerimisest.

Tsiviilõigusliku kaitse meetodile on just iseloomusta-
vaks taastav iseloom. Seega ta võiks tulla rakendamisele kõi-
gil neil isiklike õiguste rikkumise juhtudel, mil rikutud õi-
gusi on võimalik ennistada. Kohus ei mõista siin välja min-
gisugust varalist kompensatsiooni, vaid kohustab oma otsuse-
ga kostjat (või teisi asjaosalisi) sooritama toiminguid,
millega ennistatakse rikutud isiklikud õigused.

Mittevaraliste õiguste tsiviilõigusliku kaitse küsimus
peaks eelkõige teoorias läbi töötatama ja siis seadusandlu-

ses reguleeritama.

Obligatsioonidigusliku suhte objekt. Tsiviilõigusliku obligatsiooni objekti (eseme) küsimuses ei ole kujunenud ühtset seisukohta nõukogude õigusteoorias (nagu õigussuhte objekti küsimuses üldse). On esitatud mitmesuguseid arvamusi. Nii väitis M.M. Agarkov¹, et kohustatud isiku käitumine kuulub obligatsiooni sisse, objektiks on aga asi. See seisukoht on tegelikkusega ilmselt vastuolus, sest paljudes obligatsioonides mingit asja üldse ei esine (näiteks volitusleping, leping kontserdil esinemiseks jt.). M.M. Agarkovi seisukoht ei ole hiljem pooldajaid leidnud, samuti nagu ka kirjanduses avaldatud aramus², et objekt üldse ei kuulu õigussuhte elementide hulka ja et mõnedes õigussuhetes objekt puudub. Tänapäeval kestab vaidlus põhiliselt kahe erineva kontseptsiooni pooldajate vahel: ühed väidavad, et obligatsiooni objektiks on vahetamise esemed, s.o. asjad, raha, teenused³; teised aga leiavad, et obligatsiooni objektiks on tegu, mille sooritamist on õigustatud nõudma kreditor ja kohustatud sooritama deebitor.⁴ Teiste sõnadega: obligatsiooni objektiks on deebitori teatud tegu või hoidumine sellest. Viimase seisukohaga võiks ka nõustuda, sest õigussuhete objektiks on see, millele on suunatud poolte õigused ja kohustused, see, millele õigus avaldab mõju. Ainult inimene on võimeline reageerima õiguse mõjustamisele.

Võlgniku kohustuseks võib olla nii positiivne kui ka

---

¹ Vt. M.M. Агарков, Обязательство по советскому гражданскому праву, Госприздат 1949.

² Vt. H.Г. Александров, Юридическая норма и правоотношение, 1947, lk. 20-22 jt.

³ Vt. A.И. Денисов, Учебник теории государства и права, 1949 г., С.И. Вильянский, Лекции по советскому гражданскому праву, lk. 281-282 jt.

⁴ Vt. O.C. Иоффе, Правоотношение по советскому гражданскому праву, л. 1949 г.; его-же Советское гражданское право, lk. 306. И.Б. Новицкий, Л.А. Дунц, Общее учение об обязательствах, lk. 44.

negatiivne tegu. P o s i t i i v n e t e g u : üle anda usi, maksta raha jne. N e g a t i i v s e t e o näitena võiks tuua juhtumi, kus kirjanik sõlmib lepingu teatud kirjastusega ja võtab kohustuse mitte anda teose käsikirja teisele kirjastusele avaldamiseks. Käsitluse hõlbustamiseks nimetame edaspidiselt teoks mitte ainult positiivset tegu, vaid ka teost hoidumist.

Seadusevastane või amoraalne tegu ei või olla obligatsiooni objektiks nõukogude tsiviilõiguse järgi. Kui obligatsiooni pooled on sõlminud mingisuguse seadusevastase kokkuleppe, loetakse see tühiseks (TsK § 30) ning poolte suhtes kohaldatakse TsK § 147 ettenähtud trahviiseloomuga sanktsiooni ja vastaval juhul ka kriminaalvastutust.

§ 3. Obligatsioonide liigid.

Asudes obligatsioonide üksikute liikide vaatlemisele, märgime eelkõige, et tuleb eristada juriidilisi ja mittejuriidilisi obligatsioone. Tegelikuses esineb nii üht kui ka teist. Juriidilise obligatsiooni põhitunnuseks on see, et tema täitmine (kohustuste täitmine ja õiguste realiseerimine) on tagatud riikliku sunni rakendamise võimalusega. Ei saa olla juriidilist obligatsiooni, mille täitmine ei oleks tagatud riikliku sunniga.

Õpiku rõhutatakse juriidilise obligatsiooni ühe tunnusena tema tasulist iseloomu. Suurema osa obligatsioonide juures see tunnus esineb, kuid tasulisus ei ole tunnus, mis iseloomustaks kõiki tsiviilõiguslikke obligatsioone. Eespool juba tööme näitena kinkelepingu, milline ei ole rahaline ega ka tasuline. Samuti võiks nimetada vara tasuta kasutamist, mis sagedasti esineb kodanike vahel. (Näiteks keegi sõidab ajutiselt ra ja jätab teisele oma mööbli kasutada, kusjuures tavaliselt mingit tasu selle eest ei võeta). Kahtlemata on see juriidiline obligatsioon. Kui vara kasutaja ei tagasta asju, on omanikul võimalik nõuda sunni rakendamist. Asjaolu, et sellised lepingud tavaliselt täidetakse vabatahtli-

kult, mistõttu omanikul ei ole kohtusse pöördumiseks vajadust, kõneleb Nõukogude kodanike õigusteadvuse kõrgest tasemest, kuid ei muuda obligatsiooni iseloomu. Tähendab: tasulisus ei ole juriidilistele obligatsioonidele määravaks tunnuseks.

Juriidilise obligatsiooni üheks tunnuseks nimetatakse veel tema varalist iseloomu. Nagu eespool märgitud, ei ole see kõigi juriidiliste obligatsioonide tunnuseks. Samaaegselt esineb igapäevases elus ka mõningaid varalisi obligatsioone, mis ei ole juriidilisteks obligatsioonideks, näiteks äflustöö leping riikliku ettevõtte ja kolhoosi vahel, kus mõlemad pooled võtavad endale kohustusi, sealhulgas ka varalisi. Tähendab: lepingu pooltel tekib ka õigus nõuda nende kohustuste täitmist, kuid antud obligatsioonis ei ole kohustuste täitmine tagatud riigi sunnijõuga. Nii ei saa äflustöö alused kolhoosid esitada TRÜ vastu hagi, mis tuleneks äflustöö lepingust. Antud juhul on küll tegemist varalise iseloomuga lepinguga, kuid pooled ise ei ole selle omistanud juriidilise obligatsiooni tähendust. Peamine on aga see, et puudub seadus, millega oleks kehtestatud riiklike sunnivahendite rakendamise võimalus. Seetõttu ei saa neid lepinguid nimetada juriidilisteks obligatsioonideks. Viimane asjaolu ei vähenda äflustöö lepingute suurt ühiskondlikku tähtsust, nende täitmine tagatakse mitmesuguste teiste vahenditega (ühiskondlik arvamus jt.) ning sunnivahendite rakendamiseks ei ole mingit vajadust.

Igasugused elukondliku vastastikuse abi osutamise lepingud kodanike vahel on sagedasti varalise iseloomuga, kuid kodanikud ise, astudes sellisesse obligatsiooni, ei omista neile juriidilist tähendust, näit. pisikade laenukorterinaabrite vahel või riietusesemete laenutamine sõprade vahel (näiteks vihmaajal vihmamantli laenutamine). Kõigil neil juhtudel tekib küsimus, kas on tegemist juriidilise obligatsiooniga või mitte.

Prof. I.B. Novitski¹ arvates tuleb antud küsimuse otsustamisel silmas pidada täiendavat kriteeriumi - poolte tahet obligatsiooni astumisel, s.t. tuleb kindlaks teha, kas pooled kavatsesid omistada oma suhetele juriidilist tähendust või mitte.

Üldreeglina on see õige. Peab aga märkima, et juhul, kui pooled alguses ei kavatsenud kokkuleppele omistada mingisugust juriidilist tähendust, hiljem aga isik, kes võttis vara tasuta kasutamisele (kasvõi jalgratta sõitmiseks paariks tunniks) ega tagastanud seda ja omanik pöördub kohtusse, tuleb taolisele obligatsioonile siiski omistada juriidiline tähendus. Ei oleks õige mitte vastu võtta hagi või jätta see rahuldamata põhjusel, et pooltel ei olnud kokkuleppe või asja üleandmise momendil kavatsust omistada nendevahelisele suhetele juriidilist iseloomu.

Juriidilisi tsiviilõiguslikke obligatsioone liigitatakse nende sisu järgi alljärgnevalt:

1. Individuaalsed ehk konkreetsed obligatsioonid. Nende sisuks on usaldaja õigus ja võlgniku kohustus anda üle individuaalsete tunnustega piiritletud asi.

2. Liigibligatsioonid. Nende sisuks on usaldaja õigus nõuda liigi tunnustega piiritletud asja üleandmist ja võlgniku vastav kohustus.

3. Alternatiivsed obligatsioonid. Alternatiivseks nimetatakse obligatsiooni, mille kohaselt võlgnik on kohustatud sooritama ühe kahest või mitmest varem määratud toimingust. Näiteks kolhoos sõlmib lepingu, mille kohaselt kohustub müüma sügisel kaubandusorganisatsioonile kas 500 kg õunu või 600 kg pirne. Valiku õigus kuulub võlgnikule, võib aga kuuluda ka teisele poolele, kui see on vastavas lepingus või seaduses ette nähtud (TsK § 108),

Obligatsioon liigitatakse veel teistel alustel, kuid sellel ei ole suuremat praktilist tähtsust.²

---

¹ Vt. И.Б. Новицкий, Советское гражданское право, т. I, Москва, 1950, лк. 354.

² Õpikutes ja programmides käsitletakse siinkohal kü-

§4. Obligatsioonide tekkimise alused.

Obligatsioonide tekkimise aluste mõiste.

Obligatsioonide tekkimise aluseks nimetatakse neid juriidilisi fakte või juriidiliste faktide kogumeid (faktilisi koosseise), millega nõukogude seadus seob obligatsiooniõigusliku suhte tekkimise.

Obligatsioonid tekivad mitmesuguste juriidiliste faktide kogumi alusel. Seoses sotsialistliku majanduse edasiarendamisega järjest suureneb nende aluste arv. Sellisteks alusteks võivad olla: rahvamajanduse planeerimise aktid, lepingud, isikute toimingud, sündmused ja mitmesugused teised seaduses ettenähtud juriidilised faktid.

Obligatsioonide tekkimise alused kehtestab seaduseandja. Ta võib nende aluste loetelu suurendada ja vähendada. Millisest põhimõttest lähtudes omistab seaduseandja ühele või teisele faktile obligatsiooni tekkimise aluse tähenduse? Millistele eesmärkidele on allutatud kogu obligatsiooniõigus? Võiks öelda lühidalt, et kogu obligatsiooniõigus on allutatud samadele eesmärkidele, millele on allutatud kogu nõukogude tootmine. Obligatsiooniõigus kui pealisehituse üks osa teenindab oma majanduslikku baasi ja lähtub sotsialismi põhilise majandusseaduse nõuetest. Kuna kogu sotsialistliku tootmise eesmärgiks on nõukogude rahva materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalne rahuldamine, on sellele eesmärgile allutatud ka obligatsiooniõigus. See on tema ü l d e e s m ä r k .

Igas obligatsioonis taotletakse ka l ä h e m a i d e e s m ä r k e . Vahenditaks eesmärgiks võib olla sotsialistliku või isikliku omandi kaitse, rahvamajanduse plaani realiseerimine, kodanike üht või teist liiki varaliste õiguste kaitse jne.

---

simust obligatsiooni sanktsioonidest. Õigem oleks küsimus sanktsioonidest tuua "Obligatsioonide mittetäitmise õiguslikud tagajärjed" raamidesse.

Kokkuvõttes võiks öelda, et mitmesugustel alustel tekkivat obligatsioonidel on väga mitmesugune vahetu eesmärk, kuid üldine eesmärk on kõigil ühine, s.o. nõukogude rahva aineliste ja kultuuriliste vajaduste maksimaalse rahuldamise kindlustamine.

Juriidiliste faktide arv, millised esinevad obligatsioonide tekkimise alustena, on väga ulatuslik. Õigusteaduse ees seisab ülesanne anda obligatsioonide tekkimise aluste õige klassifikatsioon, millel on suur teoreetiline kui ka praktiline tähtsus. Selleks, et õigesti lahendada obligatsiooniõiguslikest suhetest tulenevaid vaidlusi, peab kõigepealt kindlaks määrama, milline on antud obligatsiooniõigusliku suhte vahetu eesmärk ja millise faktilise koosseisu alusel on suhe tekkinud. Ainult siis, kui on selgitatud tekkimise eesmärk ja alused, saab vaieldavaile suhetele kohaldada õiget seadust. Vastasel korral on paratamatu ebaõige juriidiline kvalifikatsioon ja lõpptulemuseks poolte või riigi huvide rikkumine (kohtupraktikas võib näha juristide poolt koostatud hagiavaldusi, kus toetutakse rohkem kui kümnele materiaalsoiguse paragrahvile, mille põhjal palutakse rahuldada hagi). Alati peab andma õiguslikule suhetele õige juriidilise kvalifikatsiooni, ei tohi näit. ära segada TSK § 60, mille alusel heuskselt omandajalt saab ainult teatud juhtudel asja tagasi nõuda TsK § -ga 403, mis näeb ette, et igasugune varaline kahju kuulub täielikult heastamisele.

Hagi õigesti piiritleda ja poolte suhetele õiget juriidilist kvalifikatsiooni anda on võimalik suhete tekkimise alustest lähtudes. TsK § 106 grupeerib obligatsiooni tekkimise aluseid järgmiselt: "Kohustused tekivad lepingutest ja teistest seaduses ettenähtud alustest, sealhulgas alusetu rikastumise ja teisele isikule kahju tekitamise tagajärjel."

TsK § 106 antud aluste loetelu ei ole aga ammendav, nimetatud norm eeldab mitmesuguste teiste aluste olemasolu, öeldes: "... ja teistest seaduses ettenähtud alustest..." Nende "teiste" hulka kuuluvad eelkõige rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktid, mida TsK ei nimeta. (Vii-

mati nimetatud asjaolu on seletatav koodeksi kehtestamise (1923) ajaloolise perioodi iseärasustega). Nad on aga tänapäeval omandanud suurima erikaalu obligatsioonide aluste süsteemis. Obligatsioonide tekkimise aluste uurimisel ei saa piirduda tsiviilkoodeksi normide uurimisega, vaid tuleb uurida kõiki teisi antud küsimust reguleerivaid seadusi.

Tsiviilõiguse teoorias on tehtud katseid täpsemalt klassifitseerida obligatsioonide tekkimise aluseid.

Nii klassifitseeris prof. M.M. Agarkov¹ obligatsiooni tekkimise aluseid obligatsiooni eesmärgist lähtudes ja jaotas kõik obligatsioonid kolme gruppi. Esimesse gruppi paigutas ta obligatsioonid, mis tekivad lepingute ja haldusaktide alusel ja mille vahetuks eesmärgiks on rahvamajanduse plaani täitmine. Teise gruppi eraldas ta obligatsioonid, mille vahetuks eesmärgiks on Nõukogude riigi sotsialistlike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide kui ka kodanike vara kaitse ja kindlustamine. Ja lõpuks kolmandasse gruppi paigutas ta obligatsioonid, mis tekivad seoses Konstitutsiooniga garanteeritud õiguste teostamisega (õigus tööle, ainelisele kindlustatusele jt.).

Eeltoodud klassifikatsioon toob väga selgelt esile need eesmärgid, millele on suunatud obligatsioonid nõukogude tsiviilõiguses, näitab, et nõukogude õigus on klassirõhumisest ja ekspluateerimisest vabastatud ühiskonna õigus. Siiski kannatab M.M. Agarkovi poolt väljatöötatud süsteem rea puuduste all. Ta ühendab ühte gruppi oma olemuselt erinevad obligatsioonid, nagu näit. sotsialistlike organisatsioonide vahelised plaanilised lepingud ja lepingud kodanike vahel. Samaaegselt lahutatakse kunstlikult üheliigilised obligatsioonid, näiteks kirjastuslepingu alusel tekkivad obligatsioonid on paigutatud kolmandasse gruppi, kuigi nad on otse seotud rahvamajanduse plaaniga ja lõpuks kolmandasse gruppi eraldatud obligatsioonid oma enamuses ei ole üldse tsiviilõiguslikud.

---

¹ Vt. M.M. Агарков, Обязательство по советскому праву, Москва, 1940, lk. 108.

Prof. I.B. Novitski klassifitseerib obligatsioonide tekkimise aluseid obligatsioonide iseloomust lähtudes ja liigitab kõik obligatsioonid kolme gruppi ning viib igas grupis läbi alaliigituse faktilise koosseisu, s.t. tekkimise viisi alusel.

Obligatsioonide tekkimise aluste klassifikatsioon esitatakse järgmisel kujul:¹

- =====
A. <u>Rahvamajanduse plaani alusel või temaga seoses tekkivad obligatsioonid.</u> 1. Rahvamajanduse planeerimise aktide alusel tekkivad ja lepingutega vormistatavad obligatsioonid: a) lepingud, mis sõlmitakse plaaniaktis näidatud konkreetsete sotsialistlike organisatsioonide vahel; b) plaanilised lepingud, mis sõlmitakse sotsialistlike organisatsioonide vahel, milised on õigustatud ise valima kontrahenti ja määrama obligatsiooni sisu, ulatuse jms.; c) lepingud sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahel. 2. Rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktidest vahetult tekkivad obligatsioonid (lepingutega mittevormistatavad). 3. Rahvamajanduse plaani täitmist soodustavad obligatsioonid (avalikud konkursid jt.).	B. <u>Sotsialistliku planeerimisega mittehaaratud obligatsioonid.</u> 1. Kodanikevahelistest lepingutest tekkivad obligatsioonid. 2. Ühepoolsetest aktidest tekkivad obligatsioonid. (Toimingud teise isiku huvides ilma viimase nõusolekuta; testamentaarsed korraldused). 3. Alimenteerimise obligatsioonid.	C. <u>Obligatsioonid, mis aluseta rikkumise või õigusvastase käitumisega rikutud varalise sfääri taastamise teel soodustavad A ja B gruppidesse kuuluvate suhete normaalset arenemist.</u> 1. Teisele isikule või varale kahju tekitamisest tulenevad obligatsioonid. 2. Teise isiku vara alusetult saamisest või teise isiku arvel vara säätmisest tulenevad obligatsioonid.

¹ vt. И.Б. Новицкий, Л.А. Луниц, Общее учение об обязательствах, lk. 77.

Esitatud klassifikatsioon on vastuvõetav, tuleks ainult märkida, et alimenteerimise obligatsioonid (gr. B p. 3) on oma olemuselt perekonnaõiguslikud ja nende sissetoomiseks ei ole alust. Sama gruppi tuleks aga täiendada punktiga "Teised seaduses ettenähtud alused."

Eeltoodust nähtub, et nõukogude tsiviilseadusandluse kohaselt tekivad obligatsioonid: 1) rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktidest vahenditult, 2) rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktide alusel sõlmitud lepinguist, 3) muudest (planeerimise aktidel mittepõhjenevatest) lepinguist, 4) teisele isikule või varale kahju tekitamisest, 5) aluseta rikastumisest, 6) muudest seaduses ettenähtud alustest.

Edasi vaatleme üksikuid obligatsioonide tekkimise aluseid:

1. Rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktid obligatsioonide tekkimise alustena.

Rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktidel on tsiviilõiguslike obligatsioonide tekkimise alustena väga suur tähtsus.

NSV Liidu rahvamajandus areneb plaanipäraselt. Sotsialistlike ettevõtete toodang suunatakse plaanikindlalt rahvamajanduse materiaal-tehniliseks varustamiseks, tööstuslikuks tarbimiseks, kaubandusvõrku elanikkonna tarbimiseks, samuti ekspordiks ja riigireservidesse.

Sotsialistlikud organisatsioonid astuvad mitmesugustes majandussuhetesse seoses nende toodangu jaotamisega. Need majanduslikud sidemed luuakse rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktide alusel, kusjuures nendel aktidel on tsiviilõiguslike obligatsioonide tekkimise alustena kaheksa tähendus, nimelt:

Ühed rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktid tekitavad ise vahetult tsiviilõiguslikke obligatioone (näiteks kohustuse kauba üleandmiseks), ilma et selleks oleks vaja sõlmida veel lepinguid.

Teised aktid aga tekitavad obligatioone, mille sisuks on poolte õigus ja kohustus sõlmida tsiviilõiguslik leping

(hangete või muu alal). Antud juhul ei loo plaaniakt ise vahetult kohustust hankida kaupa või teostada tööd, ta ainult loob pooltele kohustuse ja õiguse sõlmida leping.

Rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktide alusel tekkivate obligatsioonide hulgas kuulub enamus lepingute-ga vormistatud obligatsioonidele. Rahvamajanduse planeerimise aktide alusel vahenditult tekkivaid obligatsioone võib vaadelda kui erandeid üldreeglist.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 22.maist 1959.a. nr. 539 kinnitatud "Tootmistehnilise otstarbega toodangu hangete põhimäärus" ja "Rahvatarbekaupade hangete põhimäärus"¹ laiendasid küll nimetatud liiki obligatsioonide tekkimise aluseid, kuid ka nendes aktides rõhutatakse lepinguliste obligatsioonide osatähtsust "kui majanduslikult kõige otstarbekohasemat ja kasulikumat majanduslike suhete vormi."²

a. Rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktidest vahenditult tekkivad obligatsioonid (kus pooled ei ole kohustatud sõlmima lepinguid, vaid plaaniakti (haldusakti) alusel astuvad majanduslikesse sidemetesse). Kuni 1949.a. kasutati meie rahvamajanduses sellist obligatsiooni tekkimise alust laialdaselt. 1949.a. NSV Liidu Ministrite Nõukogu oma määrusega 21.aprillist "Majanduslepingute sõlmimisest" mõistis hukka lepinguteta obligatsioonide süsteemi sotsialistlike organisatsioonide vahel ja märkis, et lepinguteta hangete praktika vähendab hankijate vastutust, põhjustab tarvitajale mittevajaliku produktsiooni läkitamise, ebaratsionaalsete vedude ja ülenormatiivsete jääkide tekkimise. Plaaniakt ei saa endastmõistetavalt arvestada kõiki obligatsiooni täitmise olulisi detaile. Plaaniiline alus muutub alles siis efektiivseks, kui obligatsiooni pooled selle alusel sõlmivad lepingu, milles konkretiseeritakse plaaniülesanne. See oli eriti aktuaalne siis, kui rahvamajandus jagunes NSV Liidu ministeeriumide

---

¹ Vt. "Eesti NSV Teataja", 1959, 35.

² Edaspidi nimetatakse akte vastaval juhul lühidalt "Hangete põhimäärused" või "Põhimäärus".

poolt rangelt tsentraliseeritud juhitavatesse harudesse.

1949.a. alates oli mittelepinguliste obligatsioonide tekkimine väga piiratud. Antud obligatsioonide rühmas võiks nimetada põhiliselt järgmisi:

1. Obligatsioonid, mis tekivad hoonete, ettevõtete ja ehituste üleandmisest ühelt riiklikult organisatsioonilt teisele, samuti riiklikult organilt kooperatiivsele organisatsioonile ja ümberpöördult.

2. Obligatsioonid ekspordikoondiste ja hankijate vahel seoses ekspordiks määratud kaupade hankimisega. Ekspordiks ettenähtud kaupade hangete tingimused on määratud NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 3. oktoobrist 1940.a.¹ NSVL Min. Nõukogu määrab iga-aastaseks ekspordiks ettenähtud kaupade kontingendi, mis jaotatakse hankimiseks rahvamajanduse nõukogude või vastavate ministeeriumide vahel. Samas määratakse ekspordikoondised, kes on kaupade saajateks ja nende realiseerijateks väliseturul. Ekspordikoondistel (juuriidilised isikud, kes tegelevad väliskaubandusega) on õigus nendele eraldatud kontingendi piires adresseerida ettevõtjatele - hankijatele tellimuskorraldus ekspordiks määratud kaupade tootmiseks ja lähetamiseks. Ei ole nõutav tellimuskorralduse kooskõlastamine hankijatega. Kui see on antud välja vastavalt ekspordikontingendile, siis on ta hankijale kohustuslik. Obligatsiooni tekkimise aluseks on siin NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastav akt ja tellimuskorraldus. Lepingu vormi ei kasutata. 3. Obligatsioonid võivad tekkida mõnes normatiivses aktis otseselt sätitud asjaoludel. Nii näiteks NSVL Ministrite Nõukogu, pidades silmas käibeloleva puutaara säilivuse ja ringluse kiirustamise eesmärki, kohustas 17. sept. 1954.a. määrusega kõiki ettevõtteid ja organisatsioone, kes saavad hankijatelt produktsiooni puutaarades,

---

¹ Vt. ЦП СССР, 1940, № 27, 636.

tagastatama taara "Glavlesstroitorgi" süsteemi ladudele või remontettevõtetele.

Taara tagastamise obligatsioon tekib eeltoodud juhul mitte tehingust või lepingust, vaid seaduse eeskirjadest ja taara saamise faktist.

4. NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 22. maist 1959.a. kinnitatud "Tootmis-tehnilise otstarbega toodangu hangete põhimäärus" ja "Rahvatarbekaupade põhimäärus" näevad ette, et toodangu hankimine võib toimuda tellimusteta ja lepinguteta ainult NSV Liidu ja liiduvabariikide ministrite nõukogu otsustes (määrustes, korraldustes) ettenähtud juhtudel.

b. Rahvamajanduse planeerimise aktide alusel tekkivad ja lepingutega vormistatavad obligatsioonid. Välja arvatud eespool tähendatud erandid ei tekita rahvamajanduse planeerimise aktid ise vahetult tsiviilõiguslikke obligatsioone, näiteks kaupade hankimise või tööttevõtte jm. alal, vaid sotsialistlikel organisatsioonidel, kellele on adresseeritud plaaniakt, tekivad vastastikused õigused ja kohustused sõlmida lepingu plaaniaktiga määratud tingimustel (nn. eellepinguline obligatsioon).

Planeerimise akti alusel tekkinud lepingu sõlmimise obligatsioon on oma iseloomult peamiselt haldusõiguslik. Samaaegselt sisaldab see obligatsioon ka tsiviilõiguslikke elemente, mis väljendub selles, et kohustus sõlmida leping on mitte ainult kohustuseks riigi ees, vaid ka kontrahendi (lepingu teise poole) ees. Kui üks planeerimisaktis tähendatud sotsialistlikest organisatsioonidest keeldub või kaldub kõrvale lepingu sõlmimisest, võib teine esitada arbitraaži hagi ja nõuda lepingu sõlmimist. Planeerimisakt üldreeglina ei tekita pooltele teisi kohustusi peale kohustuse sõlmida lepingu plaaniaktis ettenähtud tingimustel. Alles lepingu sõlmimisega tekib uus obligatsioon, näiteks kaupade hangete alal. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kinnitatakse rahvamajanduse materiaalse-tehnilise varustamise riiklik plaan. Selle plaani

alusel annavad NSV Liidu Riikliku Plaanikomitee juures asuvad toodangu vabariikidevaheliste hangete peavalitsused ja liiduvabariikide vastavad varustus-turustusorganid kindlaksmääratud korras hankijatele ja ostjatele aasta, poolaasta või kvartali müügikorraldused (jaotuskavad) toodangu hankimiseks. Vastavalt väljaantud müügikorraldustele (jaotuskavadele) sõlmitakse toodangu hankelepingud või kooskõlastatakse tellimused "Hangete põhimääruses" ettenähtud tähtajal.

Hankelepingute sõlmimine ja tellimuste kooskõlastamine rahvatarbekaupade kohta (välja arvatud lepinguteta hanked) toimub vastavate hankeplaanide ja jaotuskavade alusel kindla tähtaja jooksul.

Üldreeglina tekivad õigused ja kohustused hangete alal lepingu sõlmimise või tellimuse täitmisele võtmise momendist.

Erandina sellest lubavad "Hangete põhimäärused" plaanakti alusel eraldatud kaupu hankida ajutiselt lepinguteta ja tellimusteta kuni lepingute sõlmimiseks ja tellimuste andmiseks määratud tähtaja möödumiseni. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogude määrustes ja korraldustes ettenähtud juhtudel võib toodangu hankimine toimuda tellimusteta ja lepinguteta. Need erandid, mis on antud NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 22. mail 1959.a. kinnitatud "Hangete põhimäärusega", ei tähenda aga lepingu alahindamist. Lepingu vorm jääb ikkagi põhiliseks. "Hangete põhimäärustega" kohustatakse rahvamajanduse nõukogusid, ministeeriume ja ametkondi, autonoomsete vabariikide ministrite nõukogusid ja tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteesid kontrollima neile alluvate ettevõtete ja organisatsioonide poolt lepingute sõlmimise ja täitmise õigeaegsust ning õigsust ja võtma tarvitusele vastavad abinõud lepingudistsipliini rikkujate suhtes.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega 22. mail 1959.a. kinnitatud "Tootmis-tehnilise otstarbega toodangu hangete põhimäärus" lubab toodangu hankimist vormistada tellimustega. Nii sätib "Põhimääruse" § 10, et "toodangu hankimine kuni 75 tuhande rubla suuruses summas või mitte üle ühe füüsilise va-

guni kvartalis vormistatakse tellimustega. Sõltumata hangitava toodangu maksumusest ja kogusest võib tellimustega vormistada ühekordseid hankeid ja toodangu hankeid juhul, kui ei nõuta spetsifikatsiooni kooskõlastamist sortimendi järgi ega tehnilisi iseloomustusi."

Tellimised peavad olema kooskõlas rahvamajanduse materiaaltehnilise varustamise riikliku plaani alusel kompetentse organi poolt ettevõtetele-hankijatele ja ettevõtetele-ostjatele väljaantud müügikorraldusega (jaotuskavaga). (Ainult see toodang, mis ei ole võetud ettevõtte-hankija hankeplaani, realiseeritakse viimase poolt ilma müügikorralduseta ostja tellimuse (või temaga sõlmitud lepingu) alusel.

Beltoduga analoogilised sätted sisalduvad ka "Rahvatarbekaupade hangete põhimääruse" §-des 6 ja 2.

Kõigil neil juhtudel on obligatsiooni tekkimise aluseks riikliku plaaniga kooskõlas väljaantud müügikorraldus (jaotuskava) ja selle alusel ostja poolt antud ja hankija poolt täitmisele võetud tellimus.

Tekib küsimus, mida kujutab endast tellimus juriidiliselt? Tellimus on hankeleping lihtsustatud vormis. Seda kinnitab asjaolu, et tellimus samuti nagu leping peab olema kooskõlastatud hankijaga ja hangete obligatsioon tekib alles täitmiseks võetud tellimuste alusel. Tellimus loetakse vastuvõetuks, kui 10 päeva jooksul pärast selle kättesaamist ei teata hankija ostjale tellimuse vastuvõtmisest keeldumisest. Ka oma sisu poolest sarnaneb tellimus lepinguga. Nagu öeldud, peab mõlemates põhimäärustes (vastavalt §-d 15 ja 14) ka tellimus sisaldama vajalikud tingimused nendest, mis kehtestatud lepingute jaoks. Et tellimustele omistatakse lepingu tähendus, seda kinnitab ka see asjaolu, et nende vormistamist sätitakse põhimääruste peatükis pealkirjaga "Hankelepingute sõlmimise kord ja tähtajad". Tellimuste erinevust otsulepingutest võib näha ainult selles, et nende vormistamise ja kooskõlastamise kord on lihtsam.

Mis aga puutub teistesse küsimustesse, nagu vastavus plaanilülesandele, hangitava kauba kvaliteedi kindlustamine,

varaline vastutus jt., siis kehtivad siin ühed ja samad sät-
ted nii lepingute kui ka tellimuste osas.¹

Lõpuks võiks märkida, et poolte vahel tellimuse vormis
kooskõlastatud leping ei ole uudne tsiviilõigusele, vaid se-
da vormi kasutatakse laialdaselt sotsialistlike ettevõtete ja
kodanike vahelistes lepingutes (näiteks töötavõtte lepin-
gud tellija ja elutarbelise teenindamise ettevõtete vahel
jt.).

Kõigi plaaniliste lepingute puhul tuleks rõhutada riik-
liku plaaniakti tähtsust.

Plaaniakt on määrav lepinguosaliste ja lepingu tähtsa-
mate tingimuste osas. Plaanilises korras jaotatava toodangu
jaotuskavades näidatakse obligatoorselt tulevaste lepingute
pooled, hankimisele kuuluva kauba liik, kogus jm. Plaaniakt-
tis fikseeritud tingimuste konkretiseerimine toimub aga le-
pingus. Lepingus võivad esineda ka mitmesugused täiendavad
(s.t. plaaniaktis otseselt mitte ettenähtud) tingimused, mis
soodustavad plaani paremat täitmist. Kõige selle juures ei
tohi leping ja tema üksikud tingimused tühisuse ähvardusel
olla vastuolus seadustega, NSV Liidu ja liiduvabariikide mi-
nistrite nõukogude määruste ja korraldustega kinnitatud plaan-
niga ja seatud korras kehtestatud hangete eritingimustega.

Nõukogude rahvamajanduse toodangu planeerimisel erista-
takse plaanilises ja mitteplaanilises korras jaotatavaid kau-
pu.

---

¹ NSVL Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbit-
raazi 30.dets.1959.a. instruktiivkiri nr. U-1-60, p.5 rõhu-
tatuse: 1) täitmisele võetud tellimus on leping; 2) asjaolu,
et pooltele on antud õigus vormistada omad suhted tellimus-
tega ei võta üldiselt õigust vormistada samad suhted lepin-
guga; 3) kui ostja "Põhimäärustes" ettenähtud tähtajal ei
esita tellimust, siis võib hankija saata ostjale omapoolsed
ettepanekud hangete kohta koos lepingu projektiga; 4) juhul,
kui hankija keeldub tellimuse vastuvõtmisest või kui ostja
ei anna tellimust ega võta vastu ettepanekuid, või kui pool-
te vahel tekivad lahkeliid tellimuste tingimuste üle, siis
võib huvitatud pool esitada vaidluse arbitraazile lahenda-
miseks.

Rahvamajanduse tootmistehnolise varustamise ja tarbimise seisukohalt jaotatakse tähtsamad kaubaliigid plaanilises korras. Nende kaupade nomenklatuur, samuti tootmise ja jaotamise plaanid NSV Liidu ulatuses kinnitab NSV Liidu Ministrite Nõukogu. Jaotuskavade kinnitamise kord kehtestatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogude poolt.

Plaaniaktis on ära tähendatud ettevõtte-hankija (tootja) ja ettevõtte-tarbija (ostja), kes peavad omavahel sõlmima lepingu. Tähendatud plaaniakti nimetatakse müügi- ja korralduseks (narjad). Ilma müügi- ja korraldusest (või seda asendava dokumendita) ei ole ettevõtte-hankija õigustatud hankilepingut sõlmima. Müügi- ja korralduses on näidatud majandusorganisatsioon, kellele tuleb fond lepingu alusel üle anda. Leping sõlmitakse ainult nende tarbijate - ettevõtete, millised on müügi- ja korralduses ära näidatud. Mingisuguste teiste ettevõtete ei või lepingut sõlmida.

Suhete sfääris, mis tekivad seoses plaanilises korras jaotatava toodangu realiseerimisega, ei ole hankijal ja tarbijal võimalust valida lepingu kontrahenti oma äranägemise järgi, vaid lepingupooled on plaaniaktiga kindlaks määratud.

Ka juhul, kui annulleeritakse müügi- ja korraldus (jaotuskava), ei või hankija ise otsida ostjat, vaid ta peab pöörduma oma kõrgemalseisva organisatsiooni, vastavatel juhtudel aga turustusorganisatsiooni poole taotlusega teise ostja saamiseks.

Ettevõtte-tarbija on kohustatud ära kasutama kõik fondid plaanis ettenähtud ulatuses.

Plaani alusel antud müügi- ja korralduste (jaotuskavade) annulleerimine lepingupoolte omavahelise kokkuleppe põhjal on keelatud. Plaan on kohustuslik, ta määrab suuna, milles sotsialistliku rahvamajanduse huvides peavad liikuma fondeeritud kaubad. Igasugune kõrvalkaldumine võib tekitada lünki rahvamajandusplaani täitmisel, viies disproportsioonidele. Kui tarbija (ostja) müügi- ja korralduse (jaotuskava) saamisest leiab, et temale on eraldatud üleliigne või mittevajalik toodang,

peab ta "Hangete põhimääruses" ettenähtud korras taotlema toodangu eraldanud organisatsioonilt selle muutmist. Kui tehakse muudatused müügikorralduses, siis tuleb teha need ka lepingus.

Plaani alusel sõlmitud leping on mõlema poole kohustus riigi ees, ühtlasi aga ka nende lepingupoolte vastastikune kohustus. Kui pooled omavahel ei jõua kokkuleppele lepingu tingimustes või üks kontrahent hoidub lepingu sõlmimisest, siis teine pool pöördub arbitraaži ja viimane rakendab vastavaid vahendeid majandusorganisatsiooni sundimiseks.

Plaanilises korras mittejaotatavad kaubad realiseeritakse hankijate poolt iseseisvalt ostjatega vormistatud lepingute järgi või viimaste tellimuste järgi "Hangete põhimäärustele" vastavalt. Siin on sotsialistlik organisatsioon - - hankija - õigustatud iseseisvalt valima kontrahente ja võib määrata konkreetse lepingu eseme plaanilises korras mittejaotatavatest kaupadest. Näiteks mööblivabrik toodab kõrvuti põhitoodanguga tootmise jätmetest laste mänguasju. See on mitteplaaniliselt jaotatav toodang. Vabriku tootmisplaanis on muidugi ette nähtud, kuipalju ta kavatses neid toota ja realiseerida. Seevastu lepingu kontrahent ei ole plaaniaktiga ära tähendatud, vaid mööblivabrik võib ise oma äranägemisel sõlmida lepinguid ühe või teise tarbijaga ja realiseerida oma toodangut. Obligatsioon tekib siin vahenditult lepingu alusel.

Eespool kõnelesime hankelepingutest, mis tekivad rahvamajanduse planeerimise aktide alusel.

Lepingute sõlmimise obligatsiooni tekitavate rahvamajanduse planeerimise aktide hulka kuuluvad ka vastavas korras kinnitatud ehitusplaanid. Kapitaalehituste plaanid NSV Liidu ulatuses kinnitab NSV Liidu Ministrite Nõukogu. Suur osa kapitaal mahutuste summadest jaotatakse liiduvabariikidele. Ehitiste tiitelnimestikku võtmine nende maksumusest olevalt kinnitatakse kas liiduvabariigi ministrite nõukogu või TS kohaliku nõukogu või vastava ametkonna juhataja poolt vastavas korras. Kinnitatud ehitusplaanide alusel sõlmitak-

se generaaltööettevõtte leping tööettevõtja ja tellija vahel ning vastavalt kinnitatud aasta töö mahule ka aastalepingud (kui ehitus kestab üle ühe aasta). Kinnitatud ehitusplaan on haldusakt, üks rahvamajanduse planeerimise aktidest, mille alusel tekib ettevõttel-tellijal ja ettevõtjal-ehitajal kohustus sõlmida leping kapitaalehituse alal.

Kui on kinnitatud plaan ja näidatud selles tööettevõtja ja tellija, siis ei saa tellija sõlmida lepingut teise tööettevõtja-organisatsiooniga. Samuti on tööettevõtja kohustatud ehitama tellijale. Plaaniülesanne on mõlemale poolele kohustuslik.

Eespool käsitletud sotsialistlike majandusorganisatsioonide vaheliste obligatsioonide tekkimise süsteem kujutab endast demokraatliku tsentralismi teostamise üht vormi sotsialistliku rahvamajanduse haldamisel. Obligatsioonide planeerimine tagab kogu rahvamajanduse juhtimise ühtsuse, kõrvaldab igasuguste kohalike tendentside ilmnemise ja suunab kogu majandusorganisatsioonide tegevuse rahvamajanduse plaanide täitmisele, mis on koostatud sotsialistliku majanduse plaanipärase arengu seadusega vastavuses. Leping aga soodustab kohaliku initsiatiivi arenemist, võimaldab kohalike erisuste ja tingimuste arvestamist. Leping on isemajandamise tugevdamise ja plaanilise juhtimise tagamise üks paremaid vahendeid.

Edasi võiks nimetada, et esinevad veel rahvamajanduse reguleerimise aktid, mis ei kujuta endast rahvamajandusplaani konkretiseerimise vormi. Rahvamajanduse reguleerimise aktid tekitavad ühele sotsialistlikule organisatsioonile kohustuse sõlmida leping teise sotsialistliku organisatsiooni nõudmisel. Need aktid ei tekita vastastikuseid õigusi ja kohustusi nagu planeerimise aktid, vaid tekitavad kohustuse ainult ühele organisatsioonile. Kui vastavat nõudmist teiselt ei järgne, jääb leping sõlmimata. Tähendab: need aktid on kohustuslikud ühele poolele teise nõudmisel, teisele aga mitte.

Eespool nimetatud aktide näitena võiks tuua NSV Liidu Riigipanga teatise kauba jt. materiaalsete väärtuste krediteerimise kohta. Kõneldes juriidilistest isikutest ja nende

fondidest, märkisime, et juriidilistel isikutel-majandusorganisatsioonidel on oma põhi- ja käibevahendid. Viimased on kogu aeg liikuvuses. Võib tekkida olukord, kus antud ettevõtetel on tekkinud seoses käibevahendite liikuvusega vajadus saada Riigipangalt lühiajalist krediiti. Näiteks toodang on valminud ja saadetud tellijale. Raha kantakse üle tellija poolt siis, kui kaup jõuab kohale. Hankija on kulutanud oma käibevahendid antud toodangu valmistamiseks, vahendid ei ole aga tagasi laekunud, kuna kaubad on veel teel. Majandusorganil on aga vaja teha kulutusi uue toodangu partii valmistamiseks. See on üks juht, mil Riigipank annab krediiti, kuni laekub raha teelolevate kaupade eest. On veel mitmesuguseid teisi aluseid lühiajalise krediidi saamiseks. Krediteerimine Nõukogude Liidu ulatuses planeeritakse NSV Liidu Riigipanga poolt ja kinnitatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt. Krediteerimise plaani alusel määrab Riigipank kindlaks liimiidid, mille ulatuses ta kohustub andma krediite majandusorganisatsioonidele, kusjuures need liimiidid määratakse esialgu liiduvabariikidele. Liiduvabariigis nad jaotatakse Rahvamajanduse Nõukogude ja teiste ametkondade vahel. Viimased omakorda jaotavad krediidi allapoole kuni üksiku ettevõtte ni. (Nii näiteks määratakse Tartu Alumiiniumi Vabrikule kindel limit, mille ulatuses ta võib saada Riigipangast krediiti.).

Majandusorganisatsioonid, kellele on eraldatud krediitide limit, võivad oma äranägemisel kasutada või mitte kasutada neid krediite. Tavaliselt kasutavad majandusorganisatsioonid krediite, sest see on hädatarvilik. Mõnel juhul aga majandusorganisatsioon, töötades eriti operatiivselt, võib kindlustada käibevahendite niivõrd kiire ringluse, et temale ei lähegi tarvis ei osalist ega täies ulatuses Riigipanga krediiti. Rahvamajanduse reguleerimise aktid krediteerimise alal on kohustuslikud Riigipangale, mitte majandusorganisatsioonidele. Kui majandusorganisatsioon soovib, siis on Riigipank kohustatud sõlmima laenulepingu eraldatud limiidi ulatuses. Kui aga majandusorganisatsioon krediiti ei va-

ja, siis ei ole laenulepingu sõlmimine talle kohustuslik. Seejuures aga ilma limiidikorralduseta ei või Riigipank üldse laenulepingut sõlmida.

Lepingu sõlmimisel on limiidikorralduses ettenähtud tingimused mõlemale poolele kohustuslikud ja pooled ei või neid ise muuta. Näiteks on limiidikorralduses ette nähtud, misuguste materiaalsete väärtuste liikide alla üldse krediiti antakse ja saadud laenu tasumise tähtaeg (seda võib lepinguga lühendada, kuid mitte pikendada) ning terve rida teisi tingimusi, mis on lepingu sõlmimisel pooltele kohustuslikud. Antud juhtumil on tegemist omapäraste rahvamajanduse reguleerimise aktidega, mis loovad ühele poolele kohustuse sõlmida leping teise poole nõudmisel.

Tuleks märkida, et käesoleval ajal kehtiva seadusandluse kohaselt ei ole Riigipanga kohustus sõlmida leping tagatud tsiviilõiguslike sanktsioonidega. Need oleksid aga vajalikud selleks, et kindlustada plaanilist distsipliini.

Elamute valitsuse poolt väljaantavatel orderitel elamispinna kasutamise kohta on Riigipanga limiidikorraldustega analoogiline juriidiline tähendus obligatsiooni tekkimise alusena. Elamispinna order on kompetentse riigiorgani haldusakt riiklikku elamufondi kuuluva elamispinna kasutamise alal. Order kohustab seda organisatsiooni või ametiisikut, kellele ta on adresseeritud (näiteks majavalitsust) sõlmima lepingu orderis tähendatud isikuga (isikutega) orderis märgitud elamispinna kasutamisele andmise kohta. Orderi valdajale annab ta aga õiguse nõuda lepingu sõlmimist, kuigi ei kohusta teda lepingut sõlmima ja elamispinda kasutama.

Lepingu sõlmimise kohustus on siin tagatud tsiviilõiguslike sanktsioonidega. Juhul, kui majavalitsus keeldub orderi alusel lepingut sõlmimast, on orderi valdajal õigus nõuda kohustuse täitmist kohtu korras. Lepingu sõlmimisel on orderiga määratud tingimused pooltele kohustuslikud. Nii näiteks ei saa lepingut sõlmida suurema elamispinna kohta, kui orderil märgitud. Need tingimused kuuluvad kohustuslikele sissevõtmisele lepingus.

Selline on rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise jt. riigi valitsemise aktide tähtsus obligatsioonide tekkimise alustena. Nagu nägime, tekitavad nad ühtedel juhtudel obligatsioonid hangete või muul alal vahenditult, enamikul juhtudel aga ainult obligatsioonid sõlmida leping. Viimasel juhul tekib lepingu sõlmimisega juba uus obligatsioon (hangete, kapitaalehituse ja muul alal).

2. Leping obligatsioonide tekkimise alusena.

Obligatsiooni tekkimise aluste hulgas kuulub suurim erikaal mitmesugustele lepingutele. Eespool esitatud käsitlusest selgus, et rõhuv osa sotsialistlike organisatsioonide vahelisi majanduslikke sidemeid vormistataksegi lepingutega.

Sotsialistlike organisatsioonide lepingulised obligatsioonid on meie rahvamajanduse plaanikindla iseloomu väljenduseks, nad on majandusplaani ja isemajandamise parimaks ühendamise vormiks. Rahvamajandusplaani alusel sõlmitavad lepingud konkretiseerivad plaaniülesannet ja on suunatud plaani eduka täitmise tagamisele.

Ülisuur tähtsus on lepingul ka linna ja maa vahelistes majanduslikes sidemetes. Kolhoosid realiseerivad oma toodangu lepingute alusel, mis sõlmitakse kolhoosi ja kaubandusorganisatsiooni vahel (näiteks komisjonilepingud jt.), ostavad masinaid ja kasutavad RTJ-le kuuluvaid masinaid tsiviilõiguslike lepingute alusel.

Rahvamajandusplaani täitmise ja kodanike aineliste ning kultuuriliste vajaduste rahuldamisega seoses tekivad ka obligatsioonid sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahel. Nende obligatsioonide tekkimise aluseks on harilikult tsiviilõiguslikud lepingud, nagu näiteks lepingud kommunaal-ettevõtete ja kodanike vahel mitmesuguste elukondlike vajaduste rahuldamiseks, elektrivoolu tarvitamise, telefoni kasutamise lepingud jms. Muidugi on ka siin lepingud rahvamajandusplaani aktidega teatud määral seotud, sest vastavad sotsialistlikud organisatsioonid sõlmivad need lepingud oma plaaniülesannete täitmiseks.

Lõpuks on leping ka mitmesuguste obligatsioonide tekkimise aluseks kodanike eneste vahel. Need lepingud ei ole rahvamajandusplaaniga haaratud, kuid nad omavad suurt tähtsust Nõukogude kodanike mitmesuguste materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks.

Lepingu mõiste, sõlmimise korra ja teiste küsimuste käsitlemisele on pühendatud eri teema.

3. Teisele isikule või varale kahju tekitamise fakt obligatsiooni tekkimise alusena (TsK §-d 403-415).

Kui üks isik on teisele tekitanud varalise kahju, tekib kannatanul õigus nõuda kahju heastamist. Kahjutekitaja on kohustatud heastama kahju kas endise olukorra ennistamisega või kui see on võimatu, rahalise kompensatsiooni maksmise teel. Antud obligatsioonid, erinevalt eespool nimetatuid (p.1-2), tekivad mitte seaduses ettenähtud aktidest, vaid õiguserikkumisest.

Kahjutekitaja vastutus tekib seadusega kindlaksmääratud tingimustel, mis on järgmised:

1. Teisele isikule tekitatud kahju olemasolu. Tsiviilõiguslik vastutus tekib ainult siis, kui on olemas reaalne varaline kahju (kriminaalõiguslik vastutus võib tekkida ka siis, kui on olemas kuriteo sooritamise katse. Tsiviilõigus sellist vastutust ei tunne. Siin on vastutus ette nähtud vaid lõpuleviidud õiguserikkumise puhul, varalise kahju esinemise puhul).

2. Kahjutekitaja tegevuse õigusevastatus.

3. Kausaalne (põhjuslik) seos õigusevastase teo ja saabunud kahjuliku resultaadi vahel.

4. Kahjutekitaja süü olemasolu.

Need on vastutuse üldalused kahjutekitamise korral. Nendest üldalustest erandina tuntakse tsiviilõiguses ka mitte-süüliselt tekitatud kahju heastamise kohustust (TsK § 404. Õiguteoorias arvatakse siia ka § 119 lg.2).

Kahjutekitamisest tulenevate obligatsioonide küsimust

käsitletakse üksikasjalikult tsiviilõiguse eriosas. Märgime vaid, et kahjutekitamise fakt on üks obligatsiooni tekkimise aluseid.

4. Aluseta rikastumine obligatsiooni tekkimise alusena. (TsK §-d 399-402).

Aluseta rikastumine esineb juhul, kui ühe isiku vara on suurenenud või säästetud teise isiku vara vähenemise arvel, ilma et selleks oleks olemas seaduslik alus või kokkulepe. Näiteks tasub ühise korteri üks üürnikest teise eest elektri-arve. Sel juhul tekibki kohustus aluseta rikastumisest, sest üks isik on kokku hoidnud oma vara teise isiku vara vähenemise arvel, ilma et tal selleks oleks alust. Seejuures eristab antud obligatsiooni kahju tekitamisest tulenevaist obligatsioonidest asjaolu, et aluseta rikastanu käitumine on mittesüüline. Vastutus kahjutekitamise puhul põhjeneb aga üldiselt süü printsiibil.

5. Obligatsioonide tekkimise teised alused.

a. Ühepoolsed tehingud. Teatavasti on ka leping tehing, kuid kahepoolne tehing. Ka ühepoolsed tehingud võivad olla obligatsiooni tekkimise alusteks. Taolise ühekülge tehinguna võiks näitena nimetada avalike konkursside väljakuulutamist skulptuuri, kirjanduse või muul alal, kus avalikult lubatakse teatud hüvitus (preemia) mõne ülesande parima täitmise eest.

Ühepoolsed tehingud võivad olla obligatsioonide tekkimise aluseks ka kodanike vahel, näiteks testamentaarne korraldus. TsK § 423 sätib, et isikule, kes saab testamendi alusel pärandatud vara, võib pärandaja panna mõnesuguse kohustuse kas ühe, mitme või kõigi teiste pärijate kasuks. Viimastel on õigus pärandi avamise korral selle kohustuse täitmist nõuda. Võiks tuua veel teisigi näiteid.

Kehtivas seaduses ei ole fikseeritud obligatsioonide tekkimise aluste loetelu ammendav. Kohtupraktika on tunnustanud

mitmesuguseid teisi seaduses mitteettenähtud fakte obligatsiooni tekkimise alustena. Näiteks tegevus teise isiku huvides ilma volitusetä. Mida see endast kujutab? Elus esineb juhte, kus üks isik korraldab mingisuguseid asju, mis kuuluvad teise isiku majanduslikku sfääri, mitte olles selleks kohustatud haldusakti või lepinguga. Seoses teise isiku asjade korraldamisega võivad tekkida mitmesugused kulutused, kusjuures tegutsev isik peab silmas, et teine hiljem kiidab heaks tema tegevuse ja tasub kulud. Kui näiteks üks isik päästab teise isiku vara loodusõnnetuse puhul, on see tegevus teise isiku huvides ilma tema volitusetä. Teise isiku huvides tegutseval isikul võib tekkida kulutusi (näiteks seoses päästetud vara transportimise või hoidmisega), mille tasumisele omaniku poolt ta loodab.

Kuigi tegevusest teise isiku huvides ilma volitusetä tulenev obligatsioon ei ole reguleeritud seadusega, on ta leidnud kinnitust kohtupraktikas, mis toetub TsK § -dele 107, 269, 399 ning tsiviilõiguse üldalustele. Juhul, kui isik, kelle huvides teine tegutses, ei täida vabatahtlikult oma kohustusi, kohaldatakse tsiviilõiguslikke sanktsioone.

Kohtupraktika on tunnustanud obligatsiooni tekkimise aluseks ka isiku enda tegevusega endale kahju tekitamise, kui see kahju tekkis seoses sotsialistliku omandi päästmisega (näiteks loodusõnnetuse puhul). Ka antud obligatsioon ei ole leidnud reguleerimist tsiviilõiguslike normidega, kuid kohtupraktika on asunud seisukohale, et kui sotsialistlik omand oli ohustatud ja isik, täites oma konstitutsioonilist kohustust, selle päästmisel tekitas endale varalise kahju, siis hüvitatakse kahju selle organisatsiooni arvel, kellele kuulub omand või kes oli antud riikliku omandi haldajaks. Niisugusele seisukohale näiteks asus NSV Liidu Ülemkohus konkreetsel juhul, kus kodanik, päästes tulekahju puhul põlemisest spordiorganisatsioonile kuuluva vara, sai kehavigastusi, mille tagajärjel ta suri. NSV Liidu Ülemkohus leidis, et sotsialistliku omandi päästmisel surmasaanud kodaniku ülalpeetavatele tuleb välja mõista kahjutasu sellelt organisatsioonilt, kelle

vara antud kodanik päästis.

Uues tsiviilkoodeksis peaksid need obligatsioonid leidma ka õigusliku reguleerimise. Kuid ka uus tsiviilseadusandlus ei saa püstitada endale obligatsioonide tekkimise aluste ammendava loetelu fikseerimise eesmärki. Tsiviilkäive areneb niivõrd kiiresti, selles tekkivad suhted on niivõrd mitmesugused, et taolist eesmärki ei ole võimalik saavutada ega olegi otstarbekas püstitada, sest see teeks tsiviilseadusandluse liigselt paindumatuks.

Tsiviilõiguses tuleb ka edaspidi säilitada nii seaduse kui ka õiguse analoogia. Tsiviilseadusandluse põhialused, fikseerides obligatsioonide tekkimise tähtsamaid aluseid (plaaniaktid, lepingud, kahjutekitamine jt.) , peavad ühtlasi fikseerima põhimõtte, et tsiviilõiguslikud obligatsioonid tekkivad ka teistel alustel (toimingud, aktid jne.), mis ei ole küll seaduses otse ette nähtud, kuid ei ole ka vastuolus seadustega, sotsialistliku ühiskonna ega tema üksikute liikmete huvidega.

OBLIGATSIOONI SUBJEKTID.

§1. Pooled obligatsioonis.

Käsitledes eelmises teemas obligatsiooniõigusliku suhte elemente, peatusime ka lühidalt obligatsiooni subjektide küsimusel. Nimetasime, et obligatsiooni subjektideks on kreditor ja deebitor, et antud liiki õigussuhet iseloomustab teemast osavõtvate isikute ringi piiratus ja kindlaksmääratus, et kohustatud pooleks on alati konkreetne isik ja sellest tulenevalt nimetatakse obligatsiooni sisuks olevaid õigusi r e l a t i i v s e t e k s erinevalt nn. a b s o l u u t s e t e s t õigustest (omandiõigus), kus omaniku subjektiivsetele õigustele korrespondeerub piiramatult arvu isikute kohustus.

Käesolevas teemas esitame lisaks varem öeldule mõningad täiendavad märkused poolte osas, põhiliselt aga vaatleme isikute paljusust obligatsioonides.

Obligatsioonis on alati konkreetne kindlaksmääratud kohustatud isik - deebitor. Teistele isikutele ei lasusta obligatsioon kohustusi. Sellest üldreeglist leiame ühe erandi, s.o. TsK § 170, milline sätib, et vara kasutajal on õigus oma valduse kohtulikule kaitsele mitte ainult omaniku vastu, kellega ta on seotud obligatsioonilise (lepingulise) suhte kaudu, vaid ka iga teise valduse rikkuja vastu. Siin on obligatsioonist tulenev õigus kaitstud ka kolmandate isikute vastu. Prof. S.I. Viljanski¹ arvab, et nimetatud erand üldreeglist on seletatav sellega, et vara kasutaja õigused ületavad obligatsiooniõigusliku suhte piirid ja omandavad asjaõigusliku toime kolmandate isikute vastu.

Meie arvates omandavad need õigused asjaõigusliku toime

---

¹ vt. С.И. Вильнянский, Лекции по советскому гражданскому праву, лк. 274.

sellepärast, et omaniku õigustused - valdus, kasutus - on temast eraldatud ja üle antud vara kasutajale. Kasutaja valduse kaitse tagamine on nii omaniku kui ka kasutaja huvides. Kuna siin valdus on omanikult üle läinud tema enda tahtel, ei saaks omanik esitadaagi vindikatsioonilist hagi heauskse omandaja vastu. On igati loogiline laiendada TsK § 170 sätet ka teistele asja seaduslikele (lepingulistele) valdajatele.

Igas obligatsioonis, nagu öeldud, on kaks poolt: kreditor ja deebitor. Kui üks pooltest esineb ainult kreditorina, teine aga ainult deebitorina, on tegemist ühe - k ü l g s e obligatsiooniga. Kui aga mõlemad pooled esinevad nii kreditorina kui ka deebitorina, on obligatsioon k a h e k ü l g n e . Ühekülgse obligatsiooni tüübiliseks näiteks on laenuleping, kahekülgse - ostu-müügi leping.

§ 2. Isikute paljususe tekkimine obligatsioonis.

Lihtsas obligatsioonis on kummalgi poolel üks isik.

Kuid on võimalik ühes obligatsioonis ka isikute paljususe, kus ühel või teisel poolel või mõlematel pooltel esineb mitte üks, vaid mitu isikut. Sellejuures on obligatsiooniõiguslikus suhtes ikkagi kaks poolt, mitte rohkem. Pooled võivad esineda nii ühes kui ka mitmes isikus. Obligatsioonis võib olla üks kreditor ja mitu deebitori, võib olla mitu kreditori ja üks deebitor ja lõpuks võib olla nii mitu kreditori kui ka mitu deebitori. Kõigil neil juhtudel kõneleme isikute paljususest obligatsioonis.

Kuidas võib tekkida isikute paljusus obligatsioonis? See võib esineda juba tema tekkimise momendist peale juhtudel, mil see on ette nähtud lepingus või seaduses. Näiteks kui kaks isikut ühiselt ehitavad maja või kolm isikut ühiselt tekitavad kahju ühe isiku varale, siis tekib obligatsioon ja algusest peale juba esineb siin isikute paljusus ühel poolel.

Võib olla ka nii, et obligatsiooni tekkimisel on üks

kreeditor ja üks deebitor, kuid hiljem tekib isikute paljusus ühel või teisel poolel või ka mõlematel pooltel. Näiteks saab kodanik individuaalelamu ehitamiseks kommunaalpangast laenu. Aasta hiljem see majaehitaja sureb, laenu on tasumata. Pooleli olev ehitus läheb pärimise korras üle 2-3 pärijale, kes edaspidi kasutavad seda ehitust kaasomanikena. Sel juhul vormistatakse ka panga laenu juba kolmele võlgnikule. Tähelepanuväärne on see, et esialgselt oli obligatsioon, mille aluseks oli laenuleping kommunaalpanga ja ühe individuaalehitaja vahel, mõlemal poolel 1 isik, hiljem tekib deebitori poolel isikute paljusus. Laenu andjaks jääb kommunaalpank, laenu saajaid aga on nüüd kolm.

§ 3. Isikute paljususe liigid obligatsioonis.

Olenevalt sellest, millisel poolel esineb isikute paljusus, eristatakse passiivseid ja aktiivseid obligatsioone.

Passiivsed obligatsioonid on sellised, kus esineb üks kreeditor ja mitu deebitori. Aktiivses obligatsioonis aga on üks deebitor ja mitu kreeditori. Sellist obligatsiooni, kus mõlemal poolel esineb isikute paljusus, nim. segaobligatsiooniks.

Isikute paljususe esinemise puhul ei ole iga üksiku kreeditori või deebitori õiguslik seisund ühesugune. Nende õiguslikust seisundist lähtuvalt liigitatakse obligatsioonid osaobligatsioonideks ja solidaarseteks obligatsioonideks, kusjuures mõlemat liiki obligatsioonid, nii osa- kui solidaarsed obligatsioonid võivad olla nii aktiivsed kui ka passiivsed.

I. Solidaarsed obligatsioonid. Nagu juba öeldud, võivad solidaarsed obligatsioonid olla nii passiivsed kui ka aktiivsed.

Passiivse solidaarse obligatsiooni puhul (s.t. obligatsiooni puhul, kus solidaarsus esineb võlgniku poolel) on kreeditor õigustatud nõudma igahelalt võlgnikest eraldi kas kogu obligatsiooni täitmist või osalist täitmist (TsK § 115).

See tähendab, et passiivse solidaarse obligatsiooni puhul võib kreditor enda äranägemisel nõuda täitmist deebitoridelt kas osaliselt või ühelt deebitorilt kogu obligatsiooni ulatuses.

Näiteks juhul, kui kreditor on laenanud kolmele deebitorile solidaarvastutuse alusel 1200 rubla, siis võib ta oma äranägemisel esitada võlanõudmise kas kõigi vastu (igalt 400 rubla) või ühe vastu ja nõuda obligatsiooni täitmist kogu ulatuses (1200 rubla). Täitmine ühe võlgniku poolt vabastab kõik teised kohustusest kreditori ees. Nende võlg kreditorile kustub. Solidaarsus on kehtestatud kreditori huvides. Solidaarseid lepingulisi obligatsioone üldreeglina ei rakendata sotsialistlike organisatsioonide vahel.

Solidaarne vastutus võib olla määratud nii kogu summa suhtes kui ka teatud osa suhtes. Antud juhul oli solidaarne vastutus kogusumma, 1200 rubla ulatuses, võib aga olla ka nii, et 1000 rublale on määratud solidaarne vastutus, aga 200 rubla osas on mittesolidaarne osavastutus.

Solidaarsus on võimalik väga mitmesuguse sisuga obligatsioonides (raha üleandmine, teenuste sooritamine jt.) .

Kui leping või seadus ei määra teisiti, võib kreditor kokku leppida ühe võlgnikuga ja teda vabastada kohustuse täitmisest, ülejäänud jäävad edasi solidaarvõlgnikeks.

Kuidas kujunevad suhted võlgnike endi vahel, kui üks on kogu võla tasunud, sellest hiljem. Võiksime siinkohal vaid märkida, et kreditori viivitusel solidaarse obligatsiooni puhul on tähtsus kõigi võlgnike suhtes. Kui kreditor keeldus täitmise vastuvõtmisest ühe võlgniku käest, võivad teised sellele toetuda. Ühe võlgniku viivituse eest vastutab ainult tema ise. Aegumise tähtaega arvestatakse iga võlgniku suhtes eraldi.

Tsiviilkoodeks näeb ette passiivse solidaarsuse järgmistel juhtudel: § 116 sätib, et solidaarne vastutus tekib kohustuse eseme jagamatuse puhul, § 240 ütleb, et solidaarsuse tekkimise aluseks on ühise käenduse andmine, § 241 kehtestab võlgniku ja käendaja solidaarvastutuse võlausaldaja

ees, § 408 kohaselt vastutavad ühiselt kahju tekitanud isikud solidaarselt kahjukannatanu ees.

Kõigil ülejäänud juhtudel tekib solidaarne obligatsioon ainult siis, kui see on ette nähtud lepinguga. Kui leping või seadus ei säti solidaarset vastutust, siis on tegemist osaobligatsiooniga.

Aktiivne solidaarne obligatsioon. Aktiivne solidaarne obligatsioon on selline, kus solidaarsus esineb kreditori poolel, s.t. obligatsioonis on mitu kreditori ja üks deebitor.

Aktiivses solidaarses obligatsioonis on kõik kreditorid ühiselt kui ka igaüks neis üksikult õigustatud nõudma võlgnikult obligatsiooni nii tervet kui ka osalist täitmist.

Kui deebitor täitis oma kohustuse ühele kreditoridest, siis vabaneb ta kohustustest teiste ees: obligatsioon kreditoride ja deebitoride vahel lõpeb.

Aktiivsel solidaarsel obligatsioonil on palju väiksem praktiline tähtsus kui passiivsel. Tsiviilkoodeks märgib aktiivset solidaarset obligatsiooni vaid seoses täitmise jagamusega. Kui kohustuse ese on jagamatu, siis tekib TsK § 116 kohaselt solidaarne obligatsioon.

Mõnede obligatsioonide täitmist ei saa jagada mitme kreditori vahel. Näiteks arhitekt kohustus valmistama elumaja projekti kahele kaasomanikule nende ühisel tellimisel. Tekib aktiivne solidaarne obligatsioon, sest täitmist ei saa jagada, projekti ei saa ei poolitada ega teha poole maja peale. Arhitekt esineb siin deebitorina, kreditoridena esinevad kaks isikut. Solidaarsus on kreditoride vahel ja deebitorilt võib täitmist nõuda ükskõik kumb neist. Kui arhitekt valmistab ja andis selle üle ühele kaasomanikest, lõpeb obligatsioon tema ja kreditoride vahel.

Seadus ei keela aktiivset solidaarsust ka teistel juhtudel, kus täitmine on jagatav, kuid praktilises elus seda tavaliselt ei esine, sest palju lihtsam on niisugusel juhul osavastutus.

Kui deebitor täidab kohustuse ühele kreditorile, kus-

tub obligatsioon kreditoride ja deebitoride vahel, tekib aga obligatsioon kreditoride endi vahel regressiõiguse alusel.

Antud obligatsioonis seisneb regressiõigus selles, et kõik ülejäänud kreditorid võivad nõuda täitmise saanud kreditorilt saadu jaotamist kõikide vahel, jagamatuse puhul aga rahalist kompensatsiooni.

x x

x

Mõned märkused solidaarsuse kohta üldse, nii aktiivses kui ka passiivses obligatsioonis.

1. Nii passiivne kui ka aktiivne solidaarsus on alati ette nähtud kreditori huvides.

2. Solidaarsust ei eeldata. See tekib kas seaduse või lepingu alusel, üksikjuhtumitel ka ühepoolse tehingu alusel. Seega tuleb lugeda solidaarsuse allikaks seadust ja tehinguid. Viimastest kõige sagedamini esineb leping.

3. Kui solidaarses obligatsioonis esineb mõlemal poolel mitu isikut (mitu deebitori ja mitu kreditori), siis tähendab see, et tegemist on segaobligatsiooniga ja rakendatakse vastavalt nii passiivsete kui ka aktiivsete obligatsioonide kohta kehtivaid norme.

II. Osaobligatsioonid. Kui obligatsiooni ese on jagatav ja seadus või leping ei määra solidaarsust, siis loetakse isikute paljususe puhul obligatsioon osaobligatsiooniks.

Passiivse osaobligatsiooni puhul on mitmest deebitorist igaüks kohustatud täitma ainult talle langeva osa, täitmisega kustub obligatsioon antud deebitori ning kreditori vahel ja mingisuguseid suhteid, nagu solidaarses obligatsioonis, deebitoride endi vahel ei teki.

Aktiivse osaobligatsiooni puhul on mitmest kreditorist igaüks õigustatud nõudma võlgnikult ainult talle kuuluvat osa.

Ka aktiivses osaobligatsioonis lõpevad võlgnikupoolse täitmisega tema ja antud kreditori vahelised suhted. Kreditoride endi vahel mingisuguseid suhteid ei teki.

Uhelt või teiselt võlgnikult väljamõistmisele kuuluva osa suurus määratakse kindlaks seaduse või lepinguga. Kui puudub õigusnorm, millega oleks antud obligatsioonis osade suurus kindlaks määratud ning ei ole selle kohta kokkulepet, siis loetakse osad võrdseiks. Kui varem toodud näite puhul oleks olnud tegemist mittesolidaarse, vaid osaobligatsiooniga, siis C., D. ja E. võlgneks A-le igaüks 400 rubla. Kuid lepinguga võib olla määratud ka nii, et C. võlgneb 200 rubla, D. aga 80 rubla ja ülejäänud summa on E. võlg. Osaobligatsiooni puhul saaks A. siis C-lt nõuda 200 rubla, D-lt 80 rubla jne. vastavalt lepingule.

Toome veel ühe näite. Lepingus on fikseeritud, et kodanikud C., D. ja E. on laenanud A-lt 3000 rubla ja kohustuvad seda tagasi maksma hiljemalt 1. maiks 1961.a. Täitmise ees on jagatav. Seadusenormi, mis määraks osade suuruse, ei ole. Lepingus on märgitud ühine summa. Tekib küsimus, kas see on solidaarne obligatsioon. Kuna lepingus vastav märke puudub, siis ei või seda eeldada, vaid tuleb asuda seisukohale, et see on osaobligatsioon. Kui lepingus ei ole punkti osade suuruse kohta ega seadusenormi, mis sätik, kui suure osa keegi täidab, siis tuleb lugeda osad võrdseiks. Teist lahendust ei saa olla.

§ 4. Regressiõigus.

Prof. I. Novitski¹ nimetab regressiõiguslikeks neid obligatsioone, milles kreditor on õigustatud nõudma deebitorilt rahasumma maksmist või muu varalise väärtuse üleandmist, mille kreditor on maksnud (üle andnud) võlgniku eest kolmandale isikule või mille võlgnik on saanud kolmandalt isikult formaalselt õigesti, sisuliselt aga kreditori arvel.

Eeltoodud määranguga võib täielikult nõustuda.

---

¹ И.Б. Новицкий, Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями, Госюриздат, 1952, ил. 4

1. Regressiõiguslikud obligatsioonid tekivad solidaarvõlgnike vahel. Kõneldes solidaarsetest obligatsioonidest, märkisime, et solidaarvastutuse puhul võib kreditor nõuda kogu võla ühelt solidaarvõlgnikult sisse ja sel juhul vabanevad teised kohustusest kreditori ees. Jäi aga lahendamata küsimus, missugused suhted siis kujunevad sel puhul solidaarvõlgnike endi vahel. Obligatsiooni täitmisega ühe solidaarvõlgniku poolt lõpeb obligatsioon, tähendab: lõpevad debitoride ja kreditoride vahelised suhted. Kuid sellega ei lõpe suhted solidaarvõlgnike endi vahel.

TsK § 115 lõik 3 eeskirjade kohaselt on obligatsiooni täitnud võlgnikul õigus nõuda teistelt solidaarvõlgnikelt, kes tema arvel on vabanenud kohustustest kreditori ees, täidetu tasumist vastavates osades.

Näiteks kolm isikut laenasid solidaarvastutuse alusel ühelt isikult 3000 rubla. Juhul, kui üks solidaarvõlgnikest on tasunud kreditorile kogu summa (3000 rubla), siis pärast seda tekib tal omakorda õigus nõuda igalt ülejäänud võlgnikult 1000 rubla endale.

Õigust teistelt solidaarvõlgnikelt sisse nõuda summat, mille üks solidaarvõlgnik tasus kreditorile teiste solidaarvõlgnike eest, nimetatakse regressiõiguseks.

2. Tsiviilõiguse järgi võib regressiõigus leida aset mitte üksnes solidaarsete võlgnike vahel, vaid ka mõningatel teistel juhtudel. Näiteks kui ettevõtte töötaja, olles tööülesannete täitmisel, süüliselt või õigusevastaselt tekitab kahju kolmandale isikule, siis mõistetakse kahjutasu välja ettevõttelt. Ettevõtte aga on õigustatud nõudma tema poolt väljamakstud summa tasumist süüdioleva isiku poolt. Näiteks üliõpilane läheb õhtul teatrisse ja annab mantli riidehoidu. Kui juhtub, et mantel kaduma läheb, siis tekib kahjukannatanul õigus esitada kahjutasu nõudmine RT "Vane muise" vastu ja viimane on kohustatud selle välja maksma. Kui teater on kahjukannatanule mantli väärtuse välja maksnud, siis tekib tal õigus nõuda riidehoidjalt kahjusumma tasumist. Viimast nõuet nim. samuti regressinõudeks, regres-

siõiguseks. (Muidugi on omaette küsimus sellest, kui suures ulatuses riidehoidja vastutab, kas ta on kohustatud täies ulatuses maksma kahjutasu või mitte. See on sätitud tööõiguse normidega. Tõõtajad vastutavad nende poolt tekitatud kahju eest ettevõttele üldreeglina osaliselt, mõnel juhul täies ulatuses).

Regressinõue eeldab alati kolme poole olemasolu. Kui nendest kolmest kahe vahel on toimunud täitmine, tekib täitjal õigus nõuda kolmandalt täidetut tasumist regressi korras. Terminile regressinõue, regressiõigus vastavad terminid tagasinõue, tagasinõudeõigus. Viimaseid aga tarvitatakse praktikas sel juhul, kui on tegemist kahe poole vahelise õigus-suhtega.

Näiteks juhul, kui üks asutus või ettevõtte on ekslikult üle kandnud teisele mõne summa ning hiljem eksitus selgub, siis esitatakse nõue ekslikult ülekantud summa tagastamiseks. Sel juhul kõneldakse tagasinõudeõigusest, tagasinõudest. Loomulikult ei ole antud juhul midagi ühist regressiga kas või juba seetõttu, et kolmas pool üldse puudub, esinevad vaid kaks poolt. Selleks, et mitte ära segada kaht erinevat mõistet, kasutamegi kolme poole vahelise suhte äratähendamiseks ladinakeelset terminit "regress", mitte "tagasinõue" ja kahe poole suhte olemasolul terminit "tagasinõue".

Teatud juhtudel ei teki solidaarses obligatsioonis regressiõigust, kuigi üks deebitoridest on täitnud kohustuse täies ulatuses. Nimetaksime neid erandeid:

1. Käenduse puhul vastutavad peavõlgnik ja käendaja kreditori ees solidaarselt. Kui käendaja täitis kohustuse, on tal regressiõigus peavõlgniku vastu. Kui aga peavõlgnik täitis ise oma kohustuse, ei ole tal regressiõigust käendaja vastu. See tuleneb juba käenduslepingu iseloomust endast.

2. Regressinõue langeb ära, kui täitmise teostanud võlgnik oma tegevuse või hooletusega, mille eest ta vastutab, halvendas teiste võlgnike olukorda. Milles see võib väljenduda? Toome näite. Sõlmiti ostumüügi leping, milles on üks müüja ja kaks ostjat solidaarvastutusel. Müüja ei olnud veel

täielikult müüdnud asju ostjatele üle andnud, s.t. ei täitnud veel oma kohustusi, esitas aga täsunõudmise ühe ostja vastu täies ulatuses. Kuna müüja oma kohustust ei olnud ostjate suhtes täitnud, siis loomulikult pidi see ostja, kelle vastu oli nõue esitatud, esitama vastuväite. Kuid ta ei teinud seda ja tasus kogu summa. Müüja sai raha kätte, kuid ei andnud asju üle. Antud juhul ongi tegemist solidaarvõlgniku hooletusega, mis halvendas teise võlgniku olukorda, ja selletõttu ei teki tal regressiõigust teise ostja vastu.

3. Kui üks solidaarvõlgnikest, olles teostanud täitmise, ei teatanud sellest teistele ja seetõttu mõni teine võlgnikest täitis ka omakorda kohustuse, siis ei teki esimesel täitjal regressiõigust. Ta saab tagasi nõuda täidetut ainult kreditorilt, sest kreditor osutub antud juhul aluseta rikastunuks, ta on kahelt solidaarvõlgnikult saanud mõlemalt täieliku täitmise.

Suhted solidaarvõlgnike endi vahel ei põhjene regressinõude puhul enam solidaarvastutusel, vaid võlgniku ees, kes täielikult täitis kohustuse kreditoridele, teised võlgnikud vastutavad igaüks ainult oma osa ulatuses. Seega vastutavad deebitorid solidaarse obligatsiooni puhul kreditori ees solidaarselt, endi vahel aga osavastutuse põhimõttel. Näiteks ühelt kreditorilt A-lt laenasid kolm deebitori S., D. ja E. 3000 rubla. Tegemist on passiivse obligatsiooniga, sest laenulepinguga kehtestati kolme võlgniku solidaarne vastutus kreditori ees. Kreditor (A.) esitas 3000 rubla ulatuses nõude E. vastu ja viimane kui solidaarvõlgnik maksis selle summa. Sellega lõppesid õigussuhted kreditori A. ja deebitoride S., D. ja E. vahel. Võlgnike C., D. ja E. endi vahel tekkis omakorda obligatsioon, mis ei põhjene enam solidaarvastutusel. E. ei saa C-lt nõuda 2000 rubla, vaid ta võib nõuda kummaltki kaasvõlgnikult 1000 rubla.

Sellest on mõningaid erinevusi käenduse puhul.

§ 5. Isikute vahetumine obligatsioonis.

Kuigi obligatsiooniõiguslik suhe kannab teatud mõttes isiklikku iseloomu (s.o. suhe kahe poole vahel), on TsK-s ette nähtud, et õigused ja kohustused obligatsioonis võivad ühelt isikult teisele üle minna nii üldise (universaalse) kui ka üksiku (singulaarse) õigusjärgluse korras.

Üldise õigusjärgluse korral asendab õigusjärglane kõigis varalistes suhetes oma eelkäijat. Õigusjärglasele lähevad üldreeglina üle kõik eelkäija õigused ja kohustused. Universaalse õigusjärgluse näitena võiksime nimetada pärimist, samuti juriidilise isiku likvideerimist reorganiseerimise teel. Nii ühel kui teisel juhul lähevad kõik varalised õigused ja kohustused ühelt isikult üle teisele. Isikute vahetumine obligatsioonis universaalse õigusjärgluse korras ei tekita erilisi küsimusi ja seetõttu käsitletakse seda liiki isikute vahetumist obligatsioonis tsiviilõiguse nendes osades, milles käsitletakse sellise õigusjärgluse aluseid. (Näiteks õpetus juriidilistest isikutest või siis pärimisõigus, kus käsitletakse universaalse õigusjärgluse aluseid ja kõiki küsimusi, mis tekivad sellega seoses).

Teisiti tuleb aga lahendada isikute vahetumisega seotud küsimusi, mis tekivad singulaarse ehk üksiku õigusjärgluse juhul. Siin on terve rida spetsiaalseid reegleid.

Singulaarse õigusjärgluse korral lähevad antud obligatsiooni sisuks olevad õigused või kohustused üle isoleerituna kreditori või deebitori muust varast ja seoses sellega kerkib üles terve rida spetsiaalseid küsimusi.

Singulaarne õigusjärglus võib olla kaheksugune: 1) kreditori poolel (üks kreditor asendatakse teise), mida nimetatakse nõude loovutamiseks ehk tsessiooniks; 2) deebitori poolel (ühe deebitori asendamine teise), mida nimetatakse võla ülekandmiseks.

Vaatleme neid kahte juhtu lähemalt.

a. Nõude loovutamiseks ehk tsessiooniks (vene keeles ustupka trebovanija) nimetatakse kreditori (tsedendi) kok-

kulepet kolmanda isikuga (tsessionäri), mille alusel kolmandale isikule läheb üle kreditorile kuuluv nõudeõigus. Nõude loovutamine on käsutusleping, s.o. tehing, mille alusel ühelt isikult läheb üle teisele juba olemasolev nõue. Nende loovutamine võib toimuda võlanõude ostu-müügi, kinkimise jm. võõrandamise teel (sätitud TsK § -de 81, 202 jt. eeskirjadega).

Näiteks kod. A. laenas B-le 100 rubla. Laenulepingus on kreditoriks A., deebitoriks B. A. saab B-lt allkirja või mõne muu dokumendi, mis tõendab, et B. võlgneb talle 100 rubla. Nüüd loovutab kreditor A. kellelegi kolmandale, D-le oma nõudeõiguse B. vastu. Mille alusel ta seda teeb, missugused suhted on tal D-ga, kas ta oli D-le võlgu või kingib talle selle summa, see ei oma tähtsust. Nõude loovutamise tagajärjel toimub A. väljumine obligatsioonist üldse ja tekib uus obligatsioon D. ja B. vahel. (A. - tsedent, D. - tsessionär, B. - võlgnik). Nõude loovutamisega muutub D. kreditoriks, B. jääb ikka deebitoriks.

Missuguseid järeldusi võib sellest teha?

1. Kõigepealt asendab nõude loovutamine ühe kreditori teisega. Esialgne kreditor väljub obligatsioonist ja uus astub tema asemele.

2. Endise ja uue kreditori (s.o. A. ja D.) vahelised suhted seisavad väljaspool obligatsiooni. Mis oli üleandmise alus, see antud obligatsiooni ei puutu. Tähtis on vaid üleandmise fakt. Suhted kreditoride endi vahel määratakse selle kokkuleppe tingimustega, mille põhjal loovutamine on teostatud.

Üleandmise tehinguga määratakse ka esialgse kreditori (tsedendi) vastutus uue kreditori (tsessionäri) ees. TsK § 202 ütleb, et võlanõude loovutaja vastutab, kui leping ei määra teisiti, ainult võlanõude tõelikkuse või õiguse tõeliku olemasolu eest. See tähendab, et tema poolt üleantav võlanõue on ehtne ja täitmine selle järgi ei ole veel toimunud. Tema ei vastuta võlanõude teostatavuse eest (selle eest, kas D. saab B-lt raha kätte või B. osutub maksujõetuks või sureb).

Nõude loovutamine jõustub kokkuleppimise hetkest endise ja uue kreditori vahel. Tekib küsimus, kas deebitori nõusolekut on selleks tarvis? Tsessioon on kreditori ja kolmanda isiku vaheline kokkulepe, milleks deebitori nõusolek ei ole vajalik. Võlgnikul on ükskõik kummale kreditoridest täita oma kohustus ja selletõttu ei olegi nõude loovutamine seotud võlgniku nõusolekuga. Tema mittenõustumine ei peata ega takista võlanõude loovutamist. Kuid seadus rakendab siiski abinõud võlgniku huvide kaitseks. Nimelt:

1. Kreditor, kas esialgne või uus, peab teatama võlgnikule nõude loovutamisest. Muidugi, juhul kui sellest teatab uus kreditor, siis võib võlgnik nõuda, et talle oleks esitatud dokument, mis tõestab nõude loovutamist. Mitteteatamine on seotud juriidiliste tagajärgedega. Kui deebitorile ei ole teatatud nõude loovutamisest, võib ta sooritada täitmise esialgsele kreditorile. Näiteks kui A. ja D. vahel toimus kokkulepe, millest B-le ei teatatud, siis seni, kui ta sellest teadlik ei ole, võib raha saata ära A-le. Sel juhtumil, kuigi täitmine esialgsele kreditorile toimus pärast nõude loovutamist, ei ole uuel kreditoril õigust nõuda täitmist teistkordselt. Seega on teatamisest eriti huvitatud uus kreditor, sest muidu võib ta täitmisest ilma jääda.

2. Nõude loovutamine ei või halvendada võlgniku seisundit ja sellepärast on tal õigus esitada uue kreditori vastu kõik vaided, mis olid tekkinud esialgse kreditori vastu kuuni teadaande saamise momendini. Kui ta näiteks on osaliselt täitnud kohustuse esialgsele kreditorile, siis ta võib uue kreditori nõudmisel esitada vastuväite, et ta ei ole kohustatud maksma enam näiteks 100 rubla, vaid 50 rubla, kuna see on täidetud endisele kreditorile, enne kui talle teatati nõude loovutamisest. Samuti võib deebitor tasaarvestada loovutatud nõude kustutamiseks oma nõude esialgse kreditori vastu juhul, kui teadaande saamise hetkeks olid olemas tasaarvestamiseks vajalikud tingimused.

Mis tähendab tasaarvestus? Selgituseks toome näite. A-l on õigus nõuda B-lt 100 rubla võlalepingu alusel. B-l võib olla omakorda mingisugune nõue A. vastu. Ütleme, et tal

on õigus nõuda A-lt 30 rubla mingisuguste teenuste eest. Juhul, kui A. esitab nõude B. vastu 100 rubla ulatuses, võib B. esitada A. vastu oma nõudmise 30 rubla ulatuses ja nõuda tasaarvestust. Seega jääks B-l kohustus maksta A-le 70 rubla. Kui võlgnikul olid kõik tingimused nõude loovutamise teadaande saamise hetkeks, mis võimaldasid esitada tasaarvestust esialgse kreditori vastu, võib võlgnik esitada selle ka uue kreditori vastu. Miks see nii on sätitud? Milles siis uus kreditor süüdi on? Arvestatakse nii, et võlgniku olukord ei või halveneda ja et esialgne kreditor pidi teadma, et võlgnikul on tema vastu mingisugune vastunõue. Kui uus kreditor oma riisikol võtab loovutatud nõude üle, siis ta peab arvestama vaiete võimalust.

Need on abinõud, mis on kehtestatud võlgniku huvide kaitseks.

Kreditor, kes loovutab nõudeõiguse, peab ka üle andma dokumendid, mis tõestavad nõudeõiguse olemasolu. Kui selleks on kohtu täiteleht või võlgniku allkiri, siis tuleb see uuele kreditorile üle anda. Samuti lähevad ühes nõudega uuele kreditorile üle ka nõuet tagavad õigused. Kui nõue oli tagatud näiteks pandiga, siis peab ka üle antama pant.

Nõude loovutamise vorm. Juhul, kui seaduses ei leidu eri eeskirju antud nõude loovutamise vormi kohta, toimub nõude loovutamine lepingute jaoks ettenähtud vormis. Eelmisest kursuse osast teame, et lepingud võivad olla lihtsas kirjalikus vormis, notariaalsed ja suulised, kusjuures tuleb silmas pidada TsK § 136 märkust. Üldreegel on, et kirjalikust lepingust tuleneva nõude loovutamine peab toimuma ka samas vormis ja sel juhul lepingule vastava pealdise tegemise teel. Kui loovutatakse nõue, mille kohta on välja antud täiteleht, peab olema sellel kirjalik pealdis, kusjuures allkiri peab olema tõestatud kas kohtuniku või notari poolt. Ehitise pantimisega tagatud nõude loovutamine toimub notariaalselt tõestatud pealdisega pandiaktil (TsK § 100).

Lõpuks tuleb ära märkida tsessiooni piiramise juhud:

1. Tsessioon sotsialistlike organisatsioonide vahel on

lubatud ainult juhul, kui see ei ole vastuolus plaaniga, sest plaanilises korras jaotatava toodangu loovutamist ei saa lubada organisatsioonidele, kellele need fondid ei ole eraldatud.

2. NSVL Raudteede Põhikiri keelab raudteevadudest tulenevate nõuete loovutamise, välja arvatud loovutamine veose saatja ja veose saaja vahel, samuti ühte süsteemi kuuluvate organisatsioonide vahel.

3. Nõude loovutamine kodanike vahel on piiratud ainult TsK § 124 ettenähtud juhtudel.

TsK § 124 fikseerib tsessiooni mittelubamise kolm alust: 1) kui tsessioon on vastuolus seadusega, 2) kui tsessiooni mittelubamine on ette nähtud lepingus (lepingu tekstis on otse öeldud, et antud lepingust tulenevaid õigusi ei või loovutada); 3) kui nõue on seotud antud kreditori isikuga. Näiteks ei või loovutada pensioni saamise nõudeõigust, alimentide saamise nõudeõigust, seoses kehavigastusega tekkinud kahju heastamise nõudeõigust, kuna kõigil neil juhtudel on nõue seotud antud kreditori isikuga. Siia kuuluvad samuti autoriõigus, õigus nimele jne.

b. Võla ülekandmine. Võla ülekandmiseks nimetatakse tehingut, mille alusel kolmas isik saab võlgnikuks obligatsioonid endise võlgniku asemel. Esialgne võlgnik vabaneb selle tagajärjel kohustustest ja väljub obligatsioonist.

Näiteks kodanikud A. ja B. on omavahelises õiguslikus seoses 100-rublase võla puhul. A. on kreditor, B. - deebitor. Nende vahel on õiguslik seos. Keegi kolmas isik D. on nõus võtma enese peale kohustuse tasuda võlg A-le B. asemel. Mis selle nõusoleku aluseks on, mispärast D. võtab oma peale võõra võla, see on jällegi väljaspool antud obligatsiooni raame ning ei ole tähtis. Tähtis on fakt, et D. nõustub täitma B. kohustuse A-le. Antud juhul esineb kolm isikut. Kui nõude loovutamiseks oli küllalt kokkuleppes kahe poole vahel, vana ja uue kreditori vahel, kusjuures võlgnikult nõusolekut ei küsitud, siis tekib nüüd küsimus - kas on tarvis võla ülekandmiseks kreditori nõusolekut? Kui võlgnikule on

ükskõik, kellele maksta võlg, siis kreditoril ei ole ükskõik, kes on võlgnik. Seetõttu on selleks, et võla ülekandmine jõustuks, vajalik kreditori nõusolek. Kui selline nõusolek on antud, tekib õiguslik seos (obligatsioon) kreditori A. ja uue võlgniku vahel ja esialgne võlgnik väljub obligatsioonist. Tähendab, nõusoleku saamine kreditorilt võla ülekandmiseks on obligatoorne tingimus ja seetõttu võime öelda, et võla ülekandmine on kokkulepe kolme isiku, s.o. esialgse ja uue võlgniku ning kreditori vahel. Viimase nõusolek peab tingimata olema, vastasel korral ei ole vana ja uue võlgniku vahelisel kokkuleppel mingisugust juriidilist tähendust. Muidugi võib anda eelneva nõusoleku, võib aga ka järgnevalt heaks kiita kokkulepet võla ülekandmise osas, kuid ühel või teisel juhul peab nõusolek olema. Alles nõusoleku saamise hetkest lõpeb obligatsioon kreditori ja esialgse võlgniku vahel ja tekib uus obligatsioon kreditori ja uue võlgniku vahel. Uus võlgnik võib tema vastu nõude esitamisel või selle täitmisel kaitsta end kreditori vastu kõigi vaietetega, mis olid eelmisel võlgnikul. Muidugi peavad need vaided olema rajatud suhetele antud obligatsioonis. Uus võlgnik näiteks võib tõendada, et kreditor on saanud juba osalise täitmise endiselt võlgnikult, kuid uus võlgnik ei saa tuua vastuväiteid, mis ei põhjene antud obligatsioonil. Võla ülekandmise vormi kohta võib öelda täpselt sama, mis on öeldud nõude loovutamise vormi kohta.

Võla ülekandmine sotsialistlike organisatsioonide vahel on lubatud ainult seaduses otseselt ettenähtud juhtudel. Näit. "NSVL raudteede põhikiri" § 219 jt.

OBLIGATSIOONIDE TÄITMINE.

§ 1. Obligatsiooni täitmise mõiste.

Obligatsiooni täitmine seisneb obligatsiooni objektiks oleva toimingu kordasaatmises või teatud toimingu sooritamisest hoidumisest. Täitmisega saavutatakse obligatsiooni eesmärk ja obligatsioon lõpeb.

Obligatsiooni täitmise kohustus lasub võlgnikul, kuid teatud juhtudel võib obligatsiooni täita kolmanda isiku poolt.

Kreeditorile kuulub õigus nõuda obligatsiooni täitmist, täita tuleb temale ja ta on kohustatud täitmise vastu võtma. Seaduse või poolte kokkuleppega võib olla ette nähtud täitmine kolmandale isikule.

Obligatsioonide õigeaegne ja täpne täitmine omab üli-suure tähtsuse nii rahvamajanduse arengu kui ka kodanike õiguste kaitse seisukohalt ning nõukogude tsiviilõigus nõuab rangelt kõigilt tsiviilkäibest osavõtjatelt nendele seaduse või lepingu alusel lasuvate kohustuste täpset ja kõrvalekaldamatut täitmist. Eriti on see tähtis sotsialistlike organisatsioonide vahelistes obligatsioonides, mis on suunatud plaaniülesannete täitmisele. Mõlemad pooled - deebitor ja kreditor - on võrdselt kohustatud sooritama igaüks omalt poolt kõik antud obligatsiooni täitmiseks vajalikud toimingud. Obligatsioonide mittetäitjate ja lepingulise distsipliini rikkujate suhtes rakendatakse kriminaal-, haldus- ja tsiviilõigusliku iseloomuga riiklikke sunnivahendeid.

§ 2. Obligatsioonide reaalse täitmise põhimõtte.

Kuna sotsialistlikus ühiskonnas on obligatsioonid sihitud kindlate eesmärkide saavutamisele, s.o. rahvamajanduse plaani täitmisele, kodanike kultuuriliste ja aineliste vaja-

duste rahuldamisele, siis on nende eesmärkide saavutamiseks väga tähtis, et kõik obligatsioonid leiaksid reaalselt täitmist.¹

Obligatsioonide reaalse täitmise nõue on nõukogude obligatsioonidiguse tähtsaim printsiip. Reaalse täitmise all mõistetakse võlgniku poolt kohustuse täitmist natuuras (asjade üleandmist, tööde teostamist jne.) ja rahalise kompensatsiooni mittelubamist. Reaalse täitmise asendamist rahalise kompensatsiooniga (näiteks asja üleandmise asemele asja väärtuse tasumist) vaadeldakse nõukogude tsiviilõiguses kui erakordset vahendit, mida võib kasutada ainult siis, kui on tehtud kindlaks reaalse täitmise võimatus. Kui võlgnik ei täida lepingu objektina ettenähtud kohustust ega anna asja üle natuuras või ei teosta ettenähtud töid, ettevõtte ei täida tellimust jne., siis võib kreditor pöörduda kohtusse või arbitraaži ja nõuda kohustuse reaalselt täitmist. Kohus või arbitraaž peabki kohustama võlgnikku täitma kohustus natuuras ja ainult juhul, kui ta teeb kindlaks, et täitmine natuuras on muutunud võimatuks, mõistab välja rahalise kompensatsiooni.

Reaalse täitmise printsiipi rakendatakse eriti rangelt obligatsioonides sotsialistlike organisatsioonide vahel. Ka mittelepingulistest obligatsioonides on see printsiip teostatav. Tsiviilkoodeksis on reaalse täitmise nõue väljendatud § -is 107, kus seaduseandja rõhutab, et obligatsiooni põhjal on kreditoril õigus nõuda võlgnikult teatava teo toimepanemist. Ka TsK § -is 120 on öeldud, et kui võlgnik ei täida kohustust, mille esemeks on individuaalselt tähendatud asja kasutada andmine, siis on usaldaja õigustatud nõudma kohtu kaudu selle äravõtmist võlgnikult ja üleandmist temale, usal-

---

¹ Kapitalistlikus ühiskonnas, kus tootmise eesmärgiks on kasumite saamine, ei ole reaalsel täitmisel taolist tähtsust. Kapitalistile pole tähtis, millises vormis ta saab kasumeid. Seepärast on kodanlike riikide tsiviilseadusandluse kohaselt lubatud reaalse täitmise piiramatut asendamist rahalise kompensatsiooniga.

dajale. Analoogilisi sätteid sisaldavad mitmesugused teiste lepingute kohta käivad TsK § -d, nagu 158, 159, 189, 226 jt. Sellest nähtub, et reaalse täitmise nõue tuleneb vahenditult obligatsioonist endast. Kahjude tasumine või leppetrahvi nõue ei tulene vahenditult obligatsioonist endast, vaid tekib seeduses ettenähtud tingimustel.

Mittelepingulise kahju heastamist reguleerib TsK § 410 mille kohaselt tekitatud kahju heastamine peab väljenduma eelmise olukorra ennistamises ja kui see ei ole võimalik, siis rahalises kompensatsioonis (kahjude katmine).

Sellest nähtub, et ka mittelepingulistest obligatsioonides kehtib üldreeglina reaalse täitmise põhimõtte. On täiesti võimalik hävitatud asjad asendada teiste samaliigilistega, kui kahjutekitajal neid on. Kohtupraktika ongi läinud seda teed neil juhtumel, kui on tegemist mingisuguste defitsiitsete asjade nõudega. Teatud juhtudel ei ole ka mittelepingulistest obligatsioonides endise olukorra ennistamine võimalik natuuras, näiteks kui individuaalselt märgitud asi on lõhutatud, tarvitatud jne. Sagedasti on ka nii, et kannatanud pool on rohkem huvitatud rahalisest kompensatsioonist kui reaalse kahju heastamisest natuuras.

Reaalse täitmise põhimõtte rakendamisel tuleb arvestada, et kui obligatsiooni subjektideks on kodanikud, siis nad võivad kokku leppida alati reaalse täitmise asendamises rahalise kompensatsiooniga. Siin peab loomulikult olema mõlema poole nõusolek ja eriti kreditori nõusolek vastu võtta täitmise asemel natuuras rahaline kompensatsioon. Juhul, kui kreditor ei ole nõus rahalise kompensatsiooniga, ei saa teda selleks kohustada. Ta võib nõuda reaalset täitmist. Kuid ka ümberpöörduvalt: juhul kui võlgnik tahab reaalset täita, ei saa kreditor keelduda reaalse täitmise vastuvõtmisest ja nõuda selle asendamist rahalise kompensatsiooniga, välja arvatud juhud, kus täitmine toimub hilinemisega ja selletõttu kreditor võib olla kaotanud huvi reaalse täitmise vastu, sellepärast et on endale juba muretsenud vastavad asjad. Sel korral lubab seadus temal keelduda reaalse täitmise vastuvõtmisest (TsK § 121).

Ka obligatsioonides, kus poolteks on sotsialistlikud organisatsioonid või üks pooltest on sotsialistlik organisatsioon, võib tekkida olukord, et kreditor või mõlemad pooled ei ole huvitatud reaalsest täitmisest. Seda tuleb ette peamiselt mittelepingulistest obligatsioonides sotsialistlikule organisatsioonile kahju tekitamisel kas mõne teise sotsialistliku organisatsiooni või kodaniku poolt. Sellist kahju on võimalik heastada kahel viisil: kas ennistada endine olukord natuuras või tasuda rahaline kompensatsioon. Sagedasti on mõlemad pooled huvitatud viimasest viisist, sest endise olukorra ennistamine kahjutekitaja poolt natuuras ei ole kummalegi poolele soodne. Seda põhjustab ka asjaolu, et meie tsiviilprotsessi koodeks ei näe ette protsessuaalseid vahendeid reaalse täitmise printsiibi realiseerimiseks. Kohus võib kohustada oma otsusega kahjutekitajat parandama rikutud asi oma vahenditega. Aga kui ta seda ei täida, siis mingisuguseid õiguslikke vahendeid ei ole, millega saaks teda sundida seda tegema. Jääb võimalus lasta tema arvel asi parandada ja pärast kulud sisse nõuda. On lihtsam enne sisse nõuda rahaline kahju.

Seega on mõningatel erandjuhtudel poolte huvides võimalik kõrvalekaldumine täitmisest natuuras. Praktikas lubatakse seda, kui see ei kahjusta riikliku plaani täitmist või kodanike seadusega kaitstud huve ja kui selle juures ei ole kumbki pool huvitatud endise olukorra ennistamisest või täitmisest natuuras.

Juhul kui täitmise esemeks on teo sooritamine, mis kannab rangelt isiklikku iseloomu, ja võlgnik vabatahtlikult ei täida kohustust, siis ei saa teda sundida reaalsele täitmisele, kuna see oleks vastuolus isikuvabaduse printsiibiga. Kui näiteks lepingu objektiks on solisti esinemine ja kui ta ei täida seda, siis füüsilist sundi siin rakendada ei saa. Seetõttu peab kontserdi ärajätmise juhuks olema lepingus ette nähtud leppetrahv, mis tuleb sisse nõuda. Kui ei olnud kokkulepet leppetrahvi suhtes, võib esitada hagi lepingulise kahju heastamiseks.

Eriti rangelt tuleb jälgida reaalse täitmise põhimõtet plaanilis-lepingulistest obligatsioonides sotsialistlike organisatsioonide vahel, kuna siin lepingu täitmine on ühtlasi ka riikliku plaani täitmine, s.o. kohustus mitte üksnes kontrahendi, vaid ka riigi ees. Kehtiv õigus kohustab sotsialistlike organisatsioone lepingute sõlmimisel ette nägema nendes täitmise tagamise vahendina leppetrahvi, viiviseid ja muid sanktsioone, kusjuures leppetrahvi ja viiviste tasumine ei vabasta kohustuse täitmisest natuuras. Ettenähtud sanktsioon rakendatakse korduvalt, kuni saavutatakse reaalne täitmine. Pooled - sotsialistlikud organisatsioonid - ei või omavahel kokku leppida reaalse täitmise asendamises rahalise kompensatsiooniga; kreditor on kohustatud nõudma reaalset täitmist, see on tema kohustus riigi ees ja leppetrahv ning teised sanktsioonid on vaid abinõuks, millega kindlustatakse reaalne täitmine.¹

Mis puutub mitteplaneeritavatesse obligatsioonidesse, siis ka need kuuluvad täitmisele. Erinevalt plaanilistest on siin reaalse täitmise nõue kreditori õiguseks, mitte aga kohustuseks. Kui deebitor rikub lepingutingimusi (näit. täitmine hilinemisega) võib kreditor loobuda selle vastuvõtmisest.

Teinud kindlaks, mida tähendab reaalse täitmise põhimõte, võime ka öelda, mida mõistetakse obligatsiooni täitmise võimatuse all. Obligatsiooni täitmise võimatuse all tuleb alati mõista reaalse täitmise võimatust, sest reaalse täitmise asendamist ekvivalendiga ei saa kunagi pidada võimatuks. See, et võlgnikul ei ole antud momendil raha, ei tähenda täitmise võimatust. Seega ei vabasta reaalse täitmise võimatus iseendast võlgnikku kohustusest. Reaalne täitmine võib olla muutunud võimatuks, kuid võlgniku kohustus heastada täitmata

---

¹ Eespool nimetatud sätted leidsid fikseerimist juba NSVL RKN-i määruses 19.XII 1933.a., lepingute sõlmimisest 1934.a. (C 3 CCCP, 1933, nr. 73, lk. 445), milline suures osas pole kaotanud kehtivust ka tänapäeval. Samad põhimõtted leiame ka praegu kehtivates "Hangete põhimäärustes".

jätmisega tekitatud kahju jääb püsima.

Kokkuvõttes võib öelda, et reaalne täitmine eeldab eelkõige täitmist natuuras, s.t. just nende toimingute sooritamist, mis obligatsioonis on ette nähtud. Kuuld sellega ei ole veel ammandatud reaalse täitmise mõiste. Täitmise iseloom sõltub ka veel sellest, kes ja kellele peab täitma. Oluline on ka täitmise aeg ja koht, samuti täitmise viis. Teiste sõnadega, reaalse täitmise tähenduse omab ainult kõigile ettenähtud tingimustele vastav täitmine, nn. sihipärane täitmine.

Täitmine loetakse sihipäraseks, kui see on sooritatud obligatsioonis ettenähtud deebitori poolt ettenähtud kreditorile, ettenähtud täitmise esemega, määratud tähtajal, kohas ja lubatud viisil.

Allpool vaadeldaksegi sihipärase täitmise üksikuid elemente.

§ 3. Täitmise subjektid.

Et obligatsiooni subjektide küsimusele on pühendatud eriteema, siis võib siinkohal piirduda vaid mõningate märkmetega. Õigus nõuda obligatsiooni täitmist kuulub kreditorile. Täitmine kolmandale isikule võib toimuda ainult siis, kui see on ette nähtud seaduses või lepingus (näiteks leping võib olla sõlmitud kolmanda isiku kasuks. TsK § 140).

Kui kreditor ei ole täitmise kohas, põikleb kõrvale täitmise vastuvõtmisest või viivitab, samuti kui ta on teovõimetu ning tal puudub esindaja, kes oleks volitatud täitmist vastu võtma, võib võlgnik deponeerida oma võla notariaalkontoris, millest notariaalkontor teatab kreditorile (TsK § 114). Notariaalkontori deposiidikontosse kantud summa (või väärtpaberid) jäävad deebitori omandiks kuni nende väljanõudmiseni kreditor poolt ja deebitor võib nad tagasi võtta. Aegumise tähtaja möödumisel deposiidikontost välja nõudmata summad kantakse riigi tuludesse. Kreditori isikuga seotud obligatsioonidest tulenevad nõuded (alimendid, elule ja tervisele kahjutekitamisest tulenevad obligatsioonid) ei lähe

üle pärimiskorras. Kõigis teistes varalistes obligatsioonides (nende hulgas ka töötasu nõudmised) läheb nõudeõigus üle pärimise korras.

Kreeditorile kuulub mitte ainult õigus nõuda täitmist, vaid ta on ka kohustatud obligatsioonis ettenähtud täitmise vastu võtma. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes obligatsioonides peab kreditor igati kaasa aitama deebitoripoolse kohustuse täitmisele ning looma selleks soodsad tingimused, kuna siin on täitmisest huvitatud mitte üksnes pooled, vaid riik ja ühiskond.

Täitmise kohustus lasub deebitoril. Ainult temalt saab nõuda täitmist. Kuid deebitor ei ole kohustatud täitmist teostama isiklikult, välja arvatud tema isikuga seotud obligatsioonid (näiteks kohustus kirjutada teos, valmistada skulptuur jms.). Seepärast peab kreditor kõigil juhtudel, kus seadus ei näe ette isiklikku täitmist (või kui selline nõue ei tulene obligatsiooni iseloomust), täitmise vastu võtma ka kolmandatelt isikutelt, kes seda deebitori asemel teevad.

§ 4. Täitmise ese.

Täitmise esemeks on toiming, mille sooritamise või sooritamise hoidumise kohustus lasub deebitoril.

Deebitor on kohustatud sooritama nimelt selle toimingu või hoiduma just selle toimingu sooritamise, millele olid suunatud poolte õigused ja kohustused antud obligatsioonis.

Täitmise ese võib olla määratud väga mitmeti ja nimelt:

- a) täitmise ese võib olla määratud obligatoorselt (suuremas osas obligatsioonides on ta määratud selliselt), s.t. obligatsiooni täitmine peab väljenduma ühe kindla, varem ettemääratud teo sooritamises. Sel korral tähendabki seaduses, haldusaktis või lepingus ettenähtud ainsa toimingu kordasaatmine obligatsiooni täitmist;
- b) täitmise ese võib olla määratud alternatiivselt. Sel korral on antud võimalus täita obligatsiooni, valides selleks ühe mitmest seaduses või lepingus ettemääratud toi-

minguist. Valikuõigus kuulub võlgnikule (TsK § 108), kui seadus või leping ei säti teisiti;

- c) obligatsiooni täitmise ese võib olla määratud fakultatiivselt. Taolises obligatsioonis on tema tekkimisel esialgu ette määratud täitmise esemena ainult üks toiming, kuid samaaegselt on ette nähtud võimalus asendada seda täitmisel mõne teiseiga.

Täitmise asendamine. Kehtiva seadusandluse kohaselt on deebitoril kokkuleppel kreditoriga võimalik täitmist asendada. Täitmise asendamise puhul sooritab deebitor obligatsioonijärgse toimingu asemel teise toimingu ja selle teise toimingu sooritamiseга loetakse obligatsioon täidetuks.

Näiteks üks kodanik sõlmis lepingu, mille kohaselt ta pidi müüma teisele käekella. Hiljem aga kokkuleppel ostjaga müüs ta selle asemel portfelli. Kuna kokkulepe oli asendamise kohta, loetakse obligatsioon lõppenuks, sest deebitor on oma kohustuse täitnud. Muidugi, asendamise vastuvõtmine on kreditori õigus, mitte aga kohustus, keegi ei saa kedagi kohustada vastu võtma täitmise eset, mida asendamise korras pakuti.

Milles seisneb vahe täitmise asendamise ja fakultatiivse obligatsiooni vahel? Fakultatiivses obligatsioonis on objektiks üks tegu, hiljem aga võib olla sooritatud teine, asendamise puhul samuti. Vahe seisneb siin selles, et fakultatiivses obligatsioonis on algusest peale juba tema tekkimise momendist alates sisse võetud võlgniku õigus asendada üht toimingut teiseга. Täitmise asendamise puhul sellist tingimust obligatsioonis endas ei ole, vaid hiljem obligatsiooni täitmise käigus nõustub kreditor vastu võtma obligatsioonijärgse toimingu asemel mõne teise, millest varem ei ole juttu olnud.

Täitmise asendamist tuleb eristada asja käsutusse andmisest täitmise eesmärgil. Obligatsioonis, kus võlgniku kohustuseks on maksta raha, võivad pooled kokku leppida, et võlgnik võla tasumise asemel rahas annab kreditorile üle mingisuguse asja, selleks et kreditor müüks selle asja ja

saadud rahast peaks kinni võlasumma. See ei ole täitmise asendamine, sest täitmine toimub obligatsiooni kohaselt raha üleandmisega. See on ainult omapärane täitmise viis. Võlg loetakse tasutuks mitte asja üleandmise momendist, vaid siis, kui kreditor on asja realiseerinud ja raha kätte saanud. Võla tasumisest ülejäänud summa annab kreditor deebitorile tagasi. Kuni asja realiseerimiseni jääb selle omnikuks deebitor.

Sotsialistlike organisatsioonide vahel nii fakultatiivne obligatsioon kui ka täitmise asendamine ja maksmise eesmärgil asja käsutusse andmine võib toimuda vaid juhul, kui see ei ole vastuolus plaaniga.

§ 5. Täitmise viis.

Täitmise viisi all mõistetakse korda, milles toimub võlgniku kohustuseks olevate tegude sooritamine. Siia kuulub küsimus sellest, kas deebitor peab teostama täitmist isiklikult või võib seda teha kolmandate isikute kaudu, kas ta võib seda täita osade kaupa jne.

Näiteks volituslepingus on ette nähtud, et volinik peab teostama ülesande isiklikult (TsK § 254) ja ainult sel juhul, kui talle on antud edasivolituse õigus, võib ta teha täitmise ülesandeks kolmandale isikule, jäädes ise ikkagi vastutavaks volitaja ees.

Ka sotsialistlike organisatsioonide vahel võib täitmine olla tehtud ülesandeks kolmandale isikule. Näiteks hankelepingut võib vabrik täita vahenditult tarvitajale, kuid ka kaubabaaside kaudu kolmanda isiku vahendusel. Ainult mõnede obligatsioonide täitmist, mis on rangelt seotud deebitori isikuga, ei või ülesandeks teha kolmandatele isikutele. Mõnikord see ei ole võimalikki. Nii näiteks ei saa solistiga sõlmitud lepingu täitmist teostada kolmanda isiku vahendusel.

Osalise täitmise võimalikkus ja lubatavus. Osalist täitmist on tsiviilkäibes laialdaselt rakendatud. Mitmesugustes

sotsialistlike organisatsioonide vahelistes obligatsioonides toimub täitmine osade viisi kindlatel tähtaegadel. Hankeleping sõlmitakse kas aasta või kvartali peale ja on teada, kuipalju sellest täidetakse iga kuu. Samuti sõlmitakse kapitaalehituse tööettevõtte leping kogu tähtajaks, mille jooksul toimub antud objekti ehitamine, kusjuures määratakse kindlaks tähtajad, mille raames peab toimuma osaline täitmine.

Osaline täitmine ei ole keelatud ka kodanike vahel, kui selleks peab olema kokkulepe või kreditori nõusolek. Kui seadus ei näe ette osalist täitmist ja lepingus seda ei ole määratud, võib kreditor keelduda osalise täitmise vastuvõtmisest. (TsK § 109).

Täitmise viisi iseloomustamisel on olulise tähtsusega täitmise kvaliteet. Täitmise kvaliteedi määramine oleneb täitmise esemest. Kui täitmise kvaliteet on fikseeritud obligatsioonis (sotsialistlike organisatsioonide vahelised lepingud), siis selle igasugune rikkumine tähendab, et täitmine on mittekvaliteetne. Kui obligatsioon ise ei sisalda tingimusi kvaliteedi osas, siis tuleb eristada obligatsioone, kus nähakse ette individuaalsete või liigitunnustega asja üleandmine.

Kui obligatsiooni kohaselt kuulub üleandmisele individuaalsete tunnustega asi, siis peavad sellel ajal olema omandused, mis kindlustavad tema kasutamise ettenähtud otstarbeks. Liigitunnustega piiritletud asjad peavad olema kvaliteedi poolest mitte alla keskmise.

Täitmise kvaliteet plaanilistes lepingutes on täpselt kindlaks määratud.

Sanktsioonid, mis tulevad rakendamisele mittekvaliteetse täitmise puhul, on ette nähtud vastavaid lepinguid reguleerivates eeskirjades. Sellisteks võib olla täitmise asendamine, hinna alandamine, puuduste kõrvaldamine või siis lepingu lõpetamine. Tavaliselt võib kreditor valida ühe nendest. Lisaks sellele võib ta nõuda mittekvaliteetse täitmise-ga tekitatud kahjude tasumist.

Plaaniliste lepingute lõpetamine täitmise kvaliteedi nõuete rikkumise pärast ei ole lubatav, kuna see oleks vastuolus reaalse täitmise põhimõttega. Hinna alandamine võib toi-

muda tingimusel, et kaup siiski on kõlblik kasutamiseks plaanis ettenähtud otstarbel. Kõige laiemalt leiab siiski rakendamist täitmise asendamine või siis (kui see on võimalik) puuduste kõrvaldamine deebitori arvel.

§ 6. Täitmise koht.

Obligatsiooni täitmise koha täpsel kindlaksmääratusel on oluline tähtsus nii seetõttu, et obligatsiooni sihipärase täitmise üheks tingimuseks on täitmine ettenähtud kohas kui ka seetõttu, et täitmise kohast sõltuvalt lahendatakse rida teisi praktilisi küsimusi: 1) kui obligatsioon on seotud erinevate liiduvabariikide territooriumidega, siis võib tema täitmine olla reguleeritud selle vabariigi seadustega, mille territooriumil peab toimuma täitmine; 2) täitmise kohast sõltuvalt võivad olla jaotatud poolte vahel transportimise kulud; 3) täitmise kohaga on määratud ka koht, kus toimub üleandmine-vastuvõtmine ja kus koostatakse vastavad aktid nii koguselise kui ka kvaliteedilise vastuvõtu kohta. Täitmise koht on määratud lepinguga, mõnikord eri normidega (lepingutes sotsialistlike organisatsioonide vahel), kuid lepingutes või teistes obligatsioonides võib vahel täitmise koht olla ka kindlaks määramata. Sel juhul lahendatakse täitmise koha küsimus TsK § 113 eeskirjade kohaselt järgmiselt: "Kui täitmise koht ei ole seaduses või lepingus ära määratud ja see ei selgu ka kohustuse sisust, siis peab täitmine toimuma:

- a) kohustuste järgi, mille esemeks on õiguste üleandmine ehitisele või maatükile, - hoone või maatüki asukohas;
- b) toimingute järgi, mis kuuluvad võlgniku ettevõtte tegevuse hulka, - selle ettevõtte asukohas;
- c) rahaliste kohustuste järgi usaldaja elukohas, mis tal oli kohustuse tekkimise hetkel; kuid kui kohustuse täitmise hetkeks oli usaldaja oma elukoha muutnud ja sellest võlgnikule õigeaegselt teatanud, siis

on viimane kohustatud täitmist teostama usaldaja uues elukohas, kandes seejuures usaldaja arvele kõik kulud, mis on tekkinud ühenduses täitmise koha muutumisega;

- d) kõigi ülejäänud kohustuste järgi - võlgniku elukohas, mis tal oli kohustuse tekkimise momendil".

TsK § 113 sätib need küsimused selliselt juhuks, kui lepingu või eri õigusnormiga ei ole täitmise kohta kindlaks määratud, s.t. TsK § 113 on dispositiivne norm. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes obligatsioonides on täitmise koha küsimus tavaliselt sätitud eri eeskirjadega.

§ 7. Täitmise tähtaeg.

Tähtaeg, mil peab toimuma obligatsiooni täitmine, määratakse teatud momendi saabumisega või teatud ajavahemiku möödumisega, s.t. et tähtaeg võib olla määratud täpse daatumi märkimisega (näit. 10. mai 1960.a.); perioodi märkimisega, mille möödumisel see tähtaeg saabub (näiteks kuus kuud, arvestades lepingu sõlmimisest) või siis teatud kindlalt saabuva sündmuse nimetamisega (näiteks navigatsiooni algusega Emajões).

Kui täitmine on asetatud sõltuvusse sündmusest, mis võib saabuda või mitte saabuda (näiteks eelarve kinnitamine antud objektile), siis on tegemist tingimuse, mitte aga tähtajaga.

Mitmesuguste sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingutes peavad olema määratud üld- ja vahepealsed (osalise täitmise) tähtajad.

Täitmise tähtaeg määratakse seadusega, rahvamajanduse planeerimise ja reguleerimise aktidega, lepinguga või ühekordse tehinguga, kusjuures sotsialistlike organisatsioonide majanduslike lepingute täitmise tähtaeg peab olema kooskõlas plaaniülesannetega. Plaanilistes lepingutes kannavad tähtajad eriti ranget iseloomu; ühe või teise poole viivitus toob endaga kaasa vastavate sanktsioonide kohaldamise.

Esineb juhtumeid, kus ühes või teises obligatsioonis ei ole täitmise tähtaeg määratud ei seaduse, plaaniakti ega le-

pinguga. Kui täitmise tähtaeg ei ole määratud või on määratud nõudmise esitamise hetkel, siis vastavalt TsK § 111 eeskirjadele võib võlausaldaja täitmist nõuda igal ajal ja võlgnik peab täitmist teostama viivitamatult. Seejuures aga tuleb silmas pidada, et viivitamatu täitmine ei tähenda veel täitmist otsekohe. TsK § 111 ütleb, et kui võrd seadus või leping ei määra teisiti, siis antakse võlgnikule 7-päevane soodustustähtaeg, arvates nõude esitamisest.

Näiteks laenulepingu puhul, kus ei ole täitmise tähtaeg määratud, võib võlausaldaja nõuda igal ajal võla tagastamist, kuid võlgnikul on täitmiseks 7-päevane soodustustähtaeg.

Antud üldreegel soodustustähtaja kohta ei laiene mõningatele obligatsioonidele ja nimelt sellistele, mille loomusest tuleneb viivitamatu täitmine. Näiteks andes käsikohvrid hoiule raudtee käsipakkide hoiuruumi, sõlmitakse leping, kus täitmise tähtaega ei ole ette nähtud. Reisija aga võib igal momendil oma kohvrid tagasi nõuda. Sellises obligatsioonis ei saa olla 7-päevast soodustustähtaega. Deebitor peab täitma oma kohustuse viivitamatult ja andma kohvrid välja.

On rida teisigi obligatsioone, mille iseloomust nähtub, et siin 7-päevast soodustustähtaega olla ei saa.

Täitmise tähtajad on võlgnikule kohustuslikud ja nende rikkumisel loetakse ta viivitanuks (TsK § 120). Kuid ka võlausaldaja loetakse viivitanuks, kui ta ilma seadusliku aluseta keeldub täitmise vastuvõtmisest või ei soorita temal lasuvaid toiminguid, mis oleksid võimaldanud või soodustanud võlgnikul kohustuse täitmist. (TsK § 122) Poole viivitus toob endaga kaasa õiguslikud tagajärjed.

Võlgniku viivitus annab usaldajale õiguse kas nõuda kohustuse täitmist natuuras või keelduda täitmise vastuvõtmisest, kui ta viivituse tagajärjel on kaotanud huvi täitmise vastu (viivitus plaaniliste lepingute täitmisel üldreeglina ei anna teisele poolele lepingust taganemise õigust). (TsK § 121) Nii ühel kui teisel juhul on võlgnik kohustatud tasuma usaldajale viivitusega tekitatud kahju.

Kui täitmise esemeks oli rahasumma üleandmine, on võlgnik kohustatud maksma viivituse aja eest lepingus või seaduses ettenähtud intresse (protsente). Võlgniku viivitus võib tuua kaasa veel teisigi temale mittekasulikke tagajärgi. Nimelt tekivad mõnel juhul juba obligatsiooni toime ajal võlgnikust mittedõltuvad asjaolud, mis muudavad täitmise võimatuks. Kui võlgnik üldreeglina ei kanna vastutust juhuslikult tekkinud täitmise võimatuse eest, siis viivituse korral langeb temale ka selline vastutus. Kui näiteks üleandmisele kuuluv individuaalsete tunnustega piiritletud asi juhuslikult (s.o. ei võlgniku ega usaldaja süü läbi väljakutsutud asjaoludel) hävis enne võlgniku viivitusse sattumist, siis ta selle eest ei vastuta. Kui aga asja juhuslik hävimine toimus viivituse ajal, vastutab võlgnik.

Võlgniku viivituse tagajärgede saabumiseks ei nõuta, et kreditor esitaks võlgnikule täitmise nõude. Määratud tähtajaks mittetäitmise fakt iseendast tähendab, et on tekkinud võlgniku viivitus. Võlgnik vastutab ainult süülise viivituse eest. Teda ei loeta viivitanuks senikaua, kuni täitmine ei või toimuda olukorra tagajärjel, mille eest ta ei vastuta. Eriti ei kannu ta mingit vastutust juhul, kui mittetäitmine on tekkinud usaldaja viivituse tagajärjel.

Kreditori viivitus. Tähtajaks mittetäitmine võib olla tingitud ka kreditori käitumisest, tema viivitusest. Vastavalt TsK § 122 "Usaldaja loetakse viivitanuks, kui ta ilma seadusliku aluseta keeldub täitmist vastu võtmast või ei võta ette neid temal lasuvaid toimetusi, enne missuguste teostamist võlgnik ei saa täita oma kohustust."

Tsiviilkoodeksi § 144 võib järeldada, et kreditori vastutus viivituse puhul tekib siis, kui tema käitumine on süüline. Süü puudumise tõendamine lasub kreditoril.

Kreditori viivitus toob endaga kaasa järgmised õiguslikud tagajärjed (TsK § 122):

- 1) kreditor on kohustatud tasuma võlgnikule viivitusega tekitatud kahju,
- 2) deebitor ei ole kohustatud tasuma rahaliselt võlalt

protsente selle aja eest, mil kreditor on viivitus;

3) kahepoolses lepingus annab kreditori viivitus võlgnikule õiguse taganeda lepingust;

4) deebitor võib deponeerida oma võla notariaalkontoris,

5) pärast kreditori viivitust väheneb võlgniku vastutus. Kui enne seda võlgnik vabaneb vastutusest ainult asja juhusliku hävimise puhul, siis pärast kreditori viivitust vastutab võlgnik vaid tahtluse ja raske hooletuse eest. See tähendab, et kui näiteks müüdud ja määratud tähtajal kreditori poolt vastuvõtmata jäänud asi hukkus võlgniku (müüja) kerge ettevaatamatuse läbi, siis ei ole kreditoril (ostjal) õigust nõuda müüjalt kahjude tasumist.

Plaanilistes suhetes sotsialistlike organisatsioonide vahel annab ühe kontrahendi viivitus samuti teisele õiguse nõuda viivituse tagajärjel tekkinud kahjude tasumist. Lisaks sellele on ette nähtud mitmesugused sanktsioonid viivise ja trahvide näol, mis kuuluvad sissenõudmisele süüdlaselt.

Tsiviilkoodeksi üldeskirjadest erinevalt ei kuulu plaaniline leping lõpetamisele ühe poole viivitusse sattumise alusel. Plaanilistes suhetes ei tule ka rakendamisele TsK § 122 säte, mis vabastab võlgniku vastutusest täitmise võimatuse eest, mille kutsus esile tema kerge ettevaatamatus. Võlgnik vabaneb siin vastutusest ainult juhusliku täitmise võimatuse eest.

K vuti sellega on rida erieskirju, mis tulevad rakendamisele sotsialistlike organisatsioonide vahelistes plaanilistes suhetes viivituse puhul. Nendest kõneleme eriteemades.

Ennetähtaegse täitmise lubatavus. Praktikas tekib küsimus ennetähtaegsest täitmisest juhul, kui täitmise tähtaeg on kindlaks määratud. See on nimelt küsimus sellest, kas deebitor on õigustatud täitma kohustust ennetähtaegselt ja kas kreditor on kohustatud seda vastu võtma.

Esialgu paistab, et ennetähtaegne täitmine on väga soovitatav nähtus, eriti mitmesugustes lepingulistest suhetest sotsialistlike organisatsioonide vahel, sest plaanid täidetakse

tihti ennetähtaegselt ja see võimaldab ka lepingute ennetähtaegset täitmist. Kui näiteks Tartu Kaubastule pakutakse aprillis hooajakaupa, näiteks meestekaabusid või suvekingi jms., siis kaubastu kui kreditor võtab vastu selle ennetähtaegse täitmise, sest ta on huvitatud nende kaupade realiseerimisest. Kuid see ei tähenda, et ennetähtaegne täitmine on alati soovitatav ja et kreditor, sealhulgas ka sotsialistlik organisatsioon, on alati huvitatud ennetähtaegse täitmise vastuvõtmisest.

Kui näiteks spordiriistade tööstus hakkaks täitma aprillis ennetähtaegselt hankelepingut, mille esemeks on suuskade hankimine Tartu TSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsusele, siis vaevalt kaubandusvalitsus oleks huvitatud sellisest ennetähtaegsest täitmisest ja võtaks vastu kevadel suuski, sest see tähendaks kaubandusvalitsuse ladude ülekujumist mitteminevate kaupadega ja tema käibevahendite "kinnikülmumist".

Arvestades eeltoodut, lubabki TsK § 112 obligatsiooni ennetähtaegset täitmist ainult juhul, kui see ei ole vastuolus lepingu mõttega. "Hangete põhimäärused" sisaldavad sätte, mille kohaselt igasugused ennetähtaegsed hanked võivad aset leida ainult tarbija nõusolekul.

Üldreeglina on kreditori nõusolek ennetähtaegseks täitmiseks alati vajalik, välja arvatud mõned lepingud, kus lepingu mõttest endast tuleneb järeldus ennetähtaegse täitmise lubatavuse kohta. Kui näiteks keegi võtab endale kasutada muusikariista või üürib mõne muu eseme, on ennetähtaegne tagastamine (täitmine) lubatud.

Ennetähtaegse täitmise võimalikkuse osas sotsialistlike organisatsioonide vahel ei saa mingisugust üldreeglit esile tuua, sest küsimus sellest, kas ennetähtaegne täitmine on lubatud või mitte, lahendatakse üksikutes obligatsioonide liikides erinevalt. Vaadeldes üksikuid lepinguid ja nende täitmisega seotud küsimusi, võime jõuda selgusele, millises lepingus on lubatud ennetähtaegne täitmine ja millises mitte.

Poolte poolt kohustuste täitmise järjekord. Kuid on te-

gemist õiguste ja kohustuste jagunemisega mõlemale poolele (näiteks ostu-müügi lepingus), kerkib küsimus, millises järjekorras kumbki pooltest peab täitma oma kohustusi. Küsimust sätib TsK § 139, kus öeldakse, et kahepoolses lepingus on kumbki pool õigustatud keelduma vastaspoole rahuldamisest kuni vasturahulduse saamiseni.

Selle reegli kohaselt võib müüja keelduda asja üleandmisest seni, kui ostja ei ole tasunud kokkulepitud hinda. TsK § 139 norm on dispositiivne: pooled võivad kokku leppida asja üleandmise ja hinna tasumise osas järeelmaksuga. Tähendab, kui lepingus kohustuste täitmise järjekorra kohta mingisuguseid sätteid ei ole sisse võetud või kui lepingu loomusest ei järgne ühe poole kohustus täita enne teist, siis kohaldame TsK § 139 eeskirju.

Tuleb aga silmas pidades, et kohustuste täitmise järjekord poolte poolt on eriliselt korraldatud sotsialistlike organisatsioonide vahel ja siin ei tule TsK § 139 eeskirjad üldreeglina kohaldamisele. Nii näiteks tasutakse arved müüdüd kaupade, täidetud töödest jne. sotsialistlike organisatsioonide vahel harilikult pärast kaupade ärasaatmist, pärast tööde vastuvõtmist. Riigipank ei teegi ülekannet enne, kui on juba esitatud andmed selle kohta, et kaubad on ära saadetud või vastu võetud tarbija poolt.

Tekib küsimus, kas selline kord ei või tekitada olukorda, kus kostja, saades kaubad, ei tasu, või töö tellija võtab töö vastu, aga ei kanna summasid üle? Tegemist on sotsialistlike organisatsioonidega, kes käibe vahendeid kasutavad plaanipäraselt ja seetõttu mingisugune sihilik oma kohustuste täitmisest kõrvalekaldumine ei tule kõne alla ja kui tulekski, siis on müüja või tööettevõtja korralduses rida õiguslikke vahendeid ja sanktsioone, mida ta võib rakendada korratu kontrahendi suhtes, nagu näiteks täitmise peatamine, trahvid, viivised jne. Lepingute täitmise tagamise vahendid (neid vaatleme hiljem) on küllaldased selleks, et korratut kontrahenti sundida oma kohustust täitma.

OBLIGATSIOONIDE MITTETÄITMISE ÕIGUSLIKUD TAGAJÄRJED.

§ 1. Obligatsiooni mittetäitmise mõiste.

Obligatsioon loetakse mittetäidetuks, kui tema objekti moodustav toiming on sooritamata. Näiteks hankelepung on täitmata, kui vastavad kaubad on üle andmata, laenulepung - kui laen on tasumata jne.

Igas obligatsioonis on võlgnik kohustatud sooritama kindla teo, määratud toimingu. Kui selleks on positiivne tegu, näiteks asja üleandmine või tööde teostamine, siis väljendub mittetäitmine kas täitmise viivitamises või täitmisel mitte-vastaval viisil, negatiivse teo puhul aga (teost hoidumisel) võlgniku poolt keelatud teo sooritamises.

Obligatsiooni mittetäitmine võib olla täielik ja osaline. Täieliku mittetäitmise mõiste ei vaja selgitamist. Teisiti on aga osalise mittetäitmise mõistega, sest osalise mittetäitmise all mõistetakse väga mitmesugust puudujääkidega täitmist. Nii näiteks loetakse osaliseks mittetäitmiseks täitmist, mis on toimunud tähtaja möödumisel, mitte õigel viisil, mittekvaliteetselt jne.

Harilikult mõistetakse termini "osaline mittetäitmine" all koguselist mittetäitmist (osalist maksmist, osalist teenete teostamist jne.).

Nõukogude tsiviilõigus nõuab obligatsioonide kõrvalekalduumatut täitmist. Ei ole lubatud jätta obligatsiooni täitmata põhjusel, et pärast tema tekkimist on asjaolud muutunud. Viide asjaolude muutumisele on lubatud erandina ainult seaduses otse ettenähtud juhtudel (TsK §-d 219 ja 231). Obligatsiooni täielikult või osaliselt täitmata jätmisele järgnevad õiguslikud tagajärjed.

§ 2. Obligatsioonide mittetäitmise õiguslikud tagajärjed.

Obligatsioon on suunatud teo sooritamisele või teost hoidumisele. Igasugune tegu on aga lahutamatu kohustatud isiku tahtest. Seoses sellega kerkib küsimus, milliste vahenditega saavutada teo sooritamist võlgniku poolt, kui ta ei soorita seda vabatahtlikult?

Obligatsiooniõiguses on ette nähtud riikliku sunni vahendid, mis tulevad kohaldamisele võlgniku poolt kohustuse täitmata jätmisel. Obligatsioonide sunniviisiline kaitse nõukogude tsiviilõiguse järgi väljendub eelkõige ja peamiselt sundimises reaalsele täitmisele.

Reaalne täitmine tagatakse näiteks individuaalsete tunnustega asja deebitorilt sunniviisilise äravõtmisega ja kreditorile üleandmisega (TsK § 120). Seda moodust võib mõnedel juhtudel rakendada ka siis, kui üleandmisele kuuluvad liigitunnustega asjad. Reaalne täitmine saavutatakse ka deebitori kaudse mõjutamise teel, nimelt rahaliste trahvide ja viiviste kohaldamise teel, mis lõpuks sunnib teda kohustuse täitmisele.

Kui võlgnik ei täida kohustust, mis seisneb puht isikliku iseloomuga toimingute sooritamises (näiteks kirjandusliku või kunstiteose loomises jms.), ei võimalda meie õigus tema sundimist reaalsele täitmisele. See tähendaks isikuvabaduse piiramist. Siin tuleb kõne alla lepingu lõpetamine ja süülise mittetäitmisega tekitatud kahjude sissenõudmine.

Sunnivahendi tähtsus seisneb selles, et ta annab obligatsioonile reaalse tähenduse, annab kreditorile võimaluse saavutada obligatsiooni objektiks oleva teo sooritamist ka vastu deebitori tahtmist. Obligatsioon, mille täitmine ei ole tagatud riikliku sunni rakendamise võimalustega, ei ole üldse juriidiline obligatsioon. Obligatsiooni mittetäitmise puhuks ette nähtud sunnivahendeid kohaldavad kohtud ja arbitraažorganid oma otsustega.

Kui deebitor ei täida vabatahtlikult temal lasuvat ko-

hustust, tekib kreditoril õigus hagile. Ta võib pöörduda vastava kohtu või arbitraažiorгани poole ja nõuda sunniva-hendite rakendamist deebitori suhtes.¹

Tsiviilõiguse teoorias kvalifitseeritakse obligatsiooni igasugust mittetäitmist õiguserikkumisena ja igasuguse riikliku sunni vahendi rakendamist obligatsiooni mittetäitnud deebitori suhtes nimetatakse tsiviilõiguslikuks vastutuseks.

Meie arvates ei saaks sellega nõustuda, sest 1) obli-gatsiooni mittetäitmine ei kujuta endast igakord õiguserik-kumist (TsK § -s 118 räägitakse just nendest juhtudest); 2) riikliku sunni vahendeid kohaldatakse mitte üksnes õiguse-rikkujatele (näiteks TsK § 60 kohaldatakse heausklikule val-dajale, viimane ei ole õiguserikkuja); 3) tsiviilõiguslikud riikliku sunni vahendid ei ole üheliigilised, ainult teatud osa nendest on juriidilisteks sanktsioonideks, milliste ko-haldamine järgneb õiguserikkumisele.

Et veenduda eespool nimetatud väidete õigsuses, on va-jalik eelkõige jõuda selgusele tsiviilõigusliku vastutuse mõiste ja selle saabumise tingimuste küsimuses.

§ 3. Tsiviilõigusliku vastutuse mõiste.

Õiguse mõiste ise eeldab riikliku sunni olemasolu, sel-le rakendamise võimalust. Sellest ei tule aga teha järeldust,

---

¹ Rikutud õiguste sunniviisiline teostamine aegub sea-duses ettenähtud ajavahemiku möödumisel. Kui hagi on aegu-nud, ei rakenda kohus sundi. Aegumine on kehtestatud tsi-iviilkäibe stabiilsuse huvides, kuid see ei tähenda kohustus-te mittetäitjate soodustamist. TsK § 47 sisaldab järgmise sätte: "Kui võlgnik täidab kohustuse pärast aegumise täht-aja möödumist, pole tal õigust nõuda makstu tagastamist, ol-gugi et ta maksmise hetkel ei teadnud aegumise tähtaja möö-dumisest." Ka TsK § 401 kinnitab sama sätet, s.t. mitteha-getava, kuid ka mittetühise obligatsiooni täitmine omab ju-riidilise tähenduse. Selle obligatsiooni järgi tasuta taga-sinõudmine ei ole lubatud.

Seoses mittehaigetavate obligatsioonidega märgime, et vanades tsiviilõiguse õpikutes (ka eestikeelses tõlkes) ni-metatakse mittehaigetavat obligatsiooni naturaalseks obli-gatsiooniks. Rooma õiguse kohaselt on naturaalne obligatsi-oon obligatsioon, mis tekib loodusest endast, sõltu-mata riigist ja seadusest. Termin "naturaalne obligatsioon"

et sotsialistlik õigus realiseerubki riikliku sunni kaudu. Sotsialistlikus ühiskonnas väljendab õigus rahva tahet ja nõukogude rahvas oma rõhuvas enamuses täidab tema enda tahet väljendavaid õigusnorme vabatahtlikult, olles veendunud nendes kehtestatud reeglite õigsuses ja vajalikkuses. Õigusnormidega kehtestatud käitumisreeglite järgimine tagatakse eelkõige ja peamiselt veenmismeetoditega.

Ainult teatud juhtudel, kui isik ei allu vabatahtlikult õigusnormides väljendatud nõukogude rahva tahtele, osutub paratamatuks riikliku sunni kui subsidiaarse (veenmise) vahendi kohaldamine, s.t. isiku vägivaldne allutamine kogu rahva ja sotsialistliku riigi tahtele.

Õiguserikkujatele kohaldatakse riiklikku sundi õigusliku vastutuse näol. Sõltuvalt toimepandud õiguserikkumise iseloomust, tuleb kohaldamisele kas haldus-, kriminaal-, tsiviil- või muu õiguslik vastutus.

Igasugune õiguslik vastutus on seotud õiguserikkumisega, on õiguserikkumise seaduses ettenähtud tagajärg. Selleks on ka tsiviilõiguslik vastutus.¹

V.P. Gribanovi² arvates kujutab tsiviilõiguslik vastutus endast negatiivsete varaliste tagajärgede panemist isikule, kes on toime pannud õiguserikkumise. Eeltoodud tsiviilõigusliku vastutuse määrang on küll üldiselt õige, kuid mitte täielik. Meie arvates on ka tsiviilõigusele kohane I. Rebase poolt antud õigusliku vastutuse määrang, mille kohaselt "õiguslik vastutus on nõukogude sotsialistliku õiguse järgi 1) isiklik etteheidetavus süüdlasele õiguserikkumises sotsialistliku riigi ning nõukogude rahva poolt ja selle tagajärjel, 2) juriidiliste sanktsioonide kohaldatavus Nõukogude riigi organite poolt süüdlase suhtes."³

ei väljenda mittehagetava obligatsiooni olemust. Meie erialases kirjanduses seda terminit ei tarvitata.

¹ O.C. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву, Л., 1955, lk. 2.

² Советское гражданское право, том I, Госпризд., 1959, lk. 432.

³ I. Rebase, Õigusliku vastutuse aluste küsimuse asetusest, "TRÜ Toimetised", vihik nr.44, Tallinn, 1956, lk. 173.

Ka tsiviilõiguslik vastutus on alati seotud käitumisega, mis on hukkamõistetav riigi ja ühiskonna poolt kui õiguserikkumine. (Näiteks õigusevastane lepingu mittetäitmine või mittelepingulise kahju tekitamine teise isiku varale jne.)

Tsiviilõigusliku vastutuse kohaldamisel on kaks lahutamatu ülesannet: 1) rikutud õigussuhte taastamine ja 2) õiguserikkuja kasvatamise ülesanne koos üldpreventiivse toimega teiste tsiviilkäibest osavõtjate suhtes.

Rikutud tsiviilõiguste taastamine toimub võlgniku sundimise teel endise olukorra ennistamiseks obligatsioonijärgse kohustuse täitmisele ja obligatsiooni mittetäitmise läbi kreditorile tekitatud kahju tasumisele. Mõju avaldamine õiguserikkuja isikule ei väljendu ainult selles, et kohus oma otsusega, tunnistades teda süüdi õiguserikkumises, väljendab tema käitumise suhtes ühiskondliku hinnangu, ühiskondliku hukkamõistu. Kasvatusliku mõju avaldamine väljendub ka selles, et peale obligatsioonijärgse kohustuse sunniviisilise täitmise toob vastutusele võtmine endaga kaasa teatud negatiivsed tagajärjed õiguserikkuja varalises sfääris.

V.P. Gribanov¹ nimetab seda õiguserikkuja "varaliseks karistamiseks". Viimati nimetatut tuleb esile eriti ilmekalt siis, kui toimub kahju ja leppetrahvi üheaegne sissenõudmine (TsK § 141 märkus 1).

Tsiviilõiguserikkumise negatiivsed tagajärjed võivad väljenduda: 1) obligatsiooni mittetäitmise (või muu õiguserikkumise) läbi kreditorile tekitatud kahju tasumises; 2) leppetrahvi maksmises, 3) õiguse, millest tulenes rikutud kohustus, kaotamises jt.

Obligatsioonilistes suhetes on tsiviilõigusliku vastutuse peamiseks vormiks õiguserikkujale tema poolt tekitatud kahju hestamise kohustuse panemine. Kahju (või leppetrahvi) tasumine ei vabasta debitori obligatsiooni reaalsest täitmisest. Seadusega lubatud juhtudel võib kreditor loobuda reaalse täitmise nõudmisest.

---

¹ В.П. Грибанов, viidatud teos, lk. 482.

Tsiviilõigusliku vastutuse omapäraks on võimalus alati vabatahtlikult likvideerida õiguserikkumise tagajärjed. Sunnivahendid sel korral kohaldamisele ei tule.

Obligatsiooni reaalne täitmine ei ole õigusliku vastutuse vorm ka siis, kui seda teostatakse sunniviisiliselt. See ei ole juriidiliseks sanktsiooniks, mida kohaldatakse õiguserikkuja suhtes. Reaalse täitmise kohustus tuleneb vahenditult obligatsioonist endast, tema sisust. See on deebitori obligatsioonijärgse subjektiivse kohustuse ja kreditori subjektiivse õiguse sunniviisiline teostamine. Siin ei minda kaugemale juba olemasoleva (obligatsioonis tekkinud) kohustuse täitmisest. Reaalne täitmine ei tekita mingeid negatiivseid tagajärgi deebitori varalises sfääris. I. Rebane¹ nimetab taolist riikliku sunni liiki õiguse vahetuks sunniviisiliseks teostamiseks.

Juhul, kui obligatsiooni mittetäitmine ei kujuta endast õiguserikkumist, siis riikliku sunni rakendamine deebitori suhtes piirdubki sunniviisilise reaalse täitmisega (näit. TsK § 119, lg. I). Kui reaalne täitmine on muutunud võimatuks, siis võib olla välja mõistetud rahaline kompensatsioon. Antud juhul ei kujuta ka rahalise kompensatsiooni väljamõistmine endast vastutuse vormi. Sama võiks öelda alusetult saadu sunniviisilise tagasinõudmise kohta. (TsK § 399)

Obligatsiooni täitmata jätmine kujutab endast sagedamini tsiviilõiguserikkumist, millele järgneb mitte ainult sunniviisiline reaalne täitmine või kompensatsioon, vaid ka võlgniku tsiviilõiguslik vastutus. Tsiviilõigusliku vastutuse kohaldamises väljendub sotsialistliku riigi ja kogu ühiskonna eitav, hukkamõistev hinnang õiguserikkuja käitumise suhtes.

Sotsialistlikus riigis on alati rõhutatud isikliku vastutuse põhimõtet kui üht tähtsat kasvatusvahendit. Isikliku vastutuse filosoofilise põhjenduse leiame marksistlik-dialektilise determinismi ja isiku tahtevabaduse käsitluses.

Käsitledes küsimust isiku käitumise determineerituse

---

¹ I. Rebane, viidatud artikkel, lk. 155-173.

ja isiku tahtevabaduse vahekorrast rõhutas V.I. Lenin, et "... determinismi idee, määrates kindlaks inimese toimingute paratamatuse ja heites kõrvale rumala loba tahtevabadusest, ei hävita sugugi ei inimese mõistust ja südametunnistust ega tema tegevuse hindamist. Hoopis vastupidi: ainult deterministlik käsitus võimaldabki ranget ja õiget hindamist, mitte aga ükskõik mille veeretamist vaba tahte kaela."¹

Isiku käitumise determineeritus ei kõrvalda tema teaduse aktiivset toimet. Inimene, sotsialistliku riigi kodanik aga eriti, saab ja võib valida niisugust käitumist, mis oleks kooskõlas riigi ja ühiskonna huvidega.

Eeltoodul põhjenebki isiklik etteheidetavus õiguserikkumises süüdi olevale isikule ja tema käitumise ühiskondlik hukkamõistmine.

Kuna tsiviilõiguslik vastutus järgneb ainult õiguserikkumisele, siis selleks, et panna võlgnikule vastutust, ei piisa ainult obligatsiooni mittetäitmise fakti tuvastamisest. On vajalik tuvastada tsiviilõiguserikkumise olemasolu, tema koosseisu kõigi elementide esinemine. See tähendab, et tsiviilõigusliku vastutuse rakendajal peab olema täielik selgus küsimuses, mida mõistetakse õiguserikkumise all nõukogude tsiviilõiguses. Tsiviilõigusteooria ei ole kahjuks suutnud anda sellele küsimusele küllalt selget ja ammendavat vastust. Allpool püüame anda lühiülevaate antud küsimuse käsitlesest õigusteoorias.

§ 4. Tsiviilõigusliku vastutuse saabumise tingimused.

1. Ü l d m ä r k m e d . Tsiviilõigusteooria-alases kirjanduses me ei leia tsiviilõiguserikkumise selget definitiooni.

Lähtudes aga üldisest õpetusest õiguserikkumisest nõukogude õigusteoorias, võime jõuda järeldusele, et tsiviilõiguserikkumise all mõistetakse kõigi nende objektiivsete ja sub-

¹ V.I. Lenin, Teosed, I kd., lk. 138.

jekttiivsete tunnuste (elementide) kogumit, mis vastavalt tsiviilseadustele määravad tsiviilõiguserikkumisena konkreetse sotsialistlikele ühiskondlikele suhetele kahjuliku teo või tegematus.

Tsiviilõigusliku vastutuse üldaluseks on tsiviilõiguserikkumise koosseis, mis kujutab endast nii objektiivsete kui ka subjektiivsete elementide ühtsust. Kas või ühe elemendi puudumisel puudub õiguserikkumine ning ei saa järgneda vastutust.

Millistest elementidest (koostisosistest) koosneb tsiviilõiguserikkumine?

Belkõige märgime, et tsiviilõigusteoorias ei arvata tsiviilõiguserikkumise subjekti tsiviilõiguserikkumise koosseisu. Arvatavasti ei kuulu ka tsiviilõiguserikkumise objekt (ühiskondlikud suhted) õiguserikkumise koostisosiste hulka.

Tsiviilõiguserikkumise subjektiks võib olla nii kodanik (füüsiline isik) kui ka juriidiline isik.

Juriidiline isik on kollektiiv. Riikliku ettevõtte kollektiiv koosneb töolistest ja teenistujatest juhatajaga (direktoriga) eesotsas; kooperatiiv-kolhooslikes organisatsioonides moodustavad kollektiivi kooperatiivi liikmed. Konkreetse juriidilise isiku kollektiivi kuuluvate liikmete (töötajate) tööalane tegevus on juriidilise isiku enda tegevus. Samuti on juriidilise isiku tegevuseks tema organi poolt kompetentsi piires sooritatud toimingud. Kui töötaja või juriidilise isiku organi eespool mainitud tegevus on olnud õigusevastane ja tekitanud kahju teistele isikutele, järgneb juriidilise isiku kui terviku vastutus. See on juriidilise isiku vastutus tema enda, mitte teiste isikute õigusevastase tegevuse eest. Õiguserikkujaks on juriidiline isik ise.

Vastutavaks saab olla ainult teovõimeline (mittelepingulise kahju tekitamisel ka alaealine, s.t. osalise teovõimega) isik. Juriidiline isik omab spetsiaalse õigus- ja teovõime, mille piiride ületamine on ise õiguserikkumine. Tsiviilõiguse subjektide küsimust on vaadeldud varem, õpetusele isikutest pühendatud eriteemades.

Tsiviilõiguserikkumise objekt. Õiguserikkumise objektiks on alati sotsialistlikud ühiskondlikud suhted, õigussuhted. See on üldtunnustatud ja ainuõige seisukoht, kuna ka õiguse kaitse objektiks on ühiskondlikud suhted. On arutatud küsimust, kas õiguserikkumise objekt piirdub õigussuhtega või liisandub siia ka veel objektiivse õiguse rikutud norm ja subjektiivne õigus. Diskussioon selles küsimuses oleks arvatavasti esemeta, sest: 1) õigussuhe tekib õigusnormi olemasolul. Tähendab, rikkudes konkreetset õigussuhet, rikutakse ka tema aluseks olevat objektiivse õiguse normi, ja vastupidi: ei ole võimalik rikkuda objektiivse õiguse sellist normi, mis ei realiseeru üheski konkreetse õigussuhtes; 2) õigussuhte koosseisu ühe elemendi - sisu - moodustavad poolte subjektiivsed õigused ja kohustused, seega õigussuhte rikkumine saabki väljenduda tema sisuks olevate subjektiivsete õiguste ja kohustuste rikkumises.

Ei tule aga tõmmata võrdlusemärki subjektiivse õiguse rikkumise ja tsiviilõiguserikkumise vahele. Subjektiivne õigus võib olla rikutud inimese sellise teoga, millel puuduvad õiguserikkumise tunnused (juhuslik kahju tekitamine, kahju tekitamine teovõimetu isiku poolt jt.), samuti võib subjektiivse õiguse rikkumine aset leida mitmesuguste muude faktorite toime resultaadina (näiteks loodusõnnetuse tagajärjel). Teiste sõnadega, tsiviilõiguserikkumise mõiste on kitsam kui subjektiivsete tsiviilõiguste rikkumise mõiste.

Kokkuvõttes võib märkida, et igasuguse tsiviilõiguserikkumise puhul rikub isiku väärkäitumine seadusega kaitstud tsiviilõigussuhet (selle sisu moodustavate subjektiivsete õiguste kahjustamise teel), ja on vastuolus objektiivse õiguse normidega ning tekitab kahju ühiskonnale või tema üksikutele liikmetele. Selle kahju kui inimese tahtliku käitumise tagajärjega kaasnevad ka tema psühholoogilised elamused.

Tsiviilõiguserikkumise koosseisu vajalikeks elementideks (ka vastutuse saabumise tingimusteks) loetakse alljärgnevat: 1) kahju olemasolu, 2) kahjutekitaja (võlgniku) käitumise õigusevastatus, 3) põhjuslik seos õigusevastase käitumise ja

kahjuliku tagajärje vahel, 4) õiguserikkuja süü.

Esimesed kolm on õiguserikkumise objektiivse külje elementideks, subjektiivset külge iseloomustab süü.

Tsiviilõigusteoorias valitseva arvamuse kohaselt tunneb nõukogude tsiviilõigus ka teist liiki tsiviilõiguserikkumisi, nn. objektiivseid õiguserikkumisi, kus puudub koosseisu sel-line oluline element nagu süü.

Arvatakse, et vastutus põhjeneb siin mitte kahju põh-justanu käitumise hukkamõistmisel (ta pole süüdi), vaid te-ma stimuleerimisel vastavale käitumisele edaspidi. See on nn. objektiivse vastutuse teooria.

Meie arvates on I. Rebasel¹ õigus selles, et objektiiv-se vastutuse teooria on väär, et objektiivset vastutust ei ole, et ei saa olla mittesüülist õiguserikkumist. (Sellest aga käesoleva töö § 5.)

Allpool peatume esmajoones üksikasjalikumalt süülike tsiviilõiguserikkumise elementide iseloomustusel.

2. Kahju olemasolu vastutuse tingimusena.

K a h j u m õ i s t e . Tsiviilõiguses nimetatakse kahjuks isikliku või varalise hüve vähenemist, mis toimus isiku õigusevastase käitumise tagajärjel.

Tsiviilkoodeks eristab varalise kahju kaht liiki: laus-kahju ja saamata jäänud kasum (TsK § 117). Varale tekitatud lauskahju tähendab vara tegelikku vähenemist. See võib olla tekitatud vara rikkumise, hävitamise, rahaliste ja muude va-hendite liigse kulutamise jms. teel. Saamata jäänud kasum tähendab vara suurenemist, mille saamisega oleks kreditor võinud arvestada, kui obligatsiooni täitmine oleks toimunud või õiguserikkumise fakt ei oleks toimunud. Saamata jäänud kasumiks on sotsialistlikel organisatsioonidel plaanilise kasumi mittesaamine.

Nõukogude tsiviilõiguses kehtib kahju täieliku heasta-

---

¹ I. Rebane, viidatud artikkel, lk. 161.

mise põhimõtte. Kahju täieliku heastamise põhimõtte on fikseeritud TsK § 117. Selle paragrahvi kohaselt on võlgnik kohustatud obligatsiooni mittetäitmisel tasuma kreditorile nii lauskahju kui ka saamata jäänud kasumi, mis on võimalik harilikes käibetingimustes. Mittelepingulise kahju tekitamise korral kohustab TsK § 410 kahjutekitajat ennistama endise olukorra, s.t. kandma vastutust kahju ulatuses.

TsK § 410 ei räägi kahju liigitusest, vaid ütleb, et tuleb ennistada endine olukord kahjukannatanu varalises sfääris. On vaieldud küsimuse üle, kas selle all mõista ka saamata jäänud kasumit või ainult lauskahju heastamist. Ühtset seisukohta ei ole leitud. Arvatavasti tuleks tsiviilkodeksi koostamisel kaaluda mõlemat liiki kahju arvestamise võimalikkust.

Kuna praktiliselt on saamata jäänud kasumi väljaarvestamine raske, siis leiab kohtu ja arbitraaži praktikas sageli aset eitav suhtumine saamata jäänud kasumi nõudmistesse sotsialistlike organisatsioonide vahel. Ka õigusteoorias asus eitaval seisukohal A.V. Venediktov.¹ Tuleks nõustuda aga autoritega², kes leiavad, et eeltoodud seisukoht on seadusega vastuolus. Juba 1925.a. rõhutas VNFSV Ülemkohus, et saamata jäänud kasum kuulub heastamisele, kui selle ulatus on tõestatud reaalsete andmetega.³ NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži instruktiivkirjas 18.apr.1951⁴ märgitakse, et sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingulistes obligatsioonides kuulub saamata jäänud plaaniline kasum heastamisele TsK § 117 alusel, kui seda liiki kahju ulatus on põhistatud ja kui kreditor samaaegselt tõendab,

---

¹ vt. A.V. Венидиктов, Договорная дисциплина в промышленности, М., 1935, lk. 113-114.

² vt. O.C. Иоффе, Советское гражданское право, lk. 439.

³ vt. Сборник разъяснений Верховного Суда РСФСР, М., 1935, lk. 55.

⁴ vt. Сборник инструктивных указаний Государственного Арбитража при Совете Министров СССР, 1955, вып. I, lk. 267-268.

et tema poolt olid võetud tarvitusele vajalikud abinõud kahju ärahooldamiseks või selle suuruse vähendamiseks.

Kahju ulatuse peab tõendama kreditor. See ei ole võimatu, kui antud ettevõttes on arvestus ja kontroll nõutaval tasemel. Endastmõistetavalt ei või sotsialistlik organisatsioon jääda passiivseks, kui lepingu kontrahent ei täida oma kohustust. Kreditor - sotsialistlik organisatsioon - peab rakendama kõik võimalikud abinõud kahju vältimiseks. Kui ta seda ei ole teinud, ei saa ta nõuda ka saamata jäänud kasumi heastamist.

Kodanikule tekitatud varaline kahju väljendub tavaliselt vara vähenemises (lauskahju) või siis töötasu vähenemises (terviserikke tekitamise puhul). Töötasu vähenemist meie kohutpraktikas kui ka teoorias üldreeglina ei kvalifitseerita saamata jäänud kasumina.

Kahju täieliku heastamise printsiibi järjekindel teostamine omab ülisuurt tähtsust. Ainult selle printsiibi teostamise alusel ennistatakse endine olukord, tagatakse kodanike ja sotsialistlike organisatsioonide huvide kaitse ning avaldatakse kasvatuslikku mõju tsiviilõiguserikkujatele.

Kahju täieliku heastamise põhimõttest sisaldab erandina tsiviilkoodeksi ka sätteid, mis kahjutasu määramisel annavad kohtule õiguse arvestada poole varalist seisundit (TsK §-d 411, 123). Kuid tuleb silmas pidada, et nii § 411 kui ka § 123 ei tule kohaldamisele, kui kahju on tekitatud sotsialistlikule organisatsioonile (ei ole võimalik võrrelda sotsialistliku organisatsiooni, näiteks mõne suure tehase ja kodaniku varalist seisundit), välja arvatud suhted kolhoosi ja kolhoosi liikmete vahel. Nendes suhetes, mis tulenevad kahju tekitamisest kolhoosi ja tema liikme vahel, on vaidluste lahendamisel võimalik rakendada TsK § 411, mis lubab arvestada poolte varalist seisundit, ja vahel seda meie kohtupraktikas ka tehakse. TsK § 123 vastavalt võib kohus pikendada ja ajatada väljamõistetud kahjutasu sissenõudmist. Antud sätte on rakendatav nii lepingulistest kui ka mittelepingulistest obligatsioonides.

Kokkuvõttes võiks märkida, et tsiviilõiguslikku vastutust ei teki, kui puudub kahju õiguserikkumise tagajärjena. Kahju olemasolu on tsiviilõigusliku vastutuse üheks obligatoorseks tingimuseks.

Erinevalt kriminaalõigusest ei tunne tsiviilõigus selliseid mõisteid, nagu katse ja ettevalmistus, vaid ainult lõpuleviidud õiguserikkumise koosseisu, mis sisaldab endas kahjuliku tagajärje tekkimise - kahju. Näiteks võib olla toime pandud varguse katse. See on varalise iseloomuga kuritegu, kuid tsiviilhagi ei saa esitada. Järgneb ainult kriminaalvastutus, kuna puudub varaline kahju. Tsiviilhagi võib esitada kriminaalprotsessis vaid siis, kui kriminaalkuriteoga on tekitatud varaline kahju.

Nagu juba varem märgitud, võib meie arvates tsiviilõiguserikkumise tagajärjena esineda ka mittevaraline kahju. Sel korral on lubamatu kahju heastamine rahalise või muu varalise kompensatsiooni vormis. Rikutud isiklike hüvesid (au, väärikust) on võimalik ennistada nende rikkuja poolt niisuguste toimingute sooritamise teel, millel puudub varalise kompensatsiooni tunnus (näit. rehabiliteeriva õiendi avaldamise või muul viisil avalikkuse ees väljaastumise teel. Kohus võiks oma otsusega kohustada kahjutekitajat sooritama vastav toiming.

3. Käitumise õigusevastatus.

Et järgneks tsiviilõiguslik vastutus, on vajalik, et kahju tekitanu käitumine oleks õigusevastane. TsK § 403 annab selle sätte negatiivsel kujul. Ta vabastab vastutusest selle, kes tõendab, et ta oli õigustatud kahju tekitama.

Õigusevastane on nõukogude tsiviilõiguse järgi tegu, mis rikub objektiivse õiguse norme. Õigusevastaseks tuleb lugeda ka tegu, millega ei ole küll rikutud mõnda konkreetset õigusnormi, milline aga on vastuolus nõukogude seadusandluse üldprintsiipidega ja Nõukogude riigi üldpoliitikaga.

Kahjutekitaja (võlgniku) käitumise hindamisel õiguspä-

rasuse seisukohalt tuleb silmas pidada, et ükski seadus ei sisalda endas keelatud tegude ammendavat loetelu. Niisuguse loetelu andmine pole otstarbekas ega võimalik. Igal konkreetsel juhul tuleb käitumist hinnata. Sooritatud teo õigusevastase kriteeriumina kasutatakse kõigepealt seadust. Kuid seaduse sisu mõistmiseks ja tema normide õige rakendamise tagamiseks kasutatakse samuti ka sotsialistliku moraali printsiipe ja sotsialistliku ühiselu reegleid. Plaanilistes obligatsioonides on plaaniülesandega vastuolus olev tegu õigusevastane.

Tavaliselt tekib kahju teatud positiivse teo tagajärjena ja sellepärast on nõukogude literatuuris vaieldud tegematus kausaalsuse üle. On avaldatud seisukohti, et tegematusga ei saa teostada reaalseid muudatusi maailmas ja sellepärast puudub tegematus kausaalsus. Asudes sellele seisukohale, tuleks kustutada KrK § 111, TsK § 117 jne. Ei seaduseandja ega kohtupraktika ei ole läinud seda teed. Kahju võib olla põhjustatud nii positiivse teo kui ka tegematusga. Mõnikord on viimasel juhul kahju suurem kui positiivse teo puhul. Kui näiteks Tartu Kammivabrikus jäetakse täitmata ohutustehnika eeskirjad, siis on see tegematus. Selle tagajärjeks võivad olla suured tööõnnetused ja väga suured kahjud.

Tegematus tunnustatakse õigusevastaseks ainult juhul, kui mittetegutsenud isik oli kohustatud tegutsema ja võis tegutseda. "Oli kohustatud" ehk "ridi tegutsema", s.o. juriidiline kriteerium, mis eeldab õigusliku kohustuse olemasolu. "Võis tegutseda" on füüsiline kriteerium, eeldab tegutsemise faktilise võimaluse olemasolu. Kohustus sooritada üks või teine tegu tuleneb seadusest. Ta tekib seaduses ettenähtud juriidiliste faktide esinemisel. Näiteks tehase administratsioonile on pandud seadusega kohustus kindlustada ohutu töö, ja kui ta jätab selle kohustuse täitmata, kannab ta vastutust. Tegematus ei ole mitte "mittemidagi", nagu mõnikord väidetakse, see on teatud liiki käitumine, mis tekitab välises maailmas muudatusi. Kui näiteks vanemad, kes peavad hoolitsema väikese lapse eest, jätaavad selle kohustuse täitmata,

on see tegematus. Laps võib selle tagajärjel surra.

Kui isik on kohustatud tegutsema ja ta ei tegutse ning ei tõenda, et temal puudus tegutsemise objektiivne võimalus, siis tuleb talle panna vastutus kahjulike tagajärgede eest.

Kõigest eespool öeldust nähtub, et vastutuse saabumise tingimuseks on mitte igasugune obligatsiooni mittetäitmine, vaid ainult õigusevastane mittetäitmine või kahju tekitamine, s.t. mis leidis väljenduse kas keelatud tegude sooritamises või seadusega ettekirjutatud tegude mittesooritamises.

Kõneldes edaspidi õigusevastasest käitumisest, mõistame selle all nii positiivset tegu kui ka õigusevastast tegemast.

Mõningates tingimustes ei saa tekkinud kahju vaadelda õigusevastaselt tekitatuna. Neid tingimusi nimetatakse õigus-teoorias vahel teo õigusevastasust kõrvaldavateks asjaoludeks. Siia kuulub eelkõige täitmise võimatus.

Välised objektiivsed asjaolud võivad osutada antud isikule ületamatuks ja takistada teda teatud teo sooritamisel. Näiteks lumetorm võib matta maantee ja teha võimatuks auto-transpordi õigeaegse kohalesaatmise. Sama tähendus võib olla isiku teatud seisundil (seesmised objektiivsed asjaolud). Näiteks pianist ei saa ilmuda esinemisele haiguse tõttu jne. Kui obligatsiooni objektiks oleva teo sooritamine on takistatud objektiivsetel asjaoludel, kõneldakse täitmise võimatusest.

Kui täitmine on muutunud võimatuks olude tagajärjel, mille eest kumbki pool ei vastuta, siis ei esine siin käitumise õigusevastasust ja pooled vabanevad vastutusest. Ei saa lugeda õigusevastaseks kahju tekitamist seadusega pandud kohusetäitmisel. Näiteks tuletõrjujad lammutavad sundkorras tuleohtliku küttekolde. Tuletõrje eeskirjade kohaselt on nad selleks kohustatud, kui küttekolde omanik korraldust lammutamiseks ise ei täida.

Kahju tekitamine isiku poolt oma õiguse teostamisel ei ole õigusevastane, välja arvatud juhud, kus isik teostab temale kuuluvat õigust vastuolus ühiskonna huvidega või teise-

le isikule kahju tekitamise eesmärgiga.

Ei ole õigusevastane ka tegevus hädakaitse seisundis. Kui isik, toimides hädakaitse seisundis, s.o. Nõukogude riigi huvide, ühiskondlike huvide, kaitsja enese või teise kodaniku isiku või õiguste kaitsel õigusvastase ründe vastu, tekitab ründajale kahju, ei järgne vastutust, kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. Isiku võitlus teise isiku seadusevastase ründe vastu (seadusega lubatud vahenditega ja viisil) on ühiskondlikult kasulik tegu, mitte aga õiguserikukumine. Kuna Tsiviilkoodeksis puuduvad eeskirjad hädakaitse kohta, kohaldatakse neid, mis sisalduvad NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste § 13, KrK § 13 ja samuti ka NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi juhendavaid määrusi.

Kahju tekitamine hädaseisundis. Tegu loetakse soorituks hädaseisundis, kui see on sooritatud ohu kõrvaldamiseks, mis ähvardas Nõukogude riigi huve, ühiskondlikke huve, antud kollektiivi või teiste kodanike isikut või õigusi, kui seda ohtu antud asjaoludel ei saadud kõrvaldada muude vahenditega ja kui seejuures tekitatud kahju on väiksem kui ärahoitud kahju. Ka hädaseisundi kohta puuduvad tsiviilkoodeksis sätted, seepärast kasutame hädaseisundi mõiste määramisel eespool nimetatud kriminaalseadusandluse aluste § 14 ja KrK § 13.

Juriidilises kirjanduses on õigesti juhitud tähelepanu vajadusele reguleerida tsiviilkoodeksi normidega hädaseisundis tekitatud kahju heastamise küsimust. Kahju tekitamine hädaseisundis ei ole küll õigusevastane ega süüline, kuid on ebaõiglane jätta kahjukannatanu kanda kõik kahjulikud tagajärjed. Siin oleks otstarbekas ette näha tsiviilkoodeksis veel üks erand süüühimõtetest ja panna hädaseisundis kahju tekitanule kohustus heastada kahju kas täies ulatuses või osaliselt.

Kannatanu nõusolek kahju tekitamiseks kõrvaldab vastutuse ainult teatud juhtudel. Kõigepealt: nõusoleku andjaks saab olla üksnes teovõimeline isik. Teiseks: ei saa arvestada nõusolekut, mis on antud ebaseadusliku, ühiskondlikult kahjuliku või amoraalse teo sooritamiseks. Isik saab anda

nõusoleku ainult sellise varalise õiguse rikkumiseks, mis kuulub temale ja on tema vabas käsutuses. Meie arvates ei tuleks ka arvestada nõusolekut kahju tekitamiseks kodaniku isiklikele hüvedele.

4. Kausaalne seos kohustatud isiku käitumise ja saabunud resultaadi vahel.

Objektiivne põhjuslik seos õigusevastase teo ja kahjuliku resultaadi vahel on tsiviilõigusliku vastutuse tekkimise tähtsamaks aluseks. Isik vastutab ainult selle kahju eest ja selle kahju ulatuses, mida ta on oma tegudega põhjustanud. See on väljendatud selgelt TsK §-des 17, 118, 119, 403, 404. Põhjusliku seose probleem on ühtne kõigile õigusharudele. Selleks, et panna isikule õiguslik vastutus tekitatud kahju eest, peab olema kindlaks tehtud, et isiku õigusevastase käitumise ja saabunud resultaadi vahel esineb objektiivne põhjuslik seos. Marksistlik-dialektiline materialism õpetab, et põhjuslik seos maailmas esinevate nähtuste vahel ei ole isiku subjektiivne kujutus nähtuste-vahelisest seosest, vaid et see on nähtuste vahel olemasolev objektiivne seos, mis omakorda peegeldub inimese teadvuses.¹

"Subjektivistlik joon põhjuslikkuse küsimuses", ütleb V.I. Lenin, "looduse korra ja paratamatuse väljatoomine mitte objektiivsest maailmast, vaid teadvusest, mõistusest, loogikast jms. mitte üksnes lahutab inimese mõistuse loodusest, mitte üksnes vastandab inimese temale, vaid ka teeb looduse mõistuse üheks osaks, selle asemel, et lugeda mõistus looduse osaks, subjektiivne liin põhjuslikkuse küsimustes on filosoofiline idealism."²

Põhjusliku seose kindlaksmääramisel ei puuduta meie isiku käitumise subjektiivset külge, meid ei huvita, kas isik toimis tahtlikult, nägi ette resultaati või mitte, sest

¹ Vt. Ленинский сборник, IX, lk. 149.

² V.I. Lenin, Teosed, 14. kd., Tallinn 1952, lk. 142.

see ei ole põhjusliku seose lahendamise kriteeriumiks. Oleks vaele asuda seisukohale, et inimene tekitab oma tegevusega vaid neid resultaate, mida ta ette näeb. Põhjuslik seos peitub resultaadi objektiivses sõltuvuses isiku tegevusest või tegematusest.

Võime põhjendatult väita, et ehitusmaterjali mitteõigeaegne kohaletoomine takistas tellimise täitmist, tekitas seisaku ehitusobjektidel, kusjuures niisugune fakt kui materjali mitteõigeaegne kohaletoomine tekitab neid tagajärgi sõltumatult sellest, kas keegi tahtlikult jättis materjalid kohale toomata või olid siin mõned teised põhjused. Motiivid ei avalda mõju nende kahe fakti - materjali mitteõigeaegse kohaletoomise ja kahjuliku resultaadi seosele.

Tegutseva isiku poolt resultaadi ettenägemine on küll oluline, mitte aga põhjusliku seose küsimuse lahendamisel. Süüprobleemi vaadeldes peame selgitama, kas isik nägi ette kahjulikku resultaati või mitte. Kausaalsuse kindlaksmääramisel aga tuleb subjektiivne joon kõrvale heita.

Materialistlik filosoofia õpetab, et kõik maailma sündmused on vastastikusel sõltuvusel, igakülgses seoses. See tähendab, et ükski inimese tegu ei ole antud resultaadi ainsaks põhjuseks, sest iga fakt tekib väga paljudest teistest faktidest ja ka ise tingib terve rea teisi fakte. Raskused kausaalse seose kindlaksmääramisel ongi sellest tingitud. Maailma nähtuste seose ja vastastikuse sõltuvuse mõistmisest iseendast ei piisa konkreetse praktilise küsimuse lahendamiseks. Raskusi on siin kriteeriumi leidmisega, mille abil saab kindlaks teha, kas antud isiku käitumise ja kahjuliku resultaadi saabumise vahel esineb põhjuslik seos. Kui asuda seisukohale, et kahjulike resultaate põhjuseks on kõikide faktide kogusumma, mille olemasolul ta tekib, siis ei saa üldse kõnelda sellest, et antud isiku tegevus põhjustas antud resultaati. Meil aga on vajalik kindlaks teha põhjusliku seose olemasolu või olematus kahe fakti vahel.

Näiteks tööline, töötades vabrikus, sai kerge kehavigastuse, mida põhjustas ohutustehnika eeskirjade rikkumine

administratsiooni poolt. Vabriku velsker suunas töölise poli-
kliinikusse selleks, et talle antaks kvalifitseeritumat abi.
Teel polikliinikusse aga jäi tööline auto alla ja sai surma.
Tekib küsimus, millist fakti lugeda surma põhjuseks, kas ohu-
tustehnika eeskirjade rikkumist administratsiooni poolt, töö-
lise suunamist polikliinikusse velskri poolt või mehhanisee-
ritud transportvahendite liikluseeskirjade rikkumist autojuhi
poolt? Kõik need faktid on seotud sellise tagajärjega kui
isiku surm. Missuguste faktide vahel esineb siin niisugune
seos, mis annab aluse vastutuseks? Kui faktide kogusumma,
siis ei saa vastutust kellelegi panna. Vajalik on kindlaks
teha vastav kausaalsuse aste kahe fakti vahel. Et seda kind-
laks teha, peame need faktid mõtteliselt eraldama, abstrahe-
rima maailma teiste nähtuste vastastikuse seose süsteemist ja
siis saame küsimust lahendada.¹ Abstraheerida saab ainult
mõtteliselt, ainult teoreetiliselt, sest tegelikult ei saa
ühtki fakti maailma üldisest seosest välja rebida. Abstra-
heerides kaks fakti, mis meid huvitavad, peame lahendama kü-
simuse, milliste tunnuste olemasolul saab õiguserikkuja tege-
vust vaadelda resultaadi põhjusena.

Muidugi mõnel konkreetsel juhul on kasuaalne seos nii-
võrd silmanähtav, et probleemi ei teki. Kui näiteks isik tu-
leb bensiini lattu, viskab põleva tiku maha ja tekib plahva-
tus, siis seos tema käitumise ja tagajärje vahel on silma-
nähtav ja vaieldamatu.

Tervel real juhtudel aga ei ole see nii lihtne ja koh-
tupraktikas on tihti suuri raskusi, et määrata kindlaks, mil-
line kahjule eelnenud faktidest on seda põhjustanud. Tuleb
hoiatada küsimuse mehaanilise käsitluse eest. Ei saa resul-
taadi põhjuseks lugeda seda fakti, mis ajalisel seisis re-
sultaadile lähemal. Sellist teooriat tunneb kodanlik õigus-
teooria ja seda nimetatakse "vahenditu põhjustuse teooriaks".
Tema olemus seisneb selles, et resultaadi põhjuseks loetakse
alati fakt, mis seisis ajalisel resultaadile kõige lähemal.

---

¹ Vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XIX, lk. 407-408.

See aga ei saa olla õige, sest inimese mõju loodusele toimub mitte vahetult, vaid sageli teiste tegurite kaudu. Resultaadi põhjuseks ei saa lugeda alati selle isiku tegevust, kes tegutses viimasena.

Teine mehhaaniline kontseptsioon on nn. "paratamatute tingimuste teooria", ladina keeles conditio sine qua non. Antud teooria kohaselt tuleb resultaadi põhjuseks tunnistada igaasugust talie eelnevat fakti, kui selle mõttelisel väljasulgemisel resultaati samuti välja sulgub. Antud teooria ebaõigsust ei ole raske kindlaks teha. Kui võtame eespool toodud näite (teel polikliinikusse surmasaanud töölisega) ja hakka-
me mõtteliselt välja sulgema neid fakte, mis surma faktile eelnesid, siis iga eelnenud fakti väljasulgemine teeb ka resultaadi võimatuks. On ilmne, et kõik põhjused on võrdsed, põhjustuse astmeid aga ei saa eraldada ja küsimust otsustada ei ole võimalik. Sellepärast nimetaski Lenin seda teooriat "teorija durnoi beskonetsnosti".

Kodanlike riikide kohtupraktikas kasutatakse selle teooria reaktsioonilist sisu klassivõitluse vahendina. Võimalike põhjuste võrdsustamine annab võimaluse teha järelduse, et kõik on süüdi, või et ei ole keegi süüdi, või siis, et süü võib panna ükskõik kellele nendest, kelle tegevus mingil määral on väliselt seotud resultaadiga, nii kuidas see klassikohtu arvates kasulik on. Muidugi, kodanluse kohtule on väga kasulik kasutada seda teooriat, sest see annab võimaluse maskeerida klassirõhumist, arvete õiendamist töötajatega.

Kõik põhjused ei saa olla võrdse tähtsusega, üks tegu on resultaadi peamiseks põhjuseks, teised aga teisejärgulise tähtsusega; üks fakt võib luua resultaadi saabumise võimalikkuse, teine aga muudab resultaadi tegelikkuseks.

Nimetaksime ka kolmandat teooriat, mis kodanlikus kirjanduses on laialdaselt levinud ja on ka varem avaldanud mõningat mõju nõukogude õigusteooriale.¹ See on nn. adekvaatse põhjustamise teooria, mis käsitleb kausaalsust kui inimeste

¹ Vt. M. Agarkov, D. Genkin jt., Tsiviilõigus, I, Tartu 1947.

teadvuse harjumust. Selle teooria seisukohalt on ainult sel-
lised teod tagajärjega põhjuslikus seoses, mis mitte üksnes
antud juhul, vaid tavaliselt alati toovad kaasa samad taga-
järjed, s.t. seos antud teooria seisukohalt peab olema tüü-
piline, adekvaatne.

Põhjusliku seose kindlakemääramine "tüüpilisuse" kri-
teeriumi abil kannab subjektivistlikku iseloomu, sest lõpp-
tulemusena on jutt sellest, milline sündmuste seos paistab
tüüpilisena kohtu koosseisule. Põhjustajale pannakse vastu-
tus siis, kui seos tema käitumise ja resultaadi vahel on tüü-
piline, tavaline. Kohus otsustab asjaolude sügava analüüsi
asemel ainult oma kogemuste alusel, kas lugeda antud konk-
reetsete faktide seose iseloomu tüüpiliseks või mitte.

Praktika näitab, et paljudel juhtudel on objektiivne
põhjuslik seos olemas, kuid paistab just ebatüüpilisena. Kui
võtta sama näide kohtupraktikast, mis tavaliselt tuuakse koo-
linäitena tüüpilisuse teooria kinnitamiseks, siis see just lük-
kabki kõige paremini ümber antud teooria. Näide on väga tun-
tud. Keegi A. lõi sõbralikult naljatades väga õrnalt B. otsa-
esisele. B-l oli pealuu ebanormaalselt rabe, mis ei olnud
siiani ilmnenud, ja A. löögi tagajärjel B. pealuus tekkis mõ-
ra ning ta suri. Leitakse, et antud juhul seos A. käitumise
ja B. surma vahel ei ole tüüpiline ja seetõttu A. ei vastuta.
Sellise lahenduse juures jäi põhjusliku seose küsimus hoopis
lahendamata. Kohtu-medekspärid teevad vastuvaidlematult kind-
laks, et A. tegevus põhjustas B. surma. Kui ei oleks löögiga
tekitatud raputust, oleks B. ebanormaalselt rabeda pealuuga
võinud elada veel kaua. Just kerge löök põhjustas B. surma.
Objektiivne põhjuslik seos löögi ja surma fakti vahel on ole-
mas. Ei oleks olnud lööki, ei oleks ka B. antud momendil sur-
nud. Kuid seos on ilmselt ebatüüpiline. Teopesaga otsaesisele
löömine tavaliselt ei tekita surma.

Tegelikult on põhjuslik seos olemas, kuigi ta ei ole
tüüpiline. A. tegevus tekitas B. surma. Kuid mispärast siis-
ki vastutust A-le ei saaks panna? Sellepärast, et kui A. ei
olnud teadlik B. haigusest, siis tähendab see, et ta ei nai-

nud ega saanudki ette näha oma nalja resultaati, tähendab, A. ei ole süüdi ja mittesüülist vastutust antud juhul tsiviilõigus ja ka kriminaalõigus ei tunne. Tähendab, isik vabaneb vastutusest mitte sellepärast, et ta pole kahju põhjustanud, vaid selletõttu, et puudub süü, mis on üks vastutuse tingimusi.

Kokkuvõttes võime öelda, et igasugune teooria, mis põhjusliku seose määramiseks pakub subjektivistliku iseloomuga kriteeriume, seisab idealistliku filosoofia positsioonil, lähtub sellest, et nähtuste põhjus on mitte loodusele omane objektiivne reaalsus, vaid selleks on ainult meie teadvuse harjumus. Nõukogude õigusteooria on kõrvale heitnud taolised põhjusliku seose kriteeriumid.

Nõukogude õigusteoorias on praegu kõige laiemalt tunnustatud teooria, mis lähtub põhjuslike seoste jaotusest objektiivselt paratamatuks ja objektiivelt juhuslikeks. Põhjusliku seose kindlaksmääramise kriteeriumina kasutatakse marksistliku filosoofia kategooriaid - paratamatus ja juhuslikkus, kusjuures juhuslikkust mõistetakse mitte juriidilises, vaid filosoofilises mõttes. Seda teooriat pooldavad ka 1950.a. väljaantud tsiviilõiguse õpiku autorid. Sama teooria seisukohal asuvad prof. G. Matvejev, L. Lunts, E. Fleišits, B. Antimonov ja rida teisi tsiviliste ning üldse rõhuv enamus nõukogude juriste. Paratamatute põhjuslike seoste kohta öeldakse, et neid iseloomustab kindel kestev iseloom. Sellel seosel on määrav tähtsus resultaadi suhtes. Objektiivselt juhuslike seoseid iseloomustatakse kui ebakindlaid, mittemääravaid seoseid.¹ On arendatud antud teooria väga mitmesuguseid variante, neid kõiki ei ole võimalik siin ära tuua. Kõikide variantide autorid tunnistavad, et marksistliku filosoofia paratamatuse ja juhuslikkuse kategooriate kasutamine inimese käitumise ja kahjuliku resultaadi seose kriteeriumina on ainuõige. Lahkuminekuud on aga küsimuses, kas seoste jaotust paratamatuks ja juhuslikeks tuleb silmas pidada,

---

¹ Vt. Г. Матвеев, Вина в советском гражданском праве, Киев 1955, lk. 61.

kui kõneleme vastutuse alustest? Missuguseid seoseid peab arvestama? Kas saab vastutust rajada ainult paratamatutele seostele või võib järgneda vastutus-mõlemat liiki seoste puhul?

Ühed autorid arvavad, et vastutuse määramisel tuleb arvestada üksnes paratamatuid seoseid ja põhjuslikult juhuslikud seosed ei saa olla vastutuse aluseks, sest juhuslikke seoseid võib esineda, võib ka mitte esineda (prof. A. Piontkovski, M. Šargorodski, G. Matvejev, L. Lunts jt.).¹

Rida teisi autoreid (T.L. Sergejeva, Kudrjavitsev jt.) arvavad, et vastutuse aluseks võivad olla igakülgsed seosed, nii paratamatud kui ka juhuslikud. T. Sergejeva² väidab, et kui juhuslikku seost võib ette näha, siis see muutub juba paratamatuks.

Viimase seisukohaga ei saa mingil määral nõustuda, sest et isiku ettenägemine ei muuda objektiivse kategooria iseloomu. Juhus ei muutu paratamatuks sõltuvalt inimese tahtest.

Sellest näeme, et jaotus paratamatuks ja juhuslikeks seosteks ei ole andnud ka täielikku võimalust lahendada põhjusliku seose küsimust. Juhus võib olla samuti põhjustanud nagu paratamatuski ja kui asuda seisukohale, et vastutuse määramisel tuleb arvestada ainult paratamatuid seoseid, siis langeks real juhtudel tsiviilõiguslik vastutus ära, mis aga ei oleks õige. Arvestades aga juhuslikke seoseid, võiksime alalõpmata laiendada vastutust.

Samapärasel seisukohal asub põhjusliku seose küsimuses prof. O.S. Joffe.³ O.S. Joffe kritiseerib kõiki eeltoodud seisukohti, mis kasutavad põhjuslike seoste kindlaksmääramiseks selliseid filosoofia kategooriaid, nagu paratamatus ja juhuslikkus. O.S. Joffe väidab põhjendatult, et paratamatus

---

¹ Vt. Уголовное право, Общая часть, 1948; М.Д. Шаргородский, Причинная связь в уголовном праве /Уч. труды ВЮИИ, 1947, вып. I; Б.С. Антимонов, Значение вины потерпевшего при гражданском правонарушении, М., 1950, G. Matvejev, viid. teos jt.

² Vt. Т.Л. Сергеева, Вопросы виновности и вины в практике Верховного Суда СССР по уголовным делам, М., 1950,

³ Vt. О.С. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву, Из-во ЛГУ, 1955, lk. 219-236.

on seaduspärasus, nähtuse arengu seesmine seadus. Õigusvastane käitumine ei lülitu vastastikuse tegevuse üldise süsteemi seaduspärasusse. Kuritegevus sotsialistlikus ühiskonnas ei ole hoopiski seaduspärasuseks. O.S. Joffe toob rea näiteid, kus nimetatud teooria autorid püüavad juhuslikke kausaalseid seoseid näidata paratamatusena, et kinnitada oma seisukohti. Ta kritiseerib teravalt T. Sergejevat ja näitab veenvalt, et soovitava resultaadi ettenägemine ei muuda põhjusliku seose olemust, ja seda väita on vastuolus marksistliku teooriaga. Paratamatute ja juhuslike seoste teooria nõrku külgi kritiseeriti omal ajal juba akad. A.N. Trainini poolt, kes veenvalt näitas, et põhjustav tegevus võib olla mitmesuguse kausaalsuse astmega. Analüüsides näidet, kus kahjuliku resultaadi on tekitanud üldiselt rööviija, kihutaja ja jälgede varjaja, näitas A.N. Trainin, et nendest igaühe tegevuse põhjuslikkuse aste on erinev, et rööviija tegevuse kausaalsuse aste on hoopis teistsugune kui jälgede varjaja tegevuse kausaalsuse aste. A.N. Trainin asus kindlalt seisukohale, et tuleb eristada kausaalsuse astmeid vastutuse kindlaksmääramisel.¹ Milline aste on vastutuse aluseks, seda ta ei näidanud. Akad. Trainini seisukohta on edasi arendanud O.S. Joffe ja esitanud kausaalsuse astme uusi kriteeriume.

O.S. Joffe märgib, et paratamatute ja juhuslike seoste teooria on mänginud positiivset osa võitluses idealistlike kontseptsioonidega. Ta on kogunud suure materjali küsimuse edasise uurimise jaoks. Kuid nimetatud teooria ei ole suutnud lahendada vastutuse küsimust selletõttu, et 1) võttes aluseks ainult paratamatuse ja juhuslikkuse kategooriad, ei arvestata, et õigusevastane tegevus tavaliselt ei kuulu nähtuste vastastikuse toime seaduspärase osa koosseisu; 2) see teooria ei suuda põhjendada vastutusest vabastamist juhul, kui õiguserikkujaga nägi ette juhuslikku seost.

Lähtudes eeltoodust, arvab O.S. Joffe, et põhjusliku seose kindlaksmääramisel ei tule kriteeriumiks võtta paratamatust ja juhuslikkust, vaid teisi marksistliku filosoofia kategoo-

---

¹ vt. A.N. Шрайнин, Состав преступления по советскому уголовному праву, М., 1951, lk. II3-II5.

riaid, nimelt võimalikkust ja tegelikkust, sest ainult viimased võimaldavad määrata kausaalsuse astmeid ja otsustada vastutuse küsimust.

Edasi lahendab O.S. Joffe kausaalsuse küsimust, kasutades võimalikkuse ja tegelikkuse kategooriaid. Ta näitab, et resultaadi saabumise võimalus, mis on loodud inimese õigusvastase teoga, on alati seotud resultaadiga kaugema kausaalsuse astmega. Kausaalsuse aste saavutab aga maksimaalse pinge, kui õigusvastane tegevus muudab resultaadi võimalikkust tegelikkuseks. Kui selleks asjaoluks, mis muutis resultaadi võimalikkuse tegelikkuseks, osutub inimese õigusevastane tegu, siis on olemas selline kausaalsuse aste, mis annab aluse panna inimesele vastutuse.

Iga asjaolu osatähtsuse hindamisel põhjustamise seisukohalt peab kohus kindlaks määrama, missugune nendest asjaoludest lõi ainult tagajärje tekkimise võimalikkuse ja missugused tingisid võimalikkuse muutumise tegelikkuseks. Vastutust saab panna sellele, kelle tegu on asjaoluks, mis muutis võimalikkuse tegelikkuseks.

Oma väite kinnitamiseks analüüsib O.S. Joffe üht näidet Leningradi kohtupraktikast, kus asjaolud olid järgmised: ühes keskkoolis jäeti tütarlapsed koolihoone aknaid pesema. Tütarlaps H. puhastas aknaklaasi ja juhuslikult kukkus tal lapp käest alla. Ta vaatas aknast välja, et näha, kuhu lapp kukkus. Sel momendil tulistas all õues olev tööstuskooli õpilane K. endavalmistatud relvast ja kuigi lask ei olnud sihitud tütarlapsel, tabas see teda ja tekitas raske kehavigastuse. Resultaadile eelnesid faktid: 1) kooli administratsiooni poolt laste jätmine ruume pesema, 2) lapi kukkumine, 3) aknast välja vaatamine ja 4) tulistamine. Kõik need asjaolud on üht või teistmoodi põhjuslikult seotud resultaadiga, ainult kausaalsuse aste on erinev. Kui võtta paratamatuse ja juhuslike seoste teooria, siis peaksime otsustama, milline fakt on paratamatu põhjuslikkuse seos. Võib öelda, et ka tulistamise ja tagajärje vahel on siin juhusliku iseloomuga seos, kuid resultaat on siiski saabunud.

Rahvakohus pani materiaalse vastutuse kooli administratsiooni. Ülemkohus muutis hiljem selle otsuse, pannes vastutuse alaealise K. vanemaile. O.S. Joffe analüüsib kõiki neid asjaolusid, mis eelnesid resultaadi saabumisele, ja leiab, et ühed asjaolud - administratsiooni tegevus, aknast vaatamine - löid resultaadi võimaluse, teine - tulistamine - muutis võimalikkuse tegelikkuseks. Tulistamise tagajärjel sai kehavigastus kui resultaadi tegelikkuseks. Kui resultaadi oleks seisnud pea märjakssaamises, siis oleks see muutunud tegelikkuseks pea aknast väljapistmisel vihma ajal. Kuid pea aknast väljapistamine normaalses situatsioonis ei tekita kehavigastust. Tähendab: administratsiooni tegevus tütarlaste jätmisel tööle, lapi kukumine, pea väljapistamine aknast - kõik need faktid löid resultaadi abstraktse võimalikkuse, kuid resultaati tegelikkuseks muuta ei saanud, selleks oli tulistaja käitumine.

Kas alati vastutus järgneb siis, kui resultaadi on muutunud tegelikkuseks? Tsiviilõiguses küll. Tsiviilõiguslik vastutus tekibki siis, kui on saanud kahjulik resultaadi. Põhjusliku seose küsimus on aga ühtne kõigile õiguse harudele. Kriminaalõigus teatavasti sisaldab norme, mis kehtestavad vastutuse ka tegude eest, millel ei ole veel kahjuliku resultaati. Näiteks KrK § 108 lg. 1 näeb ette kriminaalvastutuse suitsetamise eest plahvatusohtlikus tsehhis, kui gi plahvatust ei tekkinud.

Kui võtta ainult nimetatud kaks kategooriat - võimalikkuse ja tegelikkuse - siis ei saa lahendada kriminaalvastutuse küsimust neil juhtumel, kus resultaati ei ole veel tegelikkuses olemas. Vastutuse küsimuse lahendamiseks taolisel juhul eristab O.S. Joffe kaht liiki võimalikkust - abstraktset ja konkreetset võimalikkust. Nende kahe vahet saab välja tuua vaid konkreetse asjas, mingisugust üldkriteeriumi anda ei ole võimalik, sest ühel juhul võivad samad faktid luua abstraktse võimalikkuse, teisel juhul konkreetse.

Näiteks, keegi soovib oma tuttavale, kelle peale ta viha kannab, sõita Kesk-Aasia mägedesse, lootes, et kuna see

isik ei ole vilunud alpinist, siis mägedes võib ta alla kukkuda ja jala- või kaelaluu murda. Oletame, et isik, võttes kuulda soovitusi, sõidabki mägedesse. Tekib küsimus: missugune resultaadi võimalikkus on siin loodud soovitaja tegevusega? Teatavasti abstraktne võimalikkus. Mägedes liikumisel, kui ei olda küllalt kogunud, on kukkumise võimalikkus olemas. Kuid kas sama resultaadi - jala- või kaelaluu murdmine - on objektiivselt korduv samas situatsioonis? Muidugi mitte. Kuidas hinnata põhjustamise seisukohalt soovitaja tegevust, kui seda on arvestatud ja ka õnnetus on teoks saanud? Soovitamise loob resultaadi abstraktse, mitte aga konkreetse võimalikkuse. Juhul, kui mägedes turistina liigub isik, kes teise soovitusel sinna sõitis, tõesti kukub, ei saa soovitajale panna vastutust, kuigi ta soovis resultaati. Ta ei ole loonud resultaadi saabumise konkreetset võimalust ega muutnud oma tegudega seda tegelikkuseks. Resultaat ei ole objektiivselt tingitud soovitusest.

Ühe isiku poolt teisele mägedesse mineku soovitamine võib luua ka konkreetse võimalikkuse, kõik oleneb asjaoludest. Näiteks kui arst soovitab isikule, kellel on raske südamehaigus, tõusta mägedesse, siis sellele võib täiesti objektiivselt järgneda surm või vigastus kukkumise tagajärjel. Surma muudab tegelikkuseks mitte arsti tegu, vaid südamehaige viibimine mägestikukliimas, füüsiline väsimus, mis võib kutsuda esile südametegevuse lõppemise. Kas arsti tegevusega on loodud resultaadi abstraktne võimalikkus? Ei! Siin on loodud konkreetne võimalikkus, sest sama situatsiooni puhul on resultaadi objektiivselt korduv. See on teaduslikult tõestatud.

KrK § 108 lg. 1 kehtestab vastutuse tegude eest, millega luuakse kahjulike tegude konkreetne võimalikkus, sest suitsetamine plahvatusohtlikus ruumis on selline fakt, mis loob resultaadi plahvatuse konkreetse võimalikkuse. On teaduslikult tõestatud, et tule süütamine plahvatusohtlikus kohas tekitab plahvatuse, ja kui antud juhul ei ole plahvatust toimunud, siis on see tingitud juhuslike faktorite mõjust.

Tähendab: siin on mitte abstraktse, vaid konkreetse võimalikuse loomine.

O.S. Joffe asubki seisukohale, et konkreetse võimalikuse loomine võib olla kõrvuti tegelikkuseks muutumisega vastutuse aluseks. Kui isiku õigusvastane tegevus on muutunud resultaadi võimalikkusest tegelikkuseks või loonud tegelikkuse saabumisele konkreetse võimaluse, on olemas kausaalsuse selline aste, mis annab aluse panna isikule vastutuse. See tähendab, et kohus peaks asjaolude hindamisel tagajärgede põhjustamise seisukohalt kindlaks määrama, missugune teadaolevatest asjaoludest lõi ainult resultaatide tekkimise abstraktse, missugune konkreetse võimalikkuse ja mis tingisid võimalikkuse muutumise tegelikkuseks. Kui õigusvastane käitumine kut- sus esile resultaadi tegelikkuse, siis teiste vastuste tingimuste olemasolul tuleb panna vastutus õiguserikkujale.

Asjaolude analüüsimisel ja nendest igaühe tähtsuse kindlaksmääramisel ei tohi kõrvale kalduda sellest, mis oli tegelikkuseg. Kaldudes kõrvale faktidest, arutatakse küsimust näiteks nii: "Kui tütarlaps ei oleks aknast välja vaadanud, ei oleks lask teda tabanud ja kahju ei oleks olnud (kuigi lask toimus)." Sellest lähtudes peaksime asuma seisukohale, et ka lask lõi resultaadi võimalikkuse ja aknast väljavaatamine muutis resultaadi tegelikkuseks. Ise seda märkamata olme asunud analüüsima eeldusi, mitte seda, mis tegelikkuses oli. Selline analüüs on konkreetse asja pea peale pööramine ja ei saa anda tulemusi. Kui on teada kõik asjaolud, siis ei või küsimust analüüsida nii, mis oleks olnud siis, kui üks asjaoludest oleks puudunud. Küsimust peab otsustama lähtudes sellest, mis oli tegelikult, mitte aga sellest, mis oleks olnud teistel asjaoludel.

Kokkuvõttes jääks öelda, et kausaalsuse küsimus õigusteoorias ei ole lõplikult lahendatud. On pakutud mitmesuguseid kriteeriume kausaalsuse astme kindlaksmääramiseks, kuid ei ole leitud kriteeriume, millele oleks osaks saanud üldine tunnustamine. Kuna küsimus on vaieldav, siis on igal spetsialistil õigus asuda oma seisukohale. Vaatamata O.S. Joffe te-

ooria nõrkadele külgedele, näib ta olevat praktikas kõige paremini rakendatav. Tuleb aga veel edasi töötada antud teoreetilise küsimuse lõplikuks lahendamiseks.

5. Süü tsiviilõigusliku vastutuse tingimused.

S ü ü m õ i s t e . Süü all mõistetakse suhet isiku teadvuse ja tema käitumise tagajärje vahel.

Täpsemalt - süü on isiku psüühiline suhtumine tema enda õigusvastasesse tegevusse või tegematusse ja sellest tingitud tagajärgedesse. See on küsimus sellest, kas isik soovis või ei soovinud resultaadi saabumist, kas ta nägi või pidi ette nägema resultaati.

Tekib küsimus, kui kaugemale peab laienema isiku psüühiline suhe?

Vastutuse panemiseks peab olema kindlaks tehtud, et õiguserikkuja teadis või antud asjaoludel pidi teadma: 1) missuguseid tagajärgi kutsub esile tema käitumine, 2) missugune on nende tagajärgede ühiskondlik tähtsus ja milline võib olla tema käitumise ühiskondlik hinnang.

Süü on tahtelise iseloomuga käitumise akt. Tahtevõimeline inimene mõistab oma käitumise ja selle tagajärgede loomulikke seoseid. Ainult laps või vaimuhaige võib neid seoseid mitte mõista ja seepärast nende isikute suhtes ei rakendata õiguslikku vastutust.

Kuid süü ei ole üksnes puhtpsüühiline, vaid samaaegselt ka ühiskondlik nähtus. Psüühiline protsess on sotsiaalselt tingitud. Seepärast kõrvuti arusaamisega teo ja resultaadi loomulikest seostest peab olema õiguserikkujal ka täielik arusaamine oma käitumise ja resultaadi ühiskondlikust tähtsusest, nende ühiskondlikust olemusest, ühiskonnavastasusest.

Vastutuse rakendamiseks peab olema kindlaks tehtud, et õiguserikkuja teadis, et tema tegevus toob kaasa ühiskonna või selle üksiku liikme huvide kahjustamise ja soovis seda (süü tahtluse vormis), või siis, et ta pidi seda ette nägema

tema poolt rikutud huvidesse vajaliku ettevaatuse ja hoolit-
suse ilmutamisel, kuid ta ei ilmutanud seda hoolitsust ja
ettevaatust. Nii esimesel kui ka teisel juhul esineb eitav,
hoolimatu suhtumine ühiskonna või selle üksiku liikme seadus-
likesse huvidesse.

Vastutuse rakendamine süüdlase suhtes on suunatud mitte
ainult tema poolt rikutud õiguste ennistamisele, vaid ka te-
ma kasvatamisele. Vastutuse rakendamises väljendub tema te-
gude ühiskondlik hukkamõist.

Teovõimeline isik, nagu öeldud, mõistab tavaliselt oma
käitumise ja selle resultaatide loomulikke seoseid, kuid te-
mal võib olla ebaõige ettekujutus käitumise ühiskondlikust
tähtsusest.

Tekib küsimus, kas põhjustaja teadvus peab laienema ka
tema käitumise õigusvastasele iseloomule? Kas tal peab ole-
ma ettekujutus, et tema tegu on kriminaalkorras karistatav
või et sellele järgneb tsiviilõiguslik vastutus? Antud küsi-
musele tuleb vastata eitavalt. Kui asuda seisukohale, et
teadvus peab laienema ka käitumise õigusvastasusele, siis
peaksime vabastama vastutusest kõiki, kes väidavad, et nad
ei tundnud seadust. Nõukogude õiguses kehtib aga põhimõte,
et seaduse mittetundmine ei vabasta vastutusest. Tähendab,
põhjustaja teadvus ei pea laienema tema käitumise õigusvas-
tasele iseloomule.

Süü vormide tähtsusest tsiviilõiguses. Igas kriminaal-
asjas peab väga täpselt eristama süü vorme (tahtlust - otse-
ne ja kaudne, ettevaatamatus, hooletus või kuritegelik ker-
gemeelsus), kuna sellel on väga oluline tähtsus süüteo kvali-
fitseerimisel ja karistuse määramisel. Tsiviilõiguses ei ole
süü vormidel sellist tähtsust. Isik, kes on süülise käitumi-
sega tekitanud tsiviilõigusliku kahju, peab selle täies ula-
tuses tasuma, olenemata sellest, kas ta kahju tekitamisel
käitus tahtlikult või ettevaatamatult, s.t. olenemata süü
vormist. Tähtis on vaid süü kui vastutuse vajaliku aluse esi-
nemine üldse. Vastutuse määr ei sõltu süü vormist, vaid kah-
ju ulatusest.

Tsiviilõiguslik vastutus järgneb ka kergema süülisuse astme puhul, kuna aga kriminaalõigusliku vastutuse puhul on nõutav süülisuse kõrgem aste.

Tsiviilõiguses on süü vormide eristamisel tähtsus siis, kui kõneleme vastutusest vabastavatest asjaoludest, mille hulgas võib esineda ka kahjukannatanu enda süü.

Hinnates kahjukannatanu süülist käitumist kui vastutusest vabastavat asjaolu, peame eristama süü vorme.

Lepingulistest õigussuhetest avaldab kreditori süü kõige kergemaski vormis juba mõju deebitori vastutusele. Mittelepingulise kahju tekitamisel omab tähtsust kannatanu süü tahtluse või raske hooletuse vormis. Ainult sellistes vormides kannatanu süü esinemisel võib kahjutekitaja vabaneda vastutusest. Kannatanu süü kergemas vormis esinemine ei vabasta kahjutekitajat vastutusest.

Milliseid kriteeriume kasutatakse süü vormide eristamisel? Millist ettevaatuse määra saab nõuda isikult? Muidugi on siin võimatu anda retsepti iga asja jaoks, saab nimetada ainult kõige üldisemaid kriteeriume ja need oleksid järgmised: 1) tegevuse iseloom, millega tekitati kahju (näiteks liikumisel mehhaniseeritud või hobuse jõul liikuva transpordivahendiga. Esimene nõuab suuremat ettevaatust); 2) konkreetne objektiivne olukord, milles toimus kahju tekitamine (näiteks autoliiklus tihedas udus nõuab suuremat ettevaatust kui liiklus selgel päeval); 3) kahjutekitaja isiklikud omadused. Tegutsevale isikule esitatavate nõuete taset ei tohi liigselt madaldada. Ei või orienteeruda mahajäävusele, tuleb lähtuda sotsialismi printsibist - igalt tema võimetele vastavalt. See tähendab, et iga isik peab tingimata järgima üldisi, avalisi ettevaatusnõudeid. (Kui näiteks teovõimeline isik jätab gaasikraani lahti, siis ei saa ta vabandada hajameelsusega.) Teatud liiki tegevust ilmutav isik peab aga järgima ka neid nõudeid, mida esitab seadus antud tegevusliigiga tegetsevaile isikuile. (Näiteks isik, kes käivitab autot, peab järgima liikluseeskirju.)

Teatud juhtudel, kus on tegemist isikuga, kes oma eri-

lise ettevalmistuse tõttu on võimaline järgima ka tavalisest rangemaid ettevaatusnõudeid, tuleb tema suhtes nõudeid suurendada, kuigi ta tavalist ettevaatuse määra ilmutas. (Näiteks agregaadi käivitamisel peab insener ilmutama liht-töölisest kõrgemat ettevaatuse määra.)

Üksikutel erandjuhtudel, kus isik oma nõrga ettevalmistuse tõttu ei olnud võimaline järgima kehtivaid nõudeid ja kui nõrka ettevalmistust ei saa temale ette heita, võib tulla kõne alla vastutusest vabastamine.

Tähendab, süü vormide piiritlemine on võimalik konkreetsetest asjaoludest lähtudes. Üldiselt võiks ainult öelda niipalju, et kui ettevõtte või kogemustega isik täidab üldreegleid ning ei täida kõrgendatud nõudeid, on tegemist lihtsa ettevaatamatusega (culpa levis), kui ta aga ei järgi ka üldreegleid, on see raske ettevaatamatus (culpa lata).¹

Eeltoodust nähtub, et tsiviilõiguses eristatakse kolme süü vormi: tahtlus, lihtne ettevaatamatus ja raske ettevaatamatus.

Tsiviilõiguserikkumise koosseisus esineb tavaliselt süü ettevaatamatuse vormis.

Süülisuse presumptsioon nõukogude tsiviilõiguses.

Nõukogude tsiviilõiguses eeldatakse (presumeeritakse), et isik, kes tekitas kahju õigusvastase käitumisega, on süüdi.

Süülisuse presumptsioon on fikseeritud TsK § 118 ja § 403. Nii sätib TsK § 118, et "Võlgnik, kuivõrd seadus või leping ei määra teisiti, vabaneb vastutusest täitmata jätmise eest, kui ta tõendab, et täitmise võimatus on tingitud ohust, mida ta ei saanud ära hoida." Tähendab kreditor, esitades hagi, peab tõendama kahju ulatuse, kohustuse õigusvastaselt

---

¹ Tsiviilõiguses pole ka tähtsust asjaolul, kas ettevaatamatus väljendus hooletuses või kergemeelsuses. Kõneldes ettevaatamatusest, mõtleme siin mõlemaid vorme.

täitmata jätmise fakti ja kausaalse seose olemasolu selle fakti ja tekkinud kahju vahel. Kuid kreditor ei ole kohustatud tõendama deebitori süüd, sest eeldatakse, et deebitor on süüdi seni, kuni ta pole tõendanud vastupidist.

Sama põhimõtte leiame § -s 403, kus öeldakse, et kahjutekitaja vabaneb kahju tasumise kohustusest "... kui ta tõendab, et ta ei saanud kahju ära hoida..." Seega on kahjukanatanu tsiviilprotsessis vabastatud kahjutekitaja süü tõendamise koormisest. Kui kahjutekitaja väidab, et ta pole süüdi, siis selle asjaolu tõendamise koormis lasub temal.

Nõukogude kohus on vastavalt TsPK § 5 kohustatud välja selgitama tõelised asjaolud, tuvastama poolte tõelised vahekorrad ja seepärast ei või ta jääda passiivselt ootama seda, mis pooled esitavad omal algatusel, vaid peab ilmutama aktiivsust, kaasa aidates pooltele tõendite kogumisel ja kohutule esitamisel.

Segasüü.

Teatud juhtudel võib kahju olla põhjustatud kahe isiku, õiguserikkuja ja kannatanu süüliku käitumisega. Nii näiteks oli ühes kohtulikul lahendamisel olnud asjas õnnetusjuhtum - kukkumine redelilt - tingitud sellest, et 1) administratsioon, rikkudes ohutustehnika eeskirju, ei varustanud redelit alumistes otstes raudteravikega; 2) töötaja, vastuolus ohutustehnika eeskirjadega, asus tööle, ilma et oleks veendunud proovimise teel, et on tagatud redeli püsivus. Taolisel juhul kõneldakse segasüü esinemisest.

Segasüüd iseloomustavad kaks momenti: esiteks, kahju tekib kahe isiku, õiguserikkuja ja kannatanu süüliku käitumise resultaadina, kuid väljendub ühe isiku - kannatanu - varalises sfääris; teiseks, tekkinud resultaat on jagamatu, mistõttu ei ole võimalik kindlaks määrata mingit osa, mille on põhjustanud üks või teine.¹ Seepärast ei saa siin kahjuteki-

¹ vt. O.C. Иоффе, Советское гражданское право, Л. 1958, lk. 466.

taja poolt põhjustatud kahju ulatust määrata kausaalsuse kriteeriumi kasutades, vaid selle ulatus määratakse kohtu poolt ligikaudselt, arvestades nii kahjutekitaja kui ka kahjukanatanu süülisuse astet. Teoorias asutakse seisukohal, et kui näiteks mõlemate süülisuse aste on võrdne (näiteks mõlemad ilmutasid rasket ettevaatamatust), siis ka kahju jaotatakse nende vahel võrdselt. Kui süülisuse aste on erinev (näiteks kannatanu tegutses raske, kahjutekitaja aga kerge ettevaatamatusega), siis peab kahju jaotamisel langema suurem osa sellele, kelle süülisuse aste on kõrgem.

Juhul aga, kui nende süülisuses esineb terav mittevastavus, näiteks üks tegutses tahtlikult, teine aga kerge ettevaatamatusega, siis muidugi ei saa jätta kahju selle kanda, kelle süü on minimaalne. Lähtudes TsK § 403-404 eeskirjadest, ei peaks ka segasüü puhul meie arvates olema tähtsust kannatanu süül lihtsa (kerge) ettevaatamatuse vormis, sest seaduseandja ei ole sellise süü vormiga sidunud kahjutekitaja täielikku vastutusest vabanemist, st. ka osaline vastutusest vabanemine ei peaks toimuma samal põhjusel. Segasüü põhimõte võimaldab arvestada obligatsiooni mõlema subjekti ettevaatamatust obligatsiooni täitmisel või õiguserikkumisel ja seepärast on temal oluline profülaktiline kasvatuslik tähtsus praktikas. Ta suunab mõlemaid pooli kohustuste täitmisele, samuti õiguserikkumiseest hoidumisele.

§ 5. Mittesüüliselt tekitatud kahju heastamine.

Eespool öeldust nähtub, et tsiviilõiguslik vastutus järgneb õiguserikkumisele, mille koosseisu elementideks on: kahju, käitumise õigusvastasus, kausaalne seos õigusvastase teo ja kahjuliku tagajärje vahel ning kahjutekitaja süü.

Nendest koosseisu elementidest kasvõi ühe puudumisel ei saa olla tsiviilõiguslikku vastutust. Tsiviilõiguslik vastutus, nagu mainitud, on sanktsioon õiguserikkumise eest, mis põhjeneb isiklikul etteheidetavusel, süüdlase käitumise ühiskondlikul hukkamõistmisel. Vastutuse eesmärgiks on kasvatus-

liku mõju avaldamine süüdlase isikule ja rikutud õiguste ennistamine (iseendast mõistetavalt on temal üldpreventiivne tähtsus, kuid antud tunnus on omane ka kõigile teistele riikliku sunni vahenditele).

Kõrvuti üldiselt kehtiva vastutusega süüdlise kahju tekitamise puhul sisaldavad tsiviilseadused veel norme, mis näevad ette kohustuse heastada ka mittesüüliselt tekitatud kahju.

1. Nii ei vabasta tsiviilkoodeksi § 119 p. 1 kohaselt täitmise võimatus võlgnikku vastutusest, kui kohustuse ese on piiritletud liigitunnustega ja sama liiki vara soetamine ei ole muutunud objektiivselt võimatuks.¹

2. NSV Liidu Õhukoodeksi § 78 ja NSV Liidu Merekaubandussõidu koodeksi § 132 kehtestavad õhutranspordiorganisatsioonide ja merelaevastike kohustuse heastada kahju, mis on tekitatud seoses vedudega õhuteedel ja merevedudega, transpordiorganisatsiooni süüst sõltumatult. (Isegi vääramatu jõu tõttu tekkinud kahju kuulub siin heastamisele.)

3. Tsiviilkoodeksi § 404 kehtestab suurema ohu allika valdaja kohustuse heastada mittesüüliselt tekitatud kahju, mille on põhjustanud tegevus, mis on seotud suurema ohuga ümbruskonnale (rongide, autode jt. mehhaniseeritud transpordivahendite liikumine, ettevõtete tegevus jms.).

4. Esineb arvamusi², et mittesüüdlise tsiviilõigusliku

---

¹ Suhetes sotsialistlike organisatsioonide vahel ei ole aga TsK § 119 p. 1 alati rakendatav, sest nad saavad toormaterjali ja valmistavad toodangut plaanilises korras. Kui plaaniülesanne muudeti (näiteks võeti plaanist maha antud liiki toodangu tootmine), ei saa panna sotsialistlikule organisatsioonile kohustust hankida kaubad näiteks kokkuostu teel. Ka kolhoosi, kui ta jätab põllumajandussaaduste müügi- lepingu täitmata ikalduse tõttu, ei oleks õige kohustada hankima neid saadusi ostmise teel teistelt isikutelt, sest taoline kokkuost oleks vastuolus kolhoosi põhikirja ja kehtivate seadustega. TsK § 119 lg. I tuleb alati rakendamisele, kui üleandmise esemeks on raha. Kuigi deebitoril võib raha mitte olla, ei vabasta see teda täitmisest, sest raha ei ole käibest kadunud.

² vt. Советское гражданское право, том I, 1959, lk. 448-449.

vastutusena tuleb vaadelda ka NSV Liidu Raudteede põhimääruse §-d 180-183 ja Siseveetranspordi põhimääruse §-d 180-184 kehtestatud vastutust plaani mittetäitmise eest.

Meie arvates ei ole viimati nimetatud juhtudel üldse tegemist tsiviilõigusliku vastutusega. Siin on ette nähtud vastutus haldusõiguserikkumise eest. See nähtub juba kasvõi sellest, et kohaldatava trahvi summad kuuluvad ülekanndmisele riigi tuludesse. Trahv kontrahendi kasuks on ette nähtud üksnes veoplaani süülise mittetäitmise puhul.

Mis puutub aga käesoleva paragrahvi p. 1,2 ja 3 toodud normidesse, siis on siin kahtlematult ette nähtud mittesüüliselt, juhuslikult tekitatud kahju heastamise kohustus.

Tsiviilõigusteoorias vaadeldakse kõiki eespool nimetatud norme juriidiliste sanktsioonidena, mida kohaldatakse tsiviilõigusliku vastutusena õiguserikkumise puhul.

Ühed autorid arvavad, et siin on tegemist erandiga süüprintsibiist, s.t. mittesüülise vastutusega.¹ Rõhuv enamus tsiviliste nimetab seda erandit objektiivseks vastutuseks.² K.K. Jaitškov väidab, et tsiviilõiguse normidega on ette nähtud kahte liiki õiguserikkumised: süülised ja objektiivsed (mittesüülised). Esimestes esineb vastutuse alusena õiguserikkuja süü, teises stimuleerimine vastavale käitumisele (uute ohutustehnika vahendite leiutamisele) edaspidiselt. K.K. Jaitškovi arvates ei ole objektiivne vastutus nõukogude tsiviilõiguses mingi erand, vaid esineb võrdsetel alustel süülise vastutusega.³

---

¹ Vt. M.M. Agarkov, S.N. Bratus jt., Tsiviilõigus, I köide, Tartu 1947, lk. 437-441; Советское гражданское право, том I, М., 1959, lk. 445-446.

² O.C. Иоффе, Ответственность по советскому гражданскому праву, Л., 1955, lk. II4 jj.; Б.С. Антимонов, Значение вины потерпевшего при гражданском право нарушении, М., 1950, lk. 36-37.

³ К.К. Яичков, Система обязательств из причинения вреда в советском гражданском праве, "Вопросы гражданского права" (Сборник) М., 1957, lk. 170-171.

Sellest nähtub, et tsiviilõigusteoorias on üldtunnustatuks seisukoht, mille kohaselt igasugust varalise sfääri rikumist vaadeldakse õiguserikkumisena ning kõiki tsiviilõiguslikke riiklikke sunnivahendeid sanktsioonina õiguserikkumise eest, tsiviilõigusliku vastutusena.

Meie arvates ei saa nõustuda nende seisukohtadega üldse. Õigesti rõhutab I. Rebane, et niinimetatud objektiivne õigusevastatus ei kujuta endast õiguserikkumist, sest ei saa kõnel-
da õiguserikkumisest isiku poolt, kes pole süüdi.¹

Esitatud seisukoha õigsus ilmneb, kui lühidalt uurida põhjuslikku seost § 404 puhul. Tsiviilkoodeksi § 404 järgi peab kahju olema tekitatud suurema ohu allika poolt. Kui kahju selle allika tegevusega seotud ei ole, siis ei saa rakendada TsK § 404. Kohtupraktikas on korduvalt rõhutatud seda põhimõtet. Näiteks on seletatud, et ei või lugeda suurema ohu allika poolt tekitatud kahjuks kehavigastust, mis rongil röövimisel on kurjategijate poolt tekitatud laekahoid-
jale; et veduri sädemest tekkinud tulekahju ei või lugeda tekitatuks suurema ohu allika poolt, sest et "suurema ohu allika mõiste peab silmas raudteed liiklemisvahendina, mehaanilise jõuna näiteks plahvatamise juhul jne., aga mitte veduri kütmise viisi, mis mingit kõrgendatud ohtu ei kujuta"²

Ka õigusteoorias arvatakse üksmeelselt, et TsK § 404 puhul on nõutav, et kahjulik resultaat oleks põhjuslikus seoses suurema ohu allika tegevusega, s.t. niisuguse faktoriga, mille toime on seotud suurema ohuga ümbruskonnale. Mitte suurema ohu allika valdaja käitumine ei ole kahju tegelikkuseks muutvaks põhjuseks, vaid just temast mittesõltuvad faktorid, - protsessid, mida ei saa ära hoida tänapäeva teaduse ja tehnika tasemel.

---

¹ Vt. И. Ребане, К постановке вопроса об основаниях правовой ответственности, "TRÜ Toimetised", vihik nr. 44, Tallinn 1956, lk. 155-172.

² Vt. М.М. Агарков, С.Н. Братус jt., Tsiviilõigus, lk. 440.

Põhjusliku seose erisus TsK § 404 ettenähtud juhtudel (kus puudub suurema ohu allika valdaja süü) seisneb selles, et see seos esineb mitte inimese käitumise, vaid muude faktorite toime ja kahju vahel.

Järelikult puudub õiguserikkumise subjekt, kelleks teavasti saab olla isik. Tsiviilõiguserikkumise subjektiks saab olla ka juriidiline isik, seda aga tingimusel, kui õigusvastase teo on sooritanud tema organ või töötaja. Juriidilise isiku õigusvastane käitumine saab väljenduda ainult tema kollektiivi kuuluvate füüsiliste isikute käitumises, mitte aga temale kuuluvate mehhanismide ja masinate toimes. Nende faktorite toime suhtes ei ole kohaldatavad õigusvastasuse või õiguspärasuse mõisted, samuti nagu süü mõiste. Seega ei saa siin kõnelda õiguserikkumisest üldse. Ainult kahjuliku resultaadi olemasolu vastutuse teiste tingimuste puudumisel ei moodusta õiguserikkumist. Stimuleerimine teatud käitumisele tulevikus ei saa olla võrdselt süüga vastutuse aluseks. Need on kvaliteetselt erinevad mõisted. Lisaks sellele ei ole põhjust ülehinnata tsiviilõiguslikke vahendeid ohutustehnika arengut stimuleerivate vahendite hulgas. Ohutustehnika on tehnika üks liike. Sotsialistlik riik stimuleerib igati uue tehnika arengut. Nõukogude riigi üheks iseärasuseks on see asjaolu, et koos uue tehnikaga areneb ka sama kiiresti ohutustehnika, kuna uusima tehnika eksploatatsiooni võtmine võib toimuda alles siis, kui on leitud mõjuvad vahendid, mis paralüseerivad tehnika kasutamiseiga seotud ohtu ümbruskonnale. Riigi poolt kasutatavad organisatoorsed kasvatuslikud abinõud ning teaduse areng - need on määravateks abinõudeks ohutustehnika arendamise alal.

Kuna eeltoodud asjaoludel puudub õiguserikkumine, siis ei ole alust vaadelda TsK § 404 ettenähtud normi ka sanktsioonina õiguserikkumise eest. Antud juhul on tegemist teist liiki riikliku sunni vahenditega, mille rakendamise aluseks pole kellegi hukkamõist ega stimuleerimine, vaid mille peamiseks eesmärgiks on tagada töötajate-kahjukannatanute sea-

aluslike huvide igakülgne kaitse.

Meie arvates tuleks analoogiliselt analüüsida ka teisi tsiviilõiguse norme, mida õigusteoorias on viimase ajani vaadeldud nn. objektiivset vastutust kehtestavate normidena.

§ 6. Teiste isikute tegudega põhjustatud kahju heastamise kohustus.

Harilikult lasub kahju heastamise kohustus isikul, kes selle oma tegudega põhjustas.

Eeltoodud üldreeglist leiame ka erandeid.

1. Tsiviilkoodeksi § 119 p. 2 sätib, et täitmise võimatus ei vabasta võlgnikku vastutusest "kui isikud, kellel seaduse või võlgniku volituse alusel lasus kohustuse täitmine, pahatahtlikult või ettevaatamatult esile kutsusid või ei hoidnud ära olu, mis tegi täitmise võimatuks."

Tsiviilõigusteoorias vaadeldakse TsK § 119 p. 2 kui normi, mis kehtestab vastutuse võõra süü eest. Siin ei vabane võlgnik kohustusest heastada kahju ka siis, kui ta tõendab, et ta ei ole mittetäitmises süüdi. Ta vabaneb kohustusest alles siis, kui ta tõendab, et mitte üksnes tema, vaid ka isik, kes seaduse või võlgniku ülesandel pidi täitmist teostama, ei ole mittetäitmises süüdi.

Ülalnimetatud norm leiab rakendamist kõige sagedamini sotsialistlike organisatsioonide lepingulistes suhetes. Nii näiteks sõlmitakse ehitusvalitsuse ja TRÜ vahel kapitaalehituse tööttevõtte leping, mille kohaselt ehitusvalitsus peatööttevõtjana kohustub ehitama TRÜ-le ühiselamu. Ehitusvalitsus ei teosta kõiki ehitustöid ise, vaid sõlmib omakorda alltööttevõtte-lepingud teiste ehitusorganisatsioonidega mitmesuguste spetsiaalsete tööde teostamiseks (näiteks montaaživalitsusega keskkütte monteerimise leping). Sellejuures aga vastutab ehitusvalitsus ikkagi TRÜ ees selle eest, et ehitada ühiselamu valmis lepingus ettenähtud tähtajaks. Kui tähtaegade rikkumine toimub alltööttevõtjate süü tõttu, nõuab TRÜ lepingus ettenähtud leppetrahvi mitte alltööttevõt-

jalt, vaid ehitusvalitsuselt.

Niisugune kord on otstarbekas selles mõttes, et ta tõstab peatõetevõtja vastutust ja sunnib teda jälgima, et ka kõik need tööd, mida ta ei teosta vahenditult, vaid teostavad teised organisatsioonid temaga kokkuleppel, valmiksid õigeaegselt ja kvaliteetselt. Sellega aga tagatakse kapitaalehitustööde plaani täitmine (eeltoodule analoogilisi suhteid esineb ka vedude jm. alal).

Võlgnik, kes on tasunud TsK § 119 p. 2 korras kahju, võib seda sisse nõuda kolmandalt isikult regressikorras. (Eeltoodud näites - ehitusvalitsus montaaživalitsuselt).

On küsitav, kas TsK § 119 p. 2 peab silmas vastutust, n.ö. "puhta võõra süü" eest. Võlgnik - toodud näites ehitusvalitsus - ja lepingu täitja, montaaživalitsus on seotud lepingulise vahekorraga. Peatõetevõtja on kohustatud teostama pidevalt kontrolli ja nõudma alltõetevõtjatelt nende lepinguliste kohustuste täitmist. Tema võib ja peab võtma tarvitusele kõik alltõetevõttelepingu täitmise tagamise vahendid, niipea kui ilmneb, et alltõetevõtja kasvõi väheselgi määral ei täida lepingulisi kohustusi. Kui peatõetevõtja seda ei ole teinud õigeaegselt, on ta ka ise süüdi peatõetevõttelepingu mittetäitmisel.

TsK § 119 p. 2 fikseeritud printsiip on suunatud plaani ja lepingulise distsipliini kindlustamisele.

2. Juriidilises kirjanduses on vaadeldud vastutusena võõra süü eest eestkostjate kohustust heastada kahju, mis tekitatud eestkostetavate (lapsesäaliste või vaimuhaigete) tegudega.

Eeltoodud seisukoht pole leidnud pooldajaid, sest ta on ilmselt väär. Kuna lapsed ja vaimuhaiged pole tahtevõimelised ja neil puudub õige arusaamine mitte üksnes oma tegude ühiskondlikust tähtsusest, vaid ka oma tegude ja nende tagajärgede loomulikest seostest, on nad süüdimatud. Seega ei saa siin olla juttugi vastutusest "võõra süü" eest. Vanemad ja eestkostjad kannavad küll vastutust kahjude eest, mis on tekitatud eestkostetavate tegudega, kuid see on vastutus vanemate

või eestkostjate enda süü eest. Eeldatakse, et nad on süüdi vajaliku järelevalve puudumises eestkostetavate üle. Kui vanem või eestkostja tõendab oma süü puudumise, vabaneb ta ka vastutusest.

§ 7. Vastutusest vabastavad asjaolud.

Rea asjaolude esinemisel vabastab seadus võlgniku vastutusest või vähendab tema vastutust.

1. Üldreeglina vabaneb võlgnik vastutusest, kui ta tõendab, et kahju tekkis kahjusaaaja enese pahatahtlikkuse või raske hooletuse tagajärjel (TsK § 403, 404) või et obligatsiooni täitmise võimatus on tingitud kreditori pahatahtlusest või ettevaatamatusest. Seega on kahjukannatanu või kreditori süü võlgnikku vabastavaks või tema vastutust vähendavaks asjaoluks. Juhul, kui kahju tekkis nii võlgniku kui ka kreditori süülise käitumise tagajärjena, väheneb võlgniku vastutus ning kahju teatud osas jääb kreditori enda kanda (segasüü).

2. Võlgnik vabaneb vastutusest, kui ta tõendab, et reaalse täitmise võimatus või kahju saabumine on tingitud asjaolust, mida ta ei suutnud ära hoida (juhuslikult tekkinud kahju. (TsK § 118) Selle juures tuleb muidugi silmas pida, et see ei kehti neil erandjuhtumel, kus seadusega on otse ette nähtud kohustus heastada ka juhuslikult tekkinud kahju (TsK § 404 jt.).

Sotsialistlikus tsiviilkäibes esineb reaalse täitmise võimatus harva, kuid siiski on võimalikud juhud, kus ei saa nõuda reaalset täitmist, näiteks üleandmisele kuuluva individaalselt piiritletud asja hävinemisel.

3. Tsiviilkodeksi § 118, § 404 jt. nimetavad v ä ä r a m a t u t j õ u d u vastutusest vabastava asjaoluna. Praktikas mõistetakse vääramatut jõu all tavaliselt loodusjõudude purustavat toimet. Vääramatut jõudu vaadeldakse kvalifitseeritud juhusena (erandina lihtsast juhusest) tema era-

korralisuse mõttes. Vastutuse probleemi seisukohalt vaadel-
des on nende kahe juhuse eristamisel ainult suhteline täht-
sus. TsK § 118 vabastab võlgniku vastutusest tema süü puudumi-
sel, s.t. nii lihtsa kui ka kvalifitseeritud juhusega kahju
tekkimisel. Mittelepingulise kahju heastamise kohustuse pu-
hul on vajalik neid mõisteid eristada (TsK § 404).

Vääramatut jõudu iseloomustab tema objektiivne vältima-
tus. See on sündmus, mida ei ole võimalik ette näha ega ära
hoida. Teoorias arvatakse vääramatuks jõuks sündmust, mis on
erakorraline ja vältimatu, mitte ainult antud isiku, vaid
antud ühiskonna kohta üldse, arvestades kaasaja tehnika ja
majanduse arengu taset.

Kohtupraktikas aga vaadeldakse vääramatut jõudu kui suh-
telist mõistet. Nii näiteks seletas VNFSV Ülemkohus juba
1925.a., et "lepingu või obligatsiooni täitmist takistav as-
jaolu muutub vääramatuks jõuks mitte temale omaste sisemiste
omaduste tõttu, vaid sõltuvalt rea konkreetsete asjaolude ja
tingimuste kokkusattumisest. See, mis ühes kohas on kergesti
kõrvaldatav, võib teises kohas muutuda vältimatuks; see, mis
ühele kontrahendile on välditav, kõrvaldatav, on teisele väl-
timatu."¹ Selle seisukohaga tulekski nõustuda.

Kui obligatsiooni täitmata jätmise või kahju on põhjus-
tanud v ä ä r a m a t u j õ u d , vabaneb võlgnik kohus-
tusest heastada kahju. Sellest üldreeglist on tsiviilõiguses
ainuke erand, mis on ette nähtud NSV Liidu Õhukoodeksi § 78.
Selle paragrahvi järgi "startide, lendude ja maandumiste lä-
bi tsiviilõhusõidukite reisijaile tekitatud surma ja kehavi-
gastuste kui ka tsiviilõhusõidukitel mitteviihijatele isikuile
ja varale tekitatud kahju eest kannab varalist vastutust asu-
tus, ettevõtte, organisatsioon või isik, kes eksploateerib
tsiviilõhusõidukit, NSV Liidu ja liiduvabariikide üldise sea-
dusandluse alusel, kui ta ei tõenda, et kahju tekkis kahju-
saaja enese pahatahtlikkuse või raske hooletuse tõttu." See-
ga erinevalt TsK § 404 ei vabasta NSV Liidu Õhukoodeks ko-
hustusest heastada kahju, mis on tekkinud vääramatu jõu läbi.

¹ Советское гражданское право, том I, М., 1959, лк. 454-455.

OBLIGATSIOONIDE TAGAMINE.

§ 1. Obligatsioonide tagamise mõiste ja tagamise viisid.

Sotsialistliku majandussüsteemi eelised võimaldavad obligatsioonide reaalset täita. Nende täitmine tagatakse peamiselt organisatsiooniliste ja kasvatuslike abinõudega. Plaani- lise juhtimise, kõrgemalseisvate organite kontrolli ja ühiskondlike organisatsioonide mõju tulemusena täidab rõhuv enamus sotsialistliku majanduskäibe osalisi endale võetud kohustused vabatahtlikult. Kõrvuti nende peamiste vahenditega kehtestab nõukogude õigus ka obligatsioonide täitmise tagamise mõningad subsidaarsed õiguslikud vahendid. Nii näiteks kannavad sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepinguliste obligatsioonide mittetäitmisel süüdi olevad ametiisikud distsiplinaar-, materiaaõiguslikku- ja erandjuhtudel ka kriminaalõiguslikku vastutust. Nõukogude tsiviilõiguses on ette nähtud obligatsioonide tagamise spetsiaalsed viisid, mille eesmärgiks on tugevdada lepingulist distsipliini, stimuleerida korratut võlgnikku obligatsiooni täitmisele.

Tsiviilõiguses tunneb nelja põhilist obligatsioonide tagamise viisi: 1) leppetrahv, 2) pant, 3) käsiraha ja 4) käendus.

Eespool nimetatud obligatsioonide tagamise viisid stimuleerivad obligatsioonide reaalset täitmist ning tugevdavad kreditori positsiooni ka juhul, kui obligatsiooni reaalse täitmise nõue mingisugustel põhjustel asendatakse kahjude tasumise nõudega. Nii näiteks, kui kreditori rahuldab sissemõnutud leppetrahvi summa või käsiraha, siis vabaneb ta kahju ulatuse tõendamisest. Käendus annab kreditorile täiendava allika tema nõude rahuldamiseks. Pant võimaldab saada rahuldust panditud vara väärtusest eelistatult teistele usaldajatele.

Obligatsiooni tagamine ühel eespool nimetatud viisil

loob erilise õigussuhte, mis on tuletatud tagatavast õigussuhtest (peaobligatsioonist) ja seepärast on ka viimase suhtes täiendavaks (aktsessorseks). Kui peaobligatsioon (tagatav) lõpeb või tunnistatakse kehtetuks, siis lõpeb või tunnistatakse kehtetuks ka täiendav obligatsioon. Täiendava obligatsiooni saatus on määratud põhiobligatsiooni saatuslega.

§ 2. Leppetrahv.

1. Leppetrahv on rahasumma või muu varaline väärtus, mida üks lepinglane kohustub tema poolt lepingu täitmata jätmise või mittevastava täitmise korral andma teisele lepinglasele (TsK § 141). Leppetrahv on sotsialistlike organisatsioonide vaheliste obligatsioonide peamiseks tagamise viisiks. Kodanikevahelistes ja kodanike ning sotsialistlike organisatsioonide vahelistes obligatsioonides rakendatakse leppetrahvi harva.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingutes võib leppetrahv olla väljendatud ainult rahalises vormis.

Leppetrahv stimuleerib võlgniku obligatsiooni reaalsele täitmisele. Lepingu täitmata jätmise või mittevastava (osalise või mitteõigeaegse) täitmise korral peab võlgnik tasuma kreditorile leppetrahvi. Antud tagamise viis on kreditorile väga soodne, kuna leppetrahvi sissenõudmine on lihtne ja vaieldamatu.

2. Tsiviilkoodeksis kasutatakse ainult terminit - leppetrahv, teistes aktides nimetatakse veel viivist ja trahvi.

Sisuliselt on ka viivis ja trahv leppetrahvi eriliigid, kuna ka nende puhul on tegemist rahasummaga, mille maksmine korratu deebitori poolt kontrahendile on varem ette nähtud.

Kirjanduses kasutataksegi terminit "leppetrahv" laiemas mõttes, mille all mõistetakse nii leppetrahvi kitsamas mõttes kui ka trahvi ja viivist.

Majanduslepinguid reguleerivas seadusandluses nimetatakse neid kõiki sanktsioonideks. NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži juhendais kasutatakse nende kõikide äratähendamiseks terminit "trahvilised sanktsioonid".

Viimati nimetatud liigimõiste on vajalik, et eristada leppetrahvi liike kahjumitest.

Leppetrahvi kitsamas mõttes, viivist ja trahvi, eristatakse omavahel arvutamiskiiside ja rakendamisujuhtude järgi.

Praktiliselt väljendub see erinevus järgmises.

L e p p e t r a h v kitsamas mõttes on rahasumma lepinguliste kohustuste mittetäitmise eest. Ta võib olla määratud kindlas summas või teatud protsentuaalses vahekorras üleandmata vara või teostamata tööde väärtusega. Näiteks tootmistehnilise otstarbega toodangu hangete põhimääruse § 59 on et nähtud, et lepingus määratud tähtjaks toodangu mitte-hankimise eest maksab hankija ostjale leppetrahvi 3 protsendi ulatuses tähtjaks hankimata jäänud toodangu väärtusest.

V i i v i s on trahv mitteõigeaegse täitmise korral, mis arvutatakse iga viivitatud päeva eest. Kui viivise arvutamine ei ole piiratud tähtajaga, siis arvutatakse see kogu viivitatud aja eest. Nii näiteks "Rahvatarbekaupade hangete põhimääruse" § 71 sätib, et "Kaupade eest mitteõigeaegsel tasumisel tasub maksja (ostja) hankijale viivist 0,01 protsendi ulatuses makse summat iga kauba eest tasumisega viivitatud päeva eest."

T r a h v on rahasumma, mille võlgnik peab maksma kohustuste ühekordse või kestva rikkumise korral. Tavaliselt on trahv ettenähtud kindlas rahasummas. Nii näiteks näevad ette "Eeskirjad tööttevõttelepingute kohta ehituse alal", et kui tellija objekti vastuvõtmise algusega viivitab üle 10 päeva arvates objekti vastuvõtmiseks esitamise päevast, maksab tellija tööttevõtjale trahvi 1000 rbl. iga viivitatud päeva eest. Samaaegselt õiguslikes aktides nimetatakse trahvideks arvestatavat summat. Nii näiteks Rahvatarbekaupade hangete põhimääruse" § 65 kohaselt "kaupade hankimise eest ilma riiklikes standardites, tehnilistes tingimustes või lepingus ettenähtud taara või pakendita, samuti mittevastavas taaras või pakendis, maksab tootja (hankija) trahvi 2 protsendi ulatuses nende kaupade väärtusest."

3. Kui leppetrahv on määratud poolte kokkuleppel, nime-

tatakse seda lepinguliseks leppetrahviks, kui see on aga määratud seadusega, siis seaduslikuks (või legaalseks) leppetrahviks.

NSV Liidu RKN-i 19. detsembri 1933.a. määruse¹ p. 19 kohaselt peab sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingutes olema ette nähtud leppetrahv. Seega on leppetrahv sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute kohustuslikuks tingimuseks.

Paljudes sotsialistlike organisatsioonide vahelisi majandussuhteid reguleerivates aktides leidub sätteid seadusliku leppetrahvi kohta. Kokkulepe leppetrahvi kohta peab olema sõlmitud kirjalikus vormis, vaatamata selle summale ja olenevata vormist, milles on sõlmitud põhileping. (TsK § 141, märkus 2). Kokkulepe leppetrahvi kohta võib olla sõlmitud lahus põhilepingust, kuid võib olla paigutatud ka põhilepingusse selle koostisosana.

4. Sõltuvalt sellest, milline on leppetrahvi ja kahjude suhe, eristatakse hindeleppetrahvi (alternatiivset) ja karistuslikku (kumulatiivset) leppetrahvi.

Leppetrahvi kohta sõlmitud poolte kokkuleppe eesmärgiks on tavaliselt ette kindlaks määrata võimalike, tulevaste kahjude hinnang. Seepärast nimetatakse TsK §-s 141 ettenähtud leppetrahvi hindeleppetrahviks.

Obligatsiooni mittetäitmise puhul on kreditoril õigus nõuda alternatiivselt kas täitmata jätmisega tekitatud kahjude tasumist või leppetrahvi maksmist (TsK § 141). Kreditor valib selle, mis temale kasulikum: kui ta leiab ja tõendab, et kahju ületab leppetrahvi suuruse, siis nõuab ta kahjutasu, kui ta ei suuda või ei taha tõendada kahju olemasolu või määrata, siis nõuab ta leppetrahvi. Leppetrahv vabastab kreditori kahju tõendamise koormast. Kahju määra tõendamine on sagedasti seotud suurte raskustega.

TsK §-s 141 leiduv norm on dispositiivne. Sama paragrahvi märkus 1 alusel võivad pooled kokku leppida ka teisiti.

¹ Vt. C3 CCCP, 1933, nr. 73, 445.

Samuti võib olla üheaegne kahjutasu ja leppetrahvi sissenõudmine ette nähtud erinormidega.

Juhul, kui deebitorilt nõutakse üheaegselt leppetrahvi ja kahjutasu, muutub leppetrahv **k a r i s t u s l i k u k s**, s.o. "puht" **t r a h v i l i s e k s** (kreeditor kumuleerib mõlemad nõuded), nagu teda erinevalt hindeleppetrahvist nimetataksegi.

Tähendab, kui viivituse või korratu täitmise eest on ette nähtud karistuslik leppetrahv, siis võib kreditor üheaegselt nõuda leppetrahvi ja mittetäitmise või korratu täitmisega tekitatud kahju tasumist kogu ulatuses.

5. Kuna nõukogude tsiviilõiguses kehtib kahjude täieliku heastamise põhimõte, siis on võimalik ka veel kolmas moodus, s.o. hindeleppetrahvi ja sellega katmata jäänud kahjude tasumine. Sel korral on tegemist hinde-, mitte aga karistusliku leppetrahviga. Kuid leppetrahviga on hinnatud mitte kõik võimalik kahju, vaid ainult selle minimaalne summa. Kui kreditor tõendab, et leppetrahv ei kata tegelikku kahju, on ta õigustatud nõudma esiteks leppetrahvi, teiseks - leppetrahviga katmata kahju.

Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingulistes suhetes rakendatakse kõige rohkem viimati nimetatud hindeleppetrahvi. Nii näiteks sätivad tootmistehnilise otstarbega toodangu kui ka "Rahvatarbekaupade hangete põhimäärused", et sõltumata viivise, leppetrahvi ja trahvi sissenõudmisest on igal poolel õigus nõuda teiselt poolelt lepingu rikkumisega tekitatud kahjude heastamist selles osas, mida viivis, leppetrahv ja trahv ei kata.

Samaaegselt on real juhtudel lepingulise distsipliini kindlustamise eesmärgil ette nähtud karistuslik leppetrahv, peamiselt lepingu eriti oluliste tingimuste rikkumise korral. Nii näiteks näevad eespool nimetatud "Hangete põhimäärused" ette, et kõigil mittekvaliteetsete või mittekomplektsete kaupade hankimise juhtudel nõuab saaja (ostja) tootjalt (hankijalt) lisaks kehtestatud trahvile selliste kaupade hankimisega tekitatud kahjud. (See tähendab, leppetrahvi pluss

kahjud täies ulatuses). Karistuslik leppetrahv on ka ette nähtud raudteeveolepingute mittetäitmisel (vt. "NSVL Raudtee põhimäärus" §-d 198, 199, 208 jt.) ja mitmesugustel teistel juhtudel.

6. Võib osutada, et lepinguga määratud leppetrahv on liialt kõrge, võrreldes kreditori tõeliste kahjudega. Nii võib hindeppetrahv osutada liiga suureks, võrreldes kahjuga, mida ta ette hindas, samuti võib karistuslik leppetrahv osutada suureks tähtsusetu kahju eest.

TsK § 142 annab neil juhtudel kohtule või arbitraažile õiguse vähendada leppetrahvi võlgniku taotlusel või oma initsiatiivil.

Leppetrahvi vähendamise küsimuse otsustamisel peab kohus arvesse võtma: 1) kohustuse täitmise ulatust, 2) poolte varalist seisundit, 3) mitte ainult varalist, vaid ka igasugust muud kreditori huvi, mis on tähelepanuvääriv (TsK § 142). Kohus võib kasutada seda oma õigust, kui võlgniku korratus on tähtsusetu.

Seejuures võib kohus ainult vähendada, mitte aga täielikult tagasi lükata leppetrahvinõuet. Peab silmas pidama, et leppetrahv on plaani täitmise stiimuliks. Arbitraaži praktikas rakendatakse TsK § 142 ainult erandjuhtudel. Kui leppetrahvi määr on ette nähtud seaduses, siis ei ole üldse lubatud selle vähendamine.

7. Viivise, leppetrahvi ja trahvi maksmine ning kahjude heastamine ei vabasta pooli lepinguliste kohustuste täitmisest. Leppetrahv on varaline vastutus, mis ei kõrvalda lepingu reaalse täitmise nõuet. Kreditorile - sotsialistlikule organisatsioonile - on leppetrahvi nõudmine mitte üksnes tema õiguseks, vaid ka kohustuseks.

§ 3. Pant.

TsK § 85 kohaselt nimetatakse pandiõiguseks kreditori (pandipidaja) õigust saada rahuldust panditud vara väärtusest eelistatult teistele kreditoridele, kui võlgnik (pan-

tija) pandiga tagatud nõuet ei rahulda.¹

Pandiõiguse objektiks võib olla iga käibelolev vara, sealhulgas kodanikele kuuluvad elumajad ja võlaõigused (TsK § 87). Pandi kui obligatsioon tagamise viisi tähtsus seisneb selles, et panditud eseme väärtusega tagatakse reaalselt kreditori nõue. Võlgniku korratuse puhul võib pandipidaja pöörata sissenõudmise panditud varale. Pant tagab nõuet selles ulatuses, mis on faktiliselt olemas rahuldamise hetkel. Põhivõlale võib juurde arvata protsendid, täitmise viivitusega tekitatud kahjutasu, leppetrahvi ja sissenõudmise kulud (TsK § 98).

Nõude pööramisel panditud asjale saab pandipidaja rahulduse eelistatult teiste kreditoride ees.

Kuid nõuetest pantija vastu kuuluvad enne pandipidaja nõuet rahuldamisele nõuded töötasu alal, kehavigastuse või surma tekitamise puhul makstav kahjutasu, alimendid, nõuded sotsiaalkindlustuse alal, maksud ja samuti muud nõuded, mis on seadusega rahuldamise järjekorra suhtes nendega võrdseks tunnistatud (TsK § 101 ja TsPK § 266). Sotsialistlike organisatsioonide suhtes on maksete järjestus (kooskõlas TsK § 101 fikseeritud põhimõtetega) kehtestatud NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomitee 21.augusti 1954.a. määrusega "NSV Liidu Riigipanga osa ja ülesannete kohta".²

Asi võib olla panditud mitmele kreditorile (järelpantimine). Sel juhul määratakse pandipidajate vahel rahuldamise järjekord (pandiõiguse järjestusaste) vastavalt pandiõiguste tekkimise järjekorrale.

Pantija on kohustatud teatama igale pärastisele pandipidajale eelnenud pandikoormatistest (TsK § 94).

Pandiõigus tekib üldreeglina lepingu põhjal. Seaduses eriti ettenähtud juhtudel tekib pandiõigus seaduse alusel

---

¹ Terminit "pant" tarvitatakse kahes tähenduses: mõnikord tähendab see "pandiõigust", teinekord pandi objekti.

² Vt. "Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР по вопросам промышленности и строительства", Госполитиздат, 1956, lk. 77, 81.

(legaalne pant), näiteks TsK § 275 p. Pandilepingu üheks pooleks peab tingimata olema tagatava nõude kreditor (pandipidaja). Teiseks pooleks (pantijaks) võib olla võlgnik kui ka kolmas isik. (TsK § 86).

Pantija peab olema panditava asja omanik. Kui isik pantis temale mittekuuluva asja ilma omaniku nõusolekuta, siis võib omanik nõuda selle äravõtmist pandipidajalt TsK §-de 59, 60 alusel.

Pandileping peab olema sõlmitud kirjalikus vormis. Ehitiste pantimine kuulub aga tühisuse ähvardusel notariaalsele tõestamisele, kusjuures kreditorile antakse välja pandiakt (TsK § 90). Individuaalselt piiritletud asjade suhtes tekib pandiõigus lepingu sõlmimise hetkest, liigitunnustega asjade suhtes aga nende üleandmise või hoidmiseks pitseerimise hetkest. (Liigitunnustega asi võib olla pantimise objektiks eeldusel, et see on teatud viisil individualiseeritud.)

TsK § 91 järgi peab pandileping sisaldama võlgniku ja kreditori nimed ja elukohad, panditava vara kirjelduse, selle hinde ja asukoha äratähenduse, andmed pandiga tagatud nõude olemuse ja suuruse ning selle nõude täitmise tähtaja kohta.

Pandilepingu poolte õigused ja kohustused.

1. P a n d i p i d a j a õ i g u s e d j a k o h u s t u s e d .

Välja arvatud ehitised, antakse panditud vara üldreeglinas üle pandipidajale. Ehitised ja hooned jäetakse aga pantija kasutusse. Ka muud asjad võivad poolte kokkuleppel jääda pantija juurde lukustatult ja pitseeritult kreditori poolt. Individuaalselt piiritletud asi võib jääda pantija kätte, kui see asi varustatakse pantimist tõendavate märkidega (TsK § 92). Pandipidaja on õigustatud pantijalt nõudma, et viimane hoiaks panditud vara korralikult ja kindlustaks seda. Pole takistusi selleks, et asi jäetakse samadel tingimustel kolmanda isiku kätte.

Kui vara on üle antud pandipidajale, ei ole viimasel õi-

gust kasutada panditud vara või selle vilja, kuivõrd seadusega või lepinguga pole määratud teisiti. Pandipidaja vastutab temale üleantud panditud vara alalhoiu eest ja peab seda ka kindlustama pantija arvel.

Kui pandipidaja kaotab temale üleantud pandieseme või see temalt riisutakse, siis on tal õigus hageda seda igalt valdajalt, ka omanikult. Pandieseme võlgniku kätte jätmise korral on pandipidaja õigustatud seda hagama igalt pahauskselt omandajalt, riigiorganaga - igalt omandajalt (TsK § 98).

Pandipidaja tähtsamaks õiguseks on õigus saada rahuldust panditud asja väärtusest - eelistatult teistele kreditoridele.

Kui pantija ei täida oma peaobligatsioonijärgseid kohustusi, saab pandipidaja esitada hagi. Panditud ese müüakse kohtuotsuse alusel kohtutäituri poolt (pandimaja võib müüa ise). Pärast pandiga tagatud nõude rahuldamist antakse ülejäänud summa pantijale üle. Kui vara müügist saadud summa ei kata pandipidaja nõuet, siis, kui seaduse või lepinguga ei ole määratud teisiti, on pandipidajal õigus puuduvat summat sisse nõuda võlgniku muust, mitte panditud varast (TsK § 100) üldises korras.

Kreditori nõude tagamine pandiga ei võta temalt õigust saada rahuldust võlgniku pantimata varast üldises korras, ilma et ta pööraks nõudmist panditud objektile.

Panditud vara hävimise korral on pandipidajal õigus saada eesõigustatult rahuldust kindlustussummast (TsK § 102).

2. P a n t i j a õ i g u s e d j a k o h u s t u s e d .

Kui pandiese on jäetud pantija kätte, võib ta poolte kokkuleppel seda kasutada, samaaegselt peab ta hoolitsema selle korrashoiu eest ja seda kindlustama (TsK § 97). Pantijal on õigus nõuda pärast pandiga tagatud nõude rahuldamist ülejäänud summade üleandmist.

TsK § 104 on ette nähtud, et pandiõigus lõpeb: a) pandiga tagatud nõude lõppemisega (pandi aktsessoorsus) ja b) panditud vara realiseerimisega. Peab märkima, et pandiõigus lõpeb ka mittekindlustatud pandieseme hävimisega, pandipidaja poolt pandieseme omandamisega (TsK § 104¹), pandipidaja poolt pandiõigusest loobumise jt. alustel.

Eespool on esitatud pandiõiguse üldreeglid. Mõned pandilepingud on aga allutatud erireeglitele. Siia kuuluvad pantimine pandimajades, pantimine Riigipangas ja hoonete pantimine. Allpool peatumegi lühidalt mõningatel erisätetel.

1. P a n t i m i n e p a n d i m a j a d e s. Kodanike poolt laenude saamine pandimajadelt isiklike tarbimisesemete pantimisega on sätitud pandimajade põhikirjade ja spetsiaalsete operatsioonide juhenditega. Antud pandiliik omab rea erisusi. Pantimine pandimajas nõuab alati panditud asja üleandmist pandimajale. Kokkuleppel pantijaga hinnatakse pandiese tema tegeliku väärtusega vastavuses. Esemehind märgitakse pandipiletis. Asja rikkumise puhul tasub pandimaja kahju või siis pantija nõudmisel asja määratud väärtuse, jättes viimasel juhul asja pandimaja korraldusse. Asja hävimisel või kaotsiminekul tasub pandimaja selle hinna. Kui lepingu sõlmimisel oli pandieseme hind määratud alla tema tegeliku väärtuse, vastutab pandimaja hävinud või kaotatud asja tegeliku väärtuse ulatuses, mis määratakse riiklike jaehindade alusel, maha arvates asja kulumise protsendi. Laenu tasumisel katab pantija hoidmise ja kindlustuse kulud ja saadud laenusumma protsendid.

Saadud laenu tähtajaks mittetasumisel on pandimajal õigus ühe kuu möödumisel realiseerida pant oma korraldusega ilma kohtu poole pöördumata. Realiseerimine toimub kaubandusvõrgu kaudu. Pandi realiseerimisest saadud summast kaetakse laen koos protsentidega, hoidmise tasu ja kindlustus, ülejäänud summa tagastatakse pantijale.

2. P a n t i m i n e R i i g i p a n g a s. Riigi-

panga põhikirjas ja operatsioonijuhendeis on ette nähtud majandusorganisatsioonide poolt laenu saamine Riigipangalt kaubalis-materiaalsete väärtuste pantimisega. Pantimine Riigipangas vormistatakse üldreeglina koos laenu vormistamisega. Majandusorgan annab pangale avalduse laenu saamiseks, juurde lisades nii pantkirja kui ka teatise panditava vara kohta. Juhul, kui majandusorgan ei tasu ettenähtud tähtajal saadud laenu, realiseerib Riigipank (Riigipanga juhatuse esimehe loal) ilma kohtusse pöördumata panditud kaubad. Nad realiseeritakse mitte tavalise müügi korras, vaid kooskõlas plaaniga.

Käesoleval ajal kasutab Riigipank tema poolt antud krediitide tagamiseks kahte pandiliiki: a) käibel oleva kauba pantimine ja b) töötlemisel oleva kauba pantimine (TsK § 105-a).

K ä i b e l o l e v a k a u b a pantimisel jäävad kaubad pantija valdusse, peale nende loetakse pandituka ka need kaubad, mis pandi andjale lähetatud ja tema poolt tasutud. Pantijal on õigus panditud kaubamassi esemeid asendada teiste samasse kaubasortimenti kuuluvate esemetega, kusjuures aga alatiselt peab käepärast olema kauba jääk vähemalt kokkulepitud summa väärtuses. Kaupade väljalaskmisel tasub pantija osa laenu vastavalt väljalastud kauba väärtusele. Käibel oleva kauba pantimine on panga praktikas levinud rohkem kui töötlemisel oleva kauba pantimine. Seda rakendatakse peamiselt kaubanduslike organisatsioonide krediteerimisel.

T ö ö t l e m i s e l o l e v a kauba pantimine. Siin on panditud tooraine või kaup, mis on ümbertöötlemisel toorainest või poolfabrikaatidest valmissaadusteks. Antud pandiliigil on palju ühist eespool nimetatuga. Erinevus seisneb selles, et panditud tooraineid ja poolfabrikaate võib pantija kasutada töötlemiseks oma ettevõttes ja teisteski ettevõtetes. Kui pandiese on muudetud valmissaadusteks, muutub pandi liik: töötlemisel oleva kauba pantimine muutub käibel oleva kauba pantimiseks. Töötlemisel oleva kauba pantimist rakendatakse tööstuslike ettevõtete krediteerimisel.

3. Hoonete pantimine vormistatakse erikorras. Nagu juba märgitud, peab hoonete pandileping tühisuse ähvardusel olema notariaalselt tõestatud ja registreeritud inventariseerimise büroos. Pandilepingu tõestamisel annab notariaalorgan pantijale pandiakti. Samaaegselt paneb notar keelu panditud hoonetele ja saadab keelu ühe eksemplari TSN täitevkomitee inventariseerimise büroole registreerimiseks. Teine eksemplar hoitakse notariaalkontori keeldude tolmikus.¹

Pangalaenu andmisel kodanikele individuaalelamute püstitamiseks või nende omandamiseks ostu teel ettevõttelt või kohaliku nõukogu täitevkomiteelt ei koostata pandiakti, vaid pank saadab notariaalkontorisse teate andmetega antud laenu suuruse ja tähtaja kohta. Sellel teatel teeb notar pealkirja keelu kohta ja saadab esimese eksemplari kohalikele nõukogu täitevkomiteele registreerimiseks. Teine eksemplar jääb notariaalkontorisse hoiule.

Hoonete võõrandamise lepingute tõestamisel nõuab notar võõrandajalt täitevkomitee vastava osakonna tõendi esitamist võõrandataval hoonel keelu puudumise kohta ning samaaegselt kontrollib ka keelu olemasolu või puudumist oma keeldude tolmiku järgi. Laenu täieliku tasumiseni ei oma laenu saaja (pantiija) õigust võõrandada majavaldust ilma laenu andja (pandi-pidaja) nõusolekuta.

§ 4. Käsiraha.

Käsiraha on rahasumma või mõni muu varaline väärtus, mille üks lepinglane on lepingu järgi tasumisele kuuluvate maksete arvel andnud teisele poolele lepingu tõendamiseks ja selle täitmise tagamiseks. (TsK § 143.) Tähendab, käsiraha võib olla nii raha kui ka iga varaline väärtus, mis ei ole tsiviilkaibest kõrvaldatud. Praktiline tähtsus on ainult rahel.

---

¹ Eesti NSV Riiginotariaadi määrustik, "ENSV Teataja" 1956, nr. 6, art. 66.

Obligatsiooni tagamine antud viisil seisneb selles, et kontrahendilt saada olevate maksete arvel makstakse teatud summa ette. Ühtlasi tõendab käsiraha andmine lepingu sõlmimise fakti. Käsiraha ulatuses on kreditorile tagatud reaalne täitmine. Kui lepingu mittetäitmise eest vastutab käsiraha andnud pool, siis kaotab ta selle. Kui aga täitmata jätmise eest vastutab käsiraha saanud pool, siis on ta kohustatud käsiraha tagasi andma kahekordses suuruses (TsK § 143 II 1.). Nagu sellest nähtub, on pooled tagajärgede osas võrdsustatud. Lepingu mittetäitmisel süüdi olev pool "kaotab" oma varast käsirahaga võrdse summa.

Tekib küsimus, kas käsiraha "kaotanud" pool on veel liiksaks sellele kohustatud tasuma teisele poolele mittetäitmisega tekitatud kahju? Üldreeglina mittetäitmisel vastutav pool on kohustatud tasuma vastaspoolele ka kahju, kusjuures käsiraha kuulub tasaarvestamisele.¹ Pooled võivad kokku leppida ka selliselt, et sõltumata käsiraha kaotusest kuulub kahju tasumisele täies ulatuses (s.t. käsiraha tasaarvestamata). Sel juhul on käsirahal trahvi iseloom. Ja lõpuks võivad lepingupooled kokku leppida ka nii, et käsiraha kaotus või selle kahekordne tagasimaksmine kustutab korratu poole kohustuse tasuda kahju. Pool loobub antud lepingust. Sel juhul vaadeldakse käsiraha loobumisrahana. (TsK § 143 lg.III.)

Kui lepingupooltest kumbki ei vastuta mittetäitmisel eest, siis on käsiraha saaja kohustatud selle tagasi andma teisele poolele.

Sotsialistlike organisatsioonide vahel on käsiraha andmine keelatud, sest käsiraha kujutab endast ka üht krediteerimise vormi. NSVL KTK ja RKN-i 15.jaanuari 1930.a. määrusega krediidireformi kohta keelati sotsialistlike organisatsioonide vastastikune krediteerimine.

Käsiraha ei tule ära segada avansiga, kuigi nad näivad sarnastena. Samuti nagu käsirahagi, annab üks pool teisele

---

¹ Juhul, kui kahju tasub pool, kes peab maksuma tagasi käsiraha kahekordselt, arvatakse kahjude hulka mitte kahekordne, vaid käsiraha ühekordne väärtus.

avanssi tasumisele kuuluvate maksete arvel, kuid mitte obligatsiooni tagamiseks. Seepärast ei ole avansil mingit trahvi iseloomu. Kui pool, kes sai avanssi, et täitnud lepingut, siis on ta kohustatud avansi tagastama. Avansi tasumine ei puutu leppetrahvi, viivise jms. tasumise kohustusse. Avansi maksmine on mõnedel juhtudel lubatud ka sotsialistlikel organisatsioonidel (näiteks põllumajandussaaduste komisjoni lepingu alusel jt.). Avansi ja käsiraha eristamiseks peab viimase kohta sõlmitud kokkuleppes olema sõnaselgelt väljendatud, et on makstud käsiraha, vastasel korral loetakse makstud summa avansiks.

§ 5. Käendus.

Käenduslepinguga kohustub käendaja vastutama kolmanda isiku, kreditori ees selle eest, et kolmas isik oma kohustuse täidab täies ulatuses või osaliselt (TsK § 236).

Käendus on obligatsiooni tagamise vahendiks sellepärast, et kreditori nõue võib olla esitatud mitte üksnes võlgniku, vaid ka kolmanda isiku - käendaja vastu, kuna viimane on võtnud endale vastutuse võlgniku eest juhul, kui võlgnik ei täida oma kohustust.

Obligatsiooni saab lugeda käenduseks ainult sel korral, kui käendaja on selgesti väljendanud kavatsust võtta enesele vastutus võlgniku eest.

Käenduseks ei tule lugeda teise isiku soovitamist või teatise andmist tema maksuvõime kohta.

Tsiviilkoodeksi alusel tagab käendus ainult tõelist nõuet. Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et käendusega ei saa tagada nõuet, mida ei ole veel olemas, kuid milline võib tekkida. Teoorias on avaldatud vastupidist arvamust¹, et seadus ei tee selleks takistusi, millega tuleks ka nõustuda.

Tsiviilkoodeksi § -s 136 ettenähtud tagajärgede ähvardusel peab käendusleping olema sõlmitud kirjalikus vormis.

¹ vt. Советское гражданское право, т. I, Госприздат, 1959, lk. 472.

Käendaja vastutab kreditori ees solidaarselt peavõlgnikuga, (TsK § 241), tema vastutuse ulatus on võrdne peavõlgniku vastutuse ulatusega. Obligatsiooni täitmata jätmise puhul peavõlgniku poolt võib kreditor esitada nõudmise nii peavõlgniku, käendaja kui ka mõlemate vastu üheskoos.

Tsiviilkoodeksi § -s 241 antud norm solidaarvastutuse kohta on dispositiivne. Käenduslepingus võib olla ette nähtud sellest kõrvalekaldumisi nii osavastutuse kui ka subsidaarse vastutuse näol.

Käendaja võib tema vastu nõudmise esitamisel ette tuua kõik need vaided, mida võib ette tuua võlgnik ise. Käendaja võib end kaitsta nende valetega ka siis, kui peavõlgnik neist loobub või oma kohustuse õigeks võtab (TsK § 245).

Käenduslepingu eesmärgiks on tagada kreditori nõuet, mitte aga vabastada peavõlgnikku kohustusest. Seepärast astub käendaja, kes täitis obligatsiooni võlgniku eest, peabligatsiooni kreditori asemele (TsK § 246). Temal on õigus esitada regressinõue peavõlgniku vastu, s.o. nõue selle täitmiseks, mis käendaja ise täitis peavõlgniku eest.

Käendaja regressinõude rahuldamine on asetatud sõltuvusse tema poolt teatud tegude sooritamisest, mille eesmärgiks on peavõlgniku huvide kaitse.

1. Käendaja on kohustatud teatama peavõlgnikule oma kavatsusest tasuda tema eest võlg. Kui käendaja seda ei teinud ja peavõlgnik ka omakorda tasus võla, siis kaotab käendaja regressiõiguse ja saab nõuda ainult kreditorilt alusetult saadu tagasimaksmist.

2. Kui hagi on esitatud ainult käendaja vastu, siis on tema kohustatud peavõlgnikku kaasa tõmbama asjast osa võtma. Kui käendaja seda ei teinud, siis võib peavõlgnik esitada tema vastu regressihagis kõik need vaided, mis tal olid kreditori vastu (TsK § 242).

Peavõlgnik omalt poolt on kohustatud viivitamatult teatama käendajale tema poolt teostatud täitmisest. Vastasel korral võib käendaja, kes ka omakorda maksis kreditorile, esitada regressihagi peavõlgniku vastu. Võlgnik võib sel korral ainult kreditorilt nõuda aluseta saadu tagastamist (TsK § 244).

K ä e n d u s l ö p e b j ä r g m i s t e l j u h t u d e l :

1. Käendus kui täiendav obligatsioon lõpeb koos peaobligatsiooni lõppemisega.

2. Käendus lõpeb, kui kreditor 3 kuu jooksul peaobligatsiooni tähtpäeva saabumisest arvates ei esita hagi käendaja vastu. Kui aga peakohustuse täitmiseks ei ole tähtaega määratud, siis lõpeb käendaja vastutus ühe aasta jooksul, arvates käenduslepingu sõlmimisest, kui pole teisiti kokku lepitud.

3. Kreditori nõue võib peale käenduse olla tagatud muul viisil. Kui kreditor loobub nendest tagatistest või temale kuuluvast õigusest saada rahuldust eesõigustatud korras, siis - kuivõrd ta oleks saanud katta oma nõuet tähendatud õigusi ära kasutades - lõpeb käendus vastavalt TsK § 248.

4. Peale loetletud erialuste lõpeb käendus obligatsioonide lõppemise kohta ettenähtud üldalustel.

Kodanikud kasutavad käendust võrdlemisi harva. Käendamine esineb väliskaubanduses ja ka sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes, nimelt panga poolt antavate laenude tagamise vahendina. Nii näiteks nõuab pank laenu andmisel kahjumitega töötavale majandusorganisatsioonile käendust kõrgemalseisvalt organilt (krediidi saamiseks nõusoleku vormis).

Pangaga sõlmitud lepingut käenduse andmise kohta nimetatakse **g a r a n t e e r i t u d k r e d i i d i l e p i n g u k s**. Seesugustel lepingutel on suur tähtsus väliskaubanduses jm. alal. Garanteeritud krediidileping kujutab endast käenduslepingu üht liiki ega ole obligatsioonide tagamise iseseisvaks vahendiks. Garant nagu käendajagi vastutab kreditori ees võlgniku poolt lepingu mittetäitmisel.

Erinevus nende kahe instituudi vahel on järgmine:

1. Garanteerimist rakendatakse ainult sotsialistlike organisatsioonide vahel ja seejuures ei saa garanteerijaks olla iga isik, vaid ainult kõrgemalseisev organ.

2. Garantii antakse alati ainult puudujäävate käibe vahendite täiendamiseks.

3. Garanteerija vastutust ei saa vähendada ega muuta.

4. Kõrgemalseisev organ esineb mitte ainult garanteerijana, vaid ka kontrollorganina.

5. Garanteerija ei kanna solidaarset, vaid subsidaarset vastutust.

6. TsK § 250 ettenähtud lühendatud tähtajad ei ole rakendatavad garantii puhul.

K u u e s t e e m a .

OBLIGATSIOONIDE LÕPPEMINE.

§ 1. Obligatsioonide lõppemise alused.

Obligatsiooniõiguslik suhe on alati teatud eesmärgi saavutamise vahendiks: asjade omandamine, nende kasutusse saamine, teenuste osutamine jne. Seepärast on täitmine (solutio) loomulik ja peamine obligatsiooni lõppemise viis. Kuid täitmine ei ole ainsaks võimalikuks obligatsiooni lõpetamise viisiks. Seadus tunneb ka teisi obligatsiooni lõppemise viise. Need on järgmised: 1) tasaarvestus (TsK § 129 p. "b"), 2) obligatsiooni uuendamine, nn. novatio (TsK § 129 p. "g"), 3) võlgniku ja usaldaja ühtimine ühes ning samas isikus, 4) täitmise võimatus, mille eest võlgnik ei kannu vastutust (TsK § 129 p. "d"); 5) kompetentse organi korraldus, 6) teatud juhtudel kreditori või võlgniku surm (TsK § 260), 7) tähtaja möödumine, kui obligatsioon oli tähtajaline, 8) poolte kokkulepe (TsK § 129 p. "g").

Allpool peatume nendel lühidalt.

§ 2. Obligatsioonide lõppemine täitmisega.

Obligatsiooni täitmine tähendab seda, et deebitor sooritab need toimingud, mille sooritamiseks ta oli kohustatud. Kui täitmine on teostatud, on obligatsiooni eesmärk saavutatud ja obligatsioon lõpeb.

T ä i t m i s e v o r m i s t a m i n e . Tsiivilkoodeks ei näe ette kreditori kohustust anda võlgnikule allkirja täitmise kättesaamise kohta. Kuid tuleb arvata, et võlgnik võib ja peakski varustama end tõendiga täitmise teostamise kohta, eriti niisuguste obligatsioonide täitmise puhul, nagu võlaleping summas üle 50 rbl. jt., mille tekkimist ja olemasolu pole võimalik tõendada tunnistajate ütlustega.

Kuigi tsiivilkoodeks ei sisalda selle kohta otsesest normi, on iseendast mõistetav, et ei või lubada tõendada tunnistajate ütlustega niisuguse tehingu täitmist, mille sooritamine on ette nähtud kirjalikus vormis.

Kui võlgnik tehingu sooritamisel andis kreditorile võlakohustust tõendava dokumendi, siis kohustuse täitmisel peaks kreditor tagastama selle dokumendi võlgnikule täitmise vastuvõtmist tõendava pealkirjaga. Kui võlakohustust tõendav dokument on võlgnikule tagastatud, eeldatakse, et obligatsioon on lõppenud (ka siis, kui dokumendil puudub täitmise vastuvõtmist tõendav pealkiri). See muudugi on eeldus ja kreditor võib tõendada vastupidist.

Kui kreditoril ei ole võimalik tagastada võlakohustust tõendavat dokumenti (kaotamise, hävimise jms. tõttu), on ta kohustatud andma võlgnikule allkirja täitmise vastuvõtmise kohta, milles tavaliselt märgitakse ära võlakohustust tõendava dokumendi tagastamise võimatus.

Kui kreditor keeldub võlakohustuse tagastamisest või allkirja andmisest, võib võlgnik täitmist peatada. Kreditori suhtes on sel juhul kohaldatav TsK § 122 (kreditori viivitus). Kui obligatsiooni sisuks on raha maksmise või väärt-paberite üleandmise kohustus ja võlgnik temast mittesõltuvaltel asjaoludel (usaldaja puudumine täitmise kohas jt.) ei

saa teostada täitmist kreditorile, võib ta täitmisele kuuluva objekti deponeerida notariaalkontoris (välja arvatud kogukad asjad ja asjad, mille hoidmine on seotud eriliste raskustega). Notariaalkontor ei kontrolli deponeerimise alust. Raha või asjade temale üleandmisest teatab notar kreditorile (kui tema viibimisekoht on teada). Kui kreditor tsiviilkoodeksi § -s 44 ettenähtud aegumise tähtaja möödumisel ei ole tema nimele kantud raha või vara nõudnud, kantakse see riigituludesse.

Sotsialistlike organisatsioonide vahel toimub täitmise vormistamine erireeglite kohaselt. Rahalised arveldused toimetatakse pangaasutuste kaudu. Võlgnikult allkirja saamisel pole sel juhul mingit tähtsust, kuna maksmist tõendatakse väljavõttega vastavast arveldusarvest.

Kui aga on tegemist kohustustega üle anda asjad või sooritada töö, on pooled kohustatud koostama täitmise vastuvõtmise akti või muu dokumendi, mis tõendab obligatsiooni täitmist. Nende aktide koostamise kord on reguleeritud vastavalt eri obligatsioonidele (hanked, tööettevõtte jt.) eraldi.

§ 3. Tasaarvestus.

Üheks obligatsiooni lõppemise viisiks ilma seda täitmata on vastunõuete tasaarvestamine (compensatio). Vastuobligatsioonides on kaks isikut ühesuguselt teineteise ees kreditoriks ja deebitoriks. Näit. A. võlgneb B-le 800 rbl., B. omakorda A-le 500 rbl. Loomulik, et tegelikult võlgneb ainult A. B-le ja nimelt 300 rbl., muu osas on võimalik vastunõuded tasaarvestada. Tasaarvestamisel kustub vähem nõue täielikult, suurem aga vähema ulatuse võrra, võrdse summa puhul kustutatakse mõlemad täielikult. Tasaarvestamine asendab täielikult täitmise, kuna ta nagu täitminegi saavutab täielikult obligatsiooni eesmärgi.

Tasaarvestuse praktiline tähtsus seisneb selles, et sel puhul kustutatakse kaks obligatsiooni ühe maksmisega kahe asemel, võrdsete summade puhul hoopis ilma maksmiseta. Pool-

tel ei ole vaja nõuda täitmist. Tasaarvestusega hoitakse ära liigsed kohtukulud, vaidlused. Tasaarvestus võib toimuda poolte kokkuleppel. Tsiviilkoodeksi § 129 p. "b" võimaldab tasaarvestust ka poolte kokkuleppe puudumisel. Viimati nimetatud juhul teostub tasaarvestus ühe poole teadaande alusel teisele poolele. Teadaanne on tahteavaldus, ühepoolne tehing, temale järgnevad juriidilised tagajärjed, sõltumata teise poole seisukohast. Oluline on ainult teadaande mittesaamine.

Et ühepoolse avalduse alusel teostuks vastuobligatsioonide tasaarvestus, on nõutav kõigi tasaarvestamiseks vajalike tingimuste olemasolu.

1. Tasaarvestada võib ainult vastuobligatsioon. Seepärast võib tasaarvestamiseks esitada ainult endale, mitte aga teisele isikule kuuluvat nõudeõigust, välja arvatud seaduses otse ettenähtud erandid (TsK § 245).

2. Tasaarvestamisega võib kustutada ainult obligatsioon, mis oma esemelt on samaliigilised, näiteks kaks rahalist või kaks samaliigiliste asjade üleandmise obligatsiooni. Praktilist tähtsust omavad ainult rahalised obligatsioonid. Teiste obligatsioonide lõpetamist tasaarvestamise teel esineb praktikas väga harva. Ei saa olla tasaarvestatud obligatsioon, mille objektiks on individuaalsete tunnustega asjade üleandmine.

3. Kui obligatsiooni täitmiseks on seaduses või lepingus tähtpäev ette nähtud, siis on obligatsiooni tasaarvestus võimalik ainult pärast selle saabumist. Tähtajatut obligatsiooni võib tasaarvestuseks esitada igal ajal peale tema tekkimist. Sel korral ei kohaldata soodustustähtaega (TsK § 111) võlgniku suhtes.

Kui tasaarvestamiseks esitatud nõude järgi on aegumistähtaeg möödunud, siis ei ole ühepoolse avalduse alusel tasaarvestus lubatud.

Ei ole nõutav, et mõlemad obligatsioonid oleksid tekkinud ühest ja samast alusest.

Tasaarvestus sotsialistlike organisatsioonide vahelistes suhetes on lubatud,

kusjuures on aga nõutav NSV Liidu Riigipanga poolt kehtestatud eeskirjade järgimine. Tasaarvestus ise toimub panga kaudu ja tema kontrolli all.

Panga eeskirjade kohaselt on lubatud: a) ü h e - k o r d n e t a s a a r v e s t u s . Majandusorgan võib kustutada vaieldamatu (väljendatud arbitraaži käsus või muus täitedokumendis) vastunõude esitamisega igasuguse tema vastu panga kaudu esitatud nõude.

Tasaarvestuse teostab see pangaasutus, mis teenindab tasaarvestuse avalduse esitanud organisatsiooni;

b) t a s a a r v e s t u s k o n t o k o r r e n t - l e p i n g u a l u s e l . Kontokorrentlepinguks nimetatakse lepingut, mille järgi pooled kohustuvad ühtsele arvele (kontokorrentarvele) kandma oma vastastikuseid nõudmisi selliselt, et pool, kes arve lõpetamisel osutub võlgnikuks, on kohustatud teisele poolele tasuma vahe (saldo). Kontokorrentlepingut kasutavad majandusorganid, millel on üksteisega alatise arveldusi. Teatud ajavahemiku (nn. kontokorrenti perioodi) lõpetamisel toimetatakse arvete lõpetamist. Arvete lõpetamisel toimetatakse vastastikuste nõudmiste tasaarvestamine. Resultaat võib väljenduda nullsaldos või saldod ühe poole kasuks, viimane moodustab ühe poole võla teise kasuks.

Saldo tunnustamine kujutab endast juba abstraktset tehingut, mis on suunatud endiste kohustuste asemele uue obligatsiooni loomisele. Ka antud tasaarvestamise rakendamist kontrollib pank.

T a s a a r v e s t a m i s e l e e i k u u l u isikliku iseloomuga obligatsioonid, samuti obligatsioonid, mille eesmärgiks on elatusvahendite tagamine kreditorile, nagu alimentlikud, töötasu, kahju tekitamisest elule ja tervisele tulenevad obligatsioonid ning leppetrahv.

T a s a a r v e s t a m i s e t e o s t a m i s e k o r d . Tasaarvestus ei teostu automaatselt TsK § 129 p. "b" ettenähtud tingimuste saabumise hetkel. Et tasaarvestus teostuks, on vajalik ühe poole teadaanne (avaldus) teisele poolele.

Tasaarvestus võib toimuda nii kohtulikus korras (vastu-
nagi esitamise tagajärjel) kui ka mittekohtulikus korras
(avalduse alusel).

§ 4. Uuendus (novatio).

TsK § 129 p. "g" alusel lõpeb obligatsioon poolte kok-
kuleppega, eriti uue lepingu sõlmimisega, mis peab asendama
endise. Uuendus (novatio) tähendab, et üks obligatsiooniõigus-
lik suhe poolte vahel lõpetatakse selle asendamise teel teise
samaulatuslikuga. Uue obligatsiooni tekkimisega kustub endi-
ne. Näiteks vara kasutaja võlgneb kasutustasu 3 kuu eest.
Siin on võimalik varakasutuslepingu alusel. Poolte kok-
kuleppel annab vara kasutaja võlakohustuse maksta see summa
protsentidega kuue kuu pärast. Siin tekib uus obligatsioon
laenulepingu alusel. Seega uuendatakse varakasutusest tule-
nev obligatsioon tema asendamise teel laenulepingust tulene-
va obligatsiooniga. Tsiviilkoodeksi § 209 lubab pooltel an-
da võlakohustuse kuju igale võlale, mis on tekkinud müügist,
varakasutusest või muust seaduslikust alusest.

Uuendus majanduslikust aspektist tähendab endise obli-
gatsiooni ümberkujundamist sama või analoogilise sisuga uueks
obligatsiooniks. Juriidilisest küljest aga toimub siin ühe
obligatsiooni lõppemine teise kehtestamisega. Juriidilise
kvalifikatsiooni praktiline tähtsus seisneb selles, et endi-
ne obligatsioon lõpeb koos kõigi täiendavate suhetega. Lan-
gevad ära selle järgi ettenähtud käendus, pant jt. tagamise
vahendid. Võlgnik ei saa kreditori nõude vastu esitada en-
disel obligatsioonil põhinevaid väiteid. Võlgnik võib ette
tuua ainult uuest obligatsioonist tulenevaid väiteid, samuti
väiteid, mis põhinevad tema isiklikel suhetel kreditoriga
ja mis tekkisid mitte seoses endise obligatsiooniga.¹

Uuendamise puhul algatab aegumistähtaaja jooks tähtaaja

---

¹ Tsiviilõigusteoorias on esitatud ka vastupidiseid sei-
sukohti. Vt. Советское гражданское право, том I, М., 1959,
lk. 482.

kättejõudmise hetkest uue obligatsiooni järgi või uuendamise hetkest, kui tähtaeg on määratud kreditori poolt nõudmise esitamise hetkel.

Kuna uuendamise puhul peab uus obligatsioon asendama endise, siis tuleb lugeda endine obligatsioon lõppenuks ainult hetkest, mil uus omandas juriidilise jõu. Kui uus obligatsioon on mingisugustel põhjustel kehtetu, siis säilitab endine oma kehtivuse.

Uuenduse korral pole uus obligatsioon siiski täielikult lahutatud endisest obligatsioonist. Uue obligatsiooni kehtivus on tingitud endise obligatsiooni kehtivusest. Näiteks, kui endine obligatsioon ei olnud kehtiv TsK § 30 alusel, siis ei saa ka uus obligatsioon olla kehtiv. Kui endist obligatsiooni vaidlustatakse, siis selle kehtetuks tunnistamine toob enesega kaasa ka uue obligatsiooni kehtetuse. Selleks, et uus obligatsioon lõpetaks endise obligatsiooni, peab poolte sellekohane tahe olema selgesti väljendatud kas uues obligatsioonis või, kui hiljem selleks suunatud poolte tahet ei ole võimalik tuvastada, siis loetakse uus obligatsioon tekkinuks mitte endise asemel, vaid kõrvuti sellega.

Uuendamist tuleb lahus hoida esiteks täitmise asendamisest ja teiseks obligatsiooni sisu muutmisest. Täitmise asendamine lõpetab samuti obligatsiooni nagu täitmine ise ja võlgnik vabaneb kohustustest. Uuendamise korral aga jääb võlgnik võlgnikuks edasi, kuid ainult uue obligatsiooni järgi.

Obligatsiooni sisu muutmisel jääb see ikkagi endiseks obligatsiooniks, kuigi muudetud sisuga. Näiteks, kui poolte kokkuleppel muudetakse täitmist koguseliselt või kvalitatiivselt, mis on kohustav võlgnikule, siis pole tegemist uuendamisega, vaid ainult obligatsiooni sisu muutmisega. Sotsialistlike ettevõtete vaheliste plaaniliste obligatsioonide uuendamine on lubatud ainult seaduses ettenähtud juhtudel (näiteks obligatsiooni uuenemine tšeki väljaandmisega, saldo tunnustamine jt.). Novatio ulatuslik lubamine poolte äranägemisel ei ole siin võimalik, kuna pooled ei ole õigustatud muutma plaani ülesandeid.

§ 5. Poolte ühtimine.

Obligatsioonis on alati kaks poolt: kreditor ja deebitor. Kui kreditor ja deebitor ühtivad ühes ja samas isikus, siis obligatsioon kustub (TsK § 129 p. "v"). Selline ühtimine võib aset leida pärimise korral. Pärija oli pärandaja kreditoriks või deebitoriks. Saades päranduse, osutus ta enese kreditoriks või deebitoriks. Sel juhul kustub obligatsioon ühtimise hetkel. Samuti ühtivad kreditor ja deebitor ühes isikus kahe või rohkema juriidilise isiku liitumise puhul. Ühtimine võib toimuda ka kreditori poolt nõude loovutamise teel deebitorile.

Obligatsioon lõpeb ainult siis, kui ühes isikus ühtivad kreditor ja võlgnik. Kui aga toimub näiteks kreditori ja käendaja ühtimine ühes isikus, siis lõpeb küll käendus, kuid ei kustu obligatsioon kreditori ja peavõlgniku vahel. Ühtimise teel lõppenud obligatsioon võib ennistuda, kui ühtimise alus ära langeb. Nii näiteks tunnistati kreditor tema endise võlgniku pärijaks. Võlaleping sellega lõppes. Hiljem aga vaidlustasid teised pärijad kreditori pärimisõiguse ja kohus tühistas pärimisõiguse tunnistuse. Kuna ühtimise alus on ära langenud, ennistub obligatsioon, mis oli kreditori ja pärandaja vahel. Kreditor võib esitada oma nõudmise deebitori õigusjärglaste (pärijate) vastu. Obligatsioon ei teki mitte kui uus, vaid kui enne ühtimist olemasoleva jätk, ta ennistub.

Aegumise tähtaja jooksu tuleb lugeda peatunuks ning see uuendub (jätkub) peatumist põhjustanud asjaolude lõppemise päevast.

§ 6. Täitmise võimatus.

Obligatsioon lõpeb täitmise võimatuse tõttu neil juhtudel, kui võlgnik ei kannaks selle eest vastutust (TsK § 129 p. "d").

Täitmise võimatus toob endaga kaasa erinevad tagajärjed

sõltuvalt põhjustest, mis tingisid selle. Kui võlgnik on vastutav temal tekkinud täitmise võimetuse eest (näiteks individuaalselt piiritletud asi hävis selle asja kasutaja süü läbi, siis obligatsioon ei lõpe, vaid muudab ainult oma sisu.

Natuuras täitmise asemel on võlgnik kohustatud tasuma kreditorile mittetäitmisest tulenevad kahjud. Kui aga täitmise võimatuse on esile kutsunud asjaolud, mille eest võlgnik ei vastuta, siis obligatsioon lõpeb. Täitmise võimatuse tõttu osutub obligatsioonide lõppemise küsimus seega eespool käsitletud võlgniku vastutusest vabanemise küsimuseks.¹ Siinkohal tuleks veel märkida, et vabanedes oma kohustusest täitmise võimatuse tõttu ei või võlgnik saada mingit tulu või kasu sellest asjaolust, mis põhjustas täitmise võimatuse. Kui näiteks võlgnik saab hüvitust hävinud asja eest (kindlustustasu), mis kuulus kreditorile üleandmisele, peab ta saadud summa või nõudeõiguse üle andma kreditorile.

§ 7. Poolte kokkulepe.

"Tsiviilkoodeksi" § 129 lubab lõpetada obligatsioone poolte kokkuleppega. Poolte kokkulepped on mitmesugused. Peale eespool näidatud obligatsioonide kustutamise tasaarvestamisega ja uuendamisega kuuluvad siia pooltevahelised kokkulepped võlast loobumise kohta.

Nendes piirides, milles kodanikel on seadusega lubatud sooritada tehinguid, võivad nad üldiselt lõpetada ka nende vahel tekkinud obligatsioone kokkuleppega. Kreditor võib vabastada deebitori kohustuse täitmisest. Eeltoodud üldreeglid on ka erandeid. Nii ei ole kehtiv poolte kokkulepe alimentide maksmise kohustuse lõpetamiseks, samuti ei ole kehtiv kokkulepe obligatsioonide lõpetamiseks kahjutasumise kohta surma või kehavigastuse tekitamise puhul ja töötasu maksmise kohta.

---

¹ Vt. teema "Obligatsioonide mittetäitmise õiguslikud tagajärjed".

Seadusel, mille alusel need obligatsioonid tekivad, on eesmärgiks kindlustada teatud isikutele elatisvahendeid võlgniku arvel. Võlgnikku sellest kohustusest vabastav kokkulepe on kehtetu kui seesugune, mille eesmärk on seadusevastane.

Poolte kokkulepe võib olla suunatud nii kohustuse lõpetamisele edaspidiselt (säilitatakse juba saabunud tagajärjed) kui ka tema lõpetamisele täies ulatuses, algusest peale. Kokkulepe obligatsioonide lõpetamise kohta ei nõua mingisuguste vorminõuete täitmist, selleks võib olla ka vaikiv nõusolek.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste plaaniliste obligatsioonide lõpetamine poolte kokkuleppega ei ole võimalik. Kui leping on sõlmitud plaani alusel, siis on tekkinud mitte üksnes poolte vastastikused õigused ja kohustused, vaid ka mõlema kontrahendi kohustus riigi ees täita plaaniülesanne, mis on riikliku rahvamajanduse plaani üks osa, ja pooled ei ole õigustatud loobuma selle kohustuse täitmisest. Neil juhtudel, mil poolteks on sotsialistlikud organisatsioonid, võib obligatsiooni lõpetamine poolte kokkuleppega viia nn. vastastikuse "amnestiani", s.o. poolte vastastikusele vastutusest vabastamisele. Vastutusest vabastamine tähendab plaani täitmise tagatiste vähendamist ja majandusorganite halva töö varjamist.

Lubamatuks tuleb pidada ka sotsialistlike organisatsioonide loobumist võla nõudmisest kodanikelt. See oleks sotsialistliku omandi pillamine.

§ 8. Teised obligatsioonide lõpetamise viisid.

Tsiviilkoodeksi § 129 loetleb vaid kõige sagedamini esinevaid obligatsioonide lõpetamise viise. Obligatsioonid lõpevad veel ka mõnel teisel viisil.

1. Obligatsiooni, mille kreditoriks on riiklik organisatsioon, võib lõpetada kompetentse riikliku organikorraalduisel, kellele kreditor allub ja kes seejuures toimib oma kompetentsi piires. Nii võib obligatsioone riiklike organisatsioonide vahel lõpe-

tada: a) selle ametkonna juhataja korraldusega, kellele alluvad mõlemad obligatsiooni pooled; b) korras, mis on ette nähtud liiduvabariigi seadusandluses, kui obligatsiooni mõlemad pooled on sama vabariigi vabariiklikus või kohalikus alluvuses; c) NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusega, kui obligatsiooni pooled on liidulise alluvusega organisatsioonid.

2. Obligatsioonide lõppemine poole surmaga. Harilikult ei lõpeta poole surm obligatsiooni. Poole surma puhul lähevad tema kohustused ja õigused üle pärijatele. Kuid on obligatsioonid, mille sisu on tihedalt seotud kreditori või võlgniku isikuga. Sellised obligatsioonid lõpevad vastava poole surmaga. Näiteks autori kohustus kirjandusliku tellimuse lepingu järgi lõpeb autori surmaga. Alimentide maksmise kohustuse siuks on ülal pidada teatud isikut teise isiku arvel. Ka siin lõpetab poole surm obligatsiooni. Pärijate alimentide maksmise kohustust (APRK § 231) ei saa vaadelda antud obligatsiooni jätkuna, vaid uue obligatsioonina.

3. Tähtaja möödumine. Obligatsioon võib olla piiratud kindla tähtajaga, mis on ette nähtud seaduses või lepingus. Nendel juhtudel toob tähtaja möödumine enesega kaasa obligatsiooni lõppemise. Nii näiteks TsK § 250 näeb ette, et käendus lõpeb, kui kreditor kolme kuu jooksul, arvates peaobligatsiooni tähtpäeva saabumisest, ei esita hagi käendaja vastu. Kui aga peakohustuse täitmiseks tähtaega ei ole määratud, siis lõpeb käendaja vastutus ühe aasta jooksul, arvates käenduslepingu sõlmimisest, kui pole teisiti kokku lepitud.

LEPING. ÜLDMÕISTED.

§ 1. Lepingu mõiste nõukogude tsiviilõiguses.

Leping kujutab endast poolte kokkulepet, nende ühist tahteavaldust, mis on suunatud õigusliku resultaadi saavutamisele. Leping on kokkulepe kahe või rohkema arvu isikute vahel, mis on suunatud tsiviilõigussuhte tekitamisele, muutumisele või lõpetamisele (TsK § 26).

See on tsiviilõigusliku lepingu kõige üldisem määrang, mis ei väljenda tema sisu, spetsifikat. Ei tule samastada lepingu mõistet obligatsiooni mõistega. Viimane on tunduvalt laiem. Leping on ainult üks, kuigi väga tähtis obligatsioonide tekkimise alus. Nagu eespool nimetatud, esinevad peale lepinguliste obligatsioonide veel mitmesugused teised (plaaniaktide alusel vahenditult tekkivad obligatsioonid, kahju tekitamisest tulenevad obligatsioonid jt.).

Lepingus on määrava tähtsusega tahte moment. Leping on obligatsiooni tekkimise aluseks ainult juhul, kui selles on väljendatud poolte tõeline kooskõlaline tahe. Käsitledes tehingute kehtivuse tingimusi (vt. teema "Tehingud"), nägime, et kehtetu on tehing, milles poolte tahteavaldus ei ole kooskõlas poolte tõelise tahtega. See on maksev ka lepingute suhtes, sest leping kujutab endast kahepoolset tehingut. Igasugune leping on samaaegselt juriidiline tehing, kuigi me ei saa öelda, et igasugune tehing on ka leping. Tehingus võib olla üks osaline, näiteks testamendi puhul, leping on aga kokkulepe vähemalt kahe isiku vahel. Meie ei peatu lepingu kehtivuse tingimustel, kuna iga leping peab vastama nendele nõuetele, mis on kehtestatud TsK IV peatükis tehingute suhtes.

Leping peab kujutama endast kummagi poole vaba tahteavaldust. See fakt, et lepingulise kohustuse võttis pool endale vaba tahteavaldusega, ongi aluseks, mis teeb temale le-

pingu täitmise kohustuslikuks. Isik ise oma tahteavaldusega määras enda edaspidise käitumise teatud suhetes. Tahteavaldus kohustabki isikut seetõttu, et ta ise valis sellise käitumisliigi. Ta ei või ilma seaduses ettenähtud põhjusega muuta oma käitumisliiki.

Lepingupool (kontrahent), sõlmides lepingu, peab silmas oma huve. Sotsialistlikus ühiskonnas, kus on likvideeritud antagonistlikud klassid, ei ole lepinguid, mis väljendaksid poolte antagonistlikke huve. Lepingupoolte isiklikud huvid (ka kodanikevahelistes lepingutes) ühtivad lõpptulemusena ühiskonna huvidega. Igasugused kõrvalekaldumised, mis võivad esineda juhul, kui lepingupooleks osutub mõni moraalselt ebakindel ühiskonna liige, välditakse sellega, et kõigi lepingute kehtivuse paratamatuks tingimuseks on nende sisu vastavus nõukogude seadustele, mis väljendavad kogu rahva tähet. Seadusega kindlaksmääratud piires võivad pooled anda lepingule ühe või teise konkreetse sisu. Plaanilised lepingud peavad olema ka täielikus kooskõlas plaaniülesannetega.

Lepingu seadusele vastavuse nõue ei tähenda seda, et ei võiks olla sõlmitud lepinguid, mis ei ole ette nähtud seaduses. Tsiviilkoodeksiga on reglementeeritud ainult teatud liiki lepingud. Koodeksis antud lepingute loetelu ei ole ammendav. Isegi rohkem: rida väga tähtsaid lepinguid, nagu näiteks hankelepingud sotsialistlike organisatsioonide vahel või tööettevõttelepingud kapitaalehituse alal ei ole üldse leidnud reguleerimist tsiviilkoodeksi normidega, vaid on reguleeritud eri normidega, peamiselt NSV Liidu seaduste ja valitsuse määrustega.

Võib esineda ja esinebki lepinguid, mis ei ole reguleeritud ei tsiviilkoodeksi ega ka eri normidega. Spetsiaalsete õigusnormide puudumine ei tee aga neid kehtetuks, muidugi tingimusel, et nad ei ole vastuolus nõukogude seaduste üldalustega ja lepinguõiguse üldnormidega. Nii näiteks ei ole hoiuleping või tasuta vara kasutuse leping üldse eraldi õiguslikult reguleeritud ei tsiviilkoodeksis ega ka eri normidega, kuigi elus esinevad need lepingud sagedasti. Kuna nad

ei ole vastuolus nõukogude õiguse üldalustega, siis spetsiaalsete õigusnormide puudumine ei muuda neid veel kehtetuiks. Ka kohtupraktikas on need lepingud juriidiliselt tunnustatud.

Tegelikus elus esineb ja ka kohtupraktika on tunnustanud nn. segalepinguid, s.o. lepinguid, mis koosnevad kahele või mitmele tüüpilisele lepingule omastest elementidest. Tegelikus elus nad esinevad üsna sagedasti ja on väga mitmesugused.

Näitena võiks tuua lepingut, mis on sõlmitud Tartu linna TSN TK Kaubandusvalitsuse ja Tartu Riikliku Ülikooli vahel üliõpilaste söökla avamiseks ja eksisteerimiseks. Ei ole ühtki tüüpilist lepingut, mille raamidesse see mahuks. Ühelt poolt teenindab kaubandusvalitsus üliõpilasi, varustab neid toiduga, müüb seda teatud hinnaalandusega (juurdehindluse protsent on tavalisest väiksem), ülikool aga omalt poolt võimaldab ruumid, on võtnud enda peale teatud osas remondi kohustuse, samuti kohustuse küttega varustamise alal jne. Tavalist lepingut "Tsiiviilkoodeksis" ei leidu. Selles esineb mitmesuguste lepingute, nii varakasutuslepingu kui ka teiste lepingute elemente. Tegemist on nn. segalepinguga. Segalepingu kehtivuse tingimuseks on sisu vastavus seadusele ja lisaks nõue, et ühte lepingusse ei oleks ühendatud vasturääkivaid elemente. Segalepingutest tulenevate vaidluste lahendamisel rakendatakse lepinguõiguse üldnorme ja segalepingu kohta käivaid spetsiaalseid norme, kui sellised on kehtestatud. Kui aga küsimust ei ole nimetatud normide alusel võimalik otsustada, siis lahendatakse vaidlus VNFSV TsPK § 4 eeskirjade alusel. VNFSV TsPK § 4 annab kohtule võimaluse konkreetse tsiiviilõigusliku vaidluse lahendamiseks juhul, kui ei ole olemas konkreetseid õigusnorme, mis reguleerivad vaieldavat suhet. Sellised vaidlused lahendatakse nõukogude seadusandluse üldistest alustest ja Nõukogude Valitsuse üldpoliitikast lähtudes, kusjuures kohtuotsuses peab olema märgitud, missuguseid seadusandluse üldaluseid ja valitsuse poliitika põhimõtteid on kohus silmas pidanud. Seega ei saa kohus jätta tsiiviilõiguslikku vaidlust lahendamata põhjusel, et

puuduvad õigusenormid, mis reguleeriksid antud õigussuhet.

Leping kui tahtelise iseloomuga akt avaldab tema alusel tekkivatele tsiviilõiguslikele suhetele sügavamalt mõju kui juriidilisteks faktideks tunnustatud sündmused.¹ Juriidilise sündmuse tähtsus piirdub sellega, et ta kutsub esile õiguslikud tagajärjed seaduses ettenähtud juhtudel. Leping omab ka sama tähtsuse, kuid ei piirdu sellega, vaid määrab seadusega vastavuses ka tema poolt loodud õigussuhte osaliste õigustuste ja kohustuste konkreetse sisu. Seepärast võiksimegi juriidiliste sündmuste iseloomustamisel piirduda nende õigust loova toime äramärkimisega; lepingute iseloomustuseks ei piisa sellest, vaid tuleb ka uurida, milline on lepingu osa tema alusel tekkiva obligatsiooni sisu kujunemisel.

§ 2. Tsiviilõiguslike lepingute rakendamise ala ja tähtsus.

NSV Liidus rakendatakse lepingut laialdaselt kaupade ja teenuste vahetuse suhete õigusliku vormina.

Ühiskondlikke suhteid, mille reguleerimisel kasutatakse tsiviilõiguslike lepinguid, võib grupeerida järgnevalt:

1. Sotsialistlike organisatsioonide vahelised majanduslikud sidemed, mis rõhuvas enamuses vormistatakse tsiviilõiguslike lepingutega. Produktsiooni liikumine ühelt tootjalt teisele ja tootjalt tarbijale toimub lepingute vahendusel. Samuti vormistatakse suhted sotsialistlike organisatsioonide vahel, teenuste osutamise alal ning sotsialistlike organisatsioonide vastastikuse abistamise varalised suhted. Sotsialistlike riiklike organisatsioonide vahel reguleeritakse lepinguga majandusliku sisu poolest erinevaid suhteid, nii suhteid tootmisvahendite jaotamise alal, mis tegelikult ei kujuta endast kaubavahetust, kui ka suhteid, mis on seotud kauba liikumisega tootjalt tarbijani (kaubalised suhted).

Seega rakendatakse lepingut kui õiguslikku vormi majan-

¹ vt. O.C. Иоффе, Советское гражданское право, Л., 1958, lk. 386.

dusliku sisu poolest erinevate suhete reguleerimiseks, kui-
gi lepingu vorm on omane kaubavahetusele. Ühe õigusliku vor-
mi rakendamine sisult erinevate suhete reguleerimiseks on
võimalik ja põhjendatud sellega, et tootmisvahendid säili-
tavad sotsialistlikus majanduskäibes kaupadega ühtse välise
kesta. Kuna sotsialismi tingimustes säilivad tootmisvahen-
dite jaoks välise vormina sellised majanduslikud kategoori-
ad, nagu omahind, hind jt., on võimalik säilitada ka toot-
misvahendite jaotusel riigilorganite vahel kaupade liikumist
vahendavat õiguslikku vormi - lepingut.

Majanduslikud sidemed ühelt poolt riiklike ja teiselt
poolt kooperatiiv-kolhooslike organisatsioonide vahel, sa-
muti sidemed kooperatiivsete ja kolhooslike organisatsioo-
nide endi vahel, nagu teada, on kaubalis-rahalise iseloomu-
ga suhted ning lepingulise vormi rakendamine nende reguleeri-
misel ei nõua erilist põhjustust.

Lepingul on väga suur tähtsus sotsialistlike majandus-
like organisatsioonide suhete reguleerimisel. Leping on ise-
majandamise tugevdamise ja riikliku majandusplaani täitmise
parimaks vahendiks. Leping kui plaani teostamise vahend
konkretiseerib plaaniülesande, arvestab kohalikke tingimusi
ja erinevusi, temas täpsustatakse hangitavate kaupade sorti-
ment, liigid jne.

Näiteks plaaniülesanne võib ette näha, et Tartu Saapa-
vabrik peab I kvartalis hankima kaubastule 10 000 paari mees-
te nahkjalatseid. Lepingus aga täpsustatakse juba tegumood,
sortiment, numbrid jne. Seega soodustab leping tarbijate
nõuete paremat rahuldamist ja kindlustab plaani õigeaegset
täitmist. Ettevõtte kohustusele täita plaan lisandub terve
rida täiendavaid kohustusi, mida võtab endale ettevõtte le-
pinguga selleks, et tulemusrikkalt täita riiklikku plaani.

Lepinguga luuakse ka sotsialistlike organisatsioonide
vahelise vastastikuse kontrolli painduv süsteem, kusjuures
omapärane on see, et vastastikust kontrolli teostatakse tsi-
viilõiguslike vahenditega, sest lepingu pooled ei ole allu-
vuse vahekorras, kuid kumbki neist on võtnud teise ees ko-

hustuse ja nad esitavad vastastikuseid nõudmisi nende kohustuste täitmiseks. Lepingu mittetäitmine või mittekohane täitmine toob kaasa tsiviilõigusliku (varalise) vastutuse, s.o. leppetrahvi sissenõudmise jt. sanktsioonide kohaldamise. Kui- gi leppetrahv, viivis jt. nõutakse sisse kontrahendi kasuks, tähendab see ühtlasi ka plaani täitmise kontrolli rublaga ja lepingu distsipliini kindlustamist. Lepingu kõrvalekaldumatu täitmine kindlustab sotsialistlikku seaduslikkust ja Nõukogu- de Liidu rahvamajanduse plaani täitmist.

Lepingulist vormi kasutatakse ka kolhooside riiklikul juhtimisel, näiteks riikliku kokkuostu lepingud, millega oma- korda on tihedalt seotud tööstuskaupade vastumüügi lepingud, või siis põllumajanduse masinate ostu-müügi ja kasutamise le- pingud, põllumajandussaaduste komisjoni lepingud ning rida teisi. Neid kasutatakse edukalt nii kolhoosliku toodangu suu- rendamiseks kui ka kolhoosliku tootmise riiklikuks juhtimi- seks.

Tsiviilõiguslikke lepinguid kasutatakse ka kolhooslik- kooperatiivsete organisatsioonide endi vahel mitmesuguste ma- janduslike suhete vormistamiseks, nagu näiteks kolhooside- vaheliste vanadekodude ehitamise ja majandamise osas, mitme- sugusel vastastikusel majandusliku abi osutamisel jne.

2. Teine grupp ühiskondlikke suhteid, mille reguleerimi- sel rakendatakse tsiviilõiguslikke lepinguid, on suhted sot- sialistlike organisatsioonide ja kodanike vahel, mis tekivad seoses sotsialistlike organisatsioonide poolt kodanike mitme- suguste materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste vahetu rahul- damisega, näiteks elanikkonna varustamine toidu- ja tööstus- kaupadega, kodanike elamuvajaduste rahuldamine riigile kuu- luva elamispinna kasutusele andmise teel, transpordi, elekt- rienergia, kommunaalteenuste jms. vajaduste rahuldamine - kõik see toimub tsiviilõiguslike lepingute alusel. Samuti ka kodanike kultuuriliste vajaduste rahuldamisega seotud suhted, nagu raamatute laenutamine, kino ja teatri külastamine, raa- matute kirjastamine jne.

Konkreetsed lepingud sotsialistlike organisatsioonide

ja kodanike vahel sõlmitakse seaduse ja mitmesuguste tüüp-
lepingute eeskirjade kohaselt, kusjuures need eeskirjad on
suunatud kodanike vajaduste igakülgselt rahuldamisele ja ko-
danike kasvatamisele kommunismi vaimus. Peaaegu kõik seda
liiki lepingud taotleavad kaht eesmärki: 1) kodanike ainelis-
te ja kultuuriliste vajaduste paremat rahuldamist ja 2) ko-
danike kasvatamist kommunismi vaimus.

Võtame näiteks elamispinna kasutamise lepingu. Ühelt
poolt on lepingu tingimuste ühepoolne muutmine elamuorgani-
te poolt keelatud lepingu kehtivuse ajal, korralikul üürni-
kul on eesõigus lepingu uuendamisele jne. Sellega kaitstakse
üürnike huve. Samaaegselt on lepingus tingimused, et üürnik,
kes lõhub tema kasutuses olevat korterit või teeb oma käitu-
misega võimatuks normaalse elamise sama korteri teistel üür-
nikel, kuulub väljatõstmisele elamispinna vastu andmata.

Selliseid kaheksugustele eesmärkidele suunatud sätteid
võime leida paljudes normides, mis reguleerivad lepingulisi
suhteid sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahel.

3. Lepingutega reguleeritakse ühiskondlikke suhteid,
mis tekivad kodanike vahel seoses nende kuuluva isikliku
omandi valdamise, kasutamise ja käsutamisega. Teostades isik-
likku omandiõigust (Konstitutsiooni § 10), astuvad kodani-
kud omavahel mitmesugustesse seadusega lubatud lepingulistes-
se suhetesse. Siin võivad olla vara võõrandamise, kasutamise,
hooldamise jt. varalise iseloomuga lepingud, kusjuures lepin-
guga ei saa luua suhteid, kus isiklikku omandit kasutatakse
mittetõise tulu saamiseks, teise isiku ekspluateerimiseks.

Kodanikevaheliste lepingute erikaal ei ole suur, sest
oma vajadused rahuldavad kodanikud põhiliselt lepingulistes
suhetes sotsialistlike organisatsioonidega.

4. Lõpuks võiksime nimetada veel ühte ühiskondlike su-
hete gruppi, kus laialdaselt kasutatakse tsiviilõiguslikke
lepinguid, s.o. Nõukogude Liidu väliskaubanduslikud suhted
teiste sotsialistlike maade ja kapitalistlike riikidega. Vä-
liskaubanduslike lepingute tähtsus on määratud Kommunistli-
ku Partei poliitikaga, mis on suunatud Nõukogude Liidu kau-

banduslike sidemete laiendamisele kõigi maadega.

Eeltoodu kõneleb sellest, et tsiviilõiguslik leping on nõukogude sotsialistliku majanduspoliitika teostamise väga tähtsaks vahendiks.

§ 3. Lepingupooled.

Nagu nähtub eespool esitatust, võivad tsiviilõiguslike lepingute poolteks olla: 1) sotsialistlikud organisatsioonid, 2) sotsialistlikud organisatsioonid ja kodanikud, 3) kodanikud.

Lepingust osavõtvaid pooli nimetatakse kontrahentideks. Plaaniliste lepingute pooled on kindlaks määratud plaaniaktis. Teistes lepingutes on sellisteks poolteks omal algatusel kokkuleppe sooritanud isikud. Kuna obligatsiooni subjaktidele on pühendatud eri teema, langeb ära vajadus peatuda üksikasjalisemalt lepingupoolte küsimusel.

§ 4. Lepingu sisu.

Lepingu sisu all mõistetakse nende konkreetsete tingimuste (punktide) kogusummat, milles pooled on kokku leppinud. Lepingu sisu kindlaksmääramisel on oluline praktiline tähtsus. "Tsiviilkoodeks", kõneldes lepingu sisust, lähtub vajadusest saavutada lepingu sõlmimisel kokkulepe vähemalt kõigis lepingus olulistest tingimustes.

Olulisteks tingimusteks on sellised tingimused, mille puudumisel ei saa pidada lepingut sõlmituks. Vahel nimetatakse neid ka kohustuslikeks tingimusteks. Olulised (kohustuslikud) tingimused on määratud tsiviilõiguse imperatiivsete vormidega. "Tsiviilkoodeksi" § 130 kohaselt loetakse olulisteks tingimusteks igal juhul tingimused lepingu eseme hinna ja tähtaja kohta, samuti need tingimused, mille kohta poole eelneva avalduse kohaselt peab olema saavutatud kokkulepe, s.t. lisaks TsK § 130 nimetatud kolmele olulisele tingimusele võivad olla veel mõningad teised tingimused, mida

kas või üks pooltest peab niivõrd olulisteks, et nende puudumisel ta ei sõlmi lepingut.

Tuleb aga märkida, et siiski mitte kõigis lepingutes ei pea figureerima kõik kolm olulist tingimust. Näit. tasuta vara kasutuse lepingus muidugi puudub hind, samuti kui üürilepingus võib puududa tähtaeg, kuid see asjaolu ei tee lepingut kehtetuks.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sisu oluliste tingimuste ring on palju laiem ja määratakse eriliste õigusaktidega. Näit. hankелеpingus kuuluvad siia tingimused kauba kvaliteedi ja kompleksuse kohta ning terve rida teisi olulisi tingimusi; kapitaalehituse tööttevõtete lepingus tööde maksumus, fondide üleandmise kord jne. Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute oluliste tingimuste ring on tavaliselt määratud spetsiaalsete aktidega, (näit. "Hangete põhimäärused", kapitaalehituse tööttevõtte tüüpleping jt.). Ainult juhul, kui eriaktid puuduvad, tuleb rakendada ka nendes suhetes tsiviilkoodeksi norme.

Peale oluliste tingimuste tuntakse lepingu tavalisi (loomulikke) ja juhuslikke tingimusi.

Lepingu tavalised või loomulikud tingimused on sellised, mis tavaliselt esinevad antud tüüpi lepinguis, näit. tingimus jooksva remondi teostamise kohta üürniku arvel on üürilepingu tavaline tingimus. Taoliste tingimuste puudumine lepingus ei too kaasa lepingu kehtetust ja täiendatakse dispositiivsete normidega. Kui ei ole lepingusse võetud tavalisi tingimusi, siis eeldatakse, et pooled pidasid silmas tavalist korda, mis on väljendatud dispositiivses normis. Kui pooled tahavad anda lepingule teistsuguse sisu, kui on ette nähtud dispositiivses normis, siis on neil õigus sisse võtta sellekohaseid tingimusi ja dispositiivne norm rakendamisele ei kuulu. Näiteks TsK § 168 sätib, et vara kasutajal on õigus anda vara allkasutusse, jäädes ise vastutavaks kasutuseandja ees juhul, kui leping ei määra teisiti. Kui lepingusse ei ole mingisugust tingimust sisse võetud vara allkasutusse andmise kohta, on leping kehtiv ja loetakse, et pooled

pidasid silmas TsK § 168. Kui pooled tahavad anda lepingule teistsuguse sisu, siis peavad nad vastava sätte sisse võtma, näit. et vara kasutaja ei või anda vara allkasutusse.

Lepingu juhuslikeks tingimusteks on sellised, mis ei ole ei olulisteks ega tavalisteks antud lepingule ja võivad olla selle sisuks ainult juhul, kui pooled on seda soovinud ja oma soovi lepingus selgesti väljendanud. Teiste sõnadega: juhuslikuks tingimuseks on dispositiivse normi muutmine lepingupoolte kokkuleppega. Näit. üürilepingus on tavaliseks tingimus, et üürnik teeb oma kulul jooksva remondi, juhusliku tingimuse näiteks võiks nimetada tingimust, mille kohaselt kasutusele andja koristab ruumid ilma erilise tasuta. See ei ole ei oluline ega tavaline tingimus antud lepingule, ta võib olla lepingu sisuks, kui pooled on seda soovinud ja lepingus oma soovi väljendanud.

Juhuslike tingimuste puudumine ei avalda mingit mõju lepingu kehtivusele.

Sellised on lepingu tingimused, mis on ette nähtud "Tsiviilkoodeksis". Seejuures on iga lepingu nagu iga teisegi tehinguga põhitingimuseks tema sisu vastavus seadusele. Lepingu sisu tuleb lugeda seaduspäraseks, kui tema tingimused ei ole vastuolus konkreetsetes imperatiivsetes normides sisalduvate eeskirjadega ja nõukogude õiguse põhialustega.

Mõningate lepingu liikide sisu sotsialistliku õiguse nõuetele, rahvamajanduse plaanile, riigi ja kodanike huvidele vastavuse kindlustamise eesmärgil antakse välja tüüplepingud, mille alusel sõlmitakse konkreetset lepingud. Näit. elamispinna kasutamise üürileping sõlmitakse tüüplepingu alusel, tööttevõtteleping kapitaalehituse alal samuti ja terve rida teisi. Tähtsamad tüüplepingud kinnitatakse Nõukogude Liidu või liiduvabariikide valitsuste poolt.

Tüüplepingu eeskirjade juriidiline jõud võib olla väga mitmesugune.

a. Ühtedel tüüplepingute eeskirjadel on seaduse jõud ja pooled ei või neid muuta omal kokkuleppel. Sellise tüüplepingu näitena võiks tuua tüüplepingut, mille alusel sõlmi-

takse lepingud kodanikele väikesemõõduliste majade järelmaksuga müümiseks.

b. Teistel tüüplepingutel on näidislepingu tähtsus ja pooled võivad konkreetsetes lepingus teistsugused sätted sisse võtta. Näidislepingu tähtsus on tüüplepingul, mille alusel sõlmitakse põllumajandussaaduste komisjonileping.

c. Kolmas liik tüüplepinguid on sellised, kus lubatakse tüüplepingu eeskirjadest kõrvalikaldumisi ainult teatud piirres. Näiteks võiks nimetada tüüplepingu, mille alusel sõlmitakse kirjastuslepingud.

Küsimuse, millise juriidilise jõuga on ühe või teise tüüplepingu eeskirjad, võime selgitada tutvudes vastava tüüplepingu tekstiga. Üksikasjalikult käsitletakse neid küsimusi juba vastavate tüüplepingutega tutvumisel tsiviilõiguse eriosas.

§ 5. Lepingute liigid.

Lepinguid võib liigitada väga mitmesugustel alustel.

1. Lepingute tekkimise iseloomu alusel jaotatakse neid plaanilisteks ja plaanivälisteks (või mitteplaanilisteks).

Lõpptulemuses on küll kõik meie riigis sõlmitud lepingud tingitud rahvamajanduse planeerimisest, kuid eristades plaanilisi ja plaaniväliseid lepinguid, mõistame plaaniliste lepingute all neid lepinguid, mille sõlmimine on tehtud pooltele kohustuslikuks nende adresseeritud rahvamajanduse planeerimise aktiga.

Plaaniväline leping võib samuti teenida rahvamajanduse plaanist tulenevaid eesmärke, kuid tema vahenditaks juriidiliseks aluseks ei ole mitte rahvamajanduse planeerimise akt, vaid ainult poolte kokkulepe. Plaaniakt ei kohusta antud konkreetseid pooli sõlmima antud konkreetset lepingut. Võib ka nii olla, et plaaniakt kohustab ühte pooltest vormistama omad suhted hangete alal lepinguga, kuid teise kontrahendi valik on vaba.

See jaotus omab suure praktilise tähtsuse. Nende erine-

vat liiki lepingute sõlmimise ja täitmise kord kui ka vastutus mittetäitmise eest ja ka nende lõppemise viis on erinev. Eeltoodust lähtudes on pühendatud loengus plaanilistele lepingutele spetsiaalne alaosa.

2. Lepingu jõustumise hetke alusel eristatakse konsensuaalseid ja reaalseid lepinguid.

Konsensuaalsed lepingud tekitavad obligatsioone nende sõlmimise momendist, s.t. momendist, kui pooled on kokku leppinud seadusega nõutavas vormis kõigis lepingu olulistest tingimustes. Näit. individuaalsete tunnustega piiritletud asjade ostu-müügi lepingud, kus omandiõigus läheb üle ostu-müügi lepingu sõlmimise momendist.

Reaalsed lepingud jõustuvad asjade üleandmise hetkest, näit. liigitunnustega piiritletud asjade ostu-müügi leping.

3. Poolte õiguste ja kohustuste jaotuse alusel eristatakse ühekülgseid ja kahekülgseid lepinguid. Olles alati kahepoolseks tehinguks, jaotuvad lepingud ühe- ja kahekülgseks, olenevalt sellest, kas kohustused tekivad ühel või mõlemal poolel. Tähendab, jaotuse aluseks ei ole mitte lepingu osaliste arv, milliseid peab olema vähemalt kaks, vaid kohustuste jaotus.

Ühekülgse lepingus üks pool on kreditoriks ja teine deebitoriks (ühel poolel on ainult õigused, teisel poolel ainult kohustused). Näitena võiks nimetada laenulepingut. Laenuandjal ei ole kohustusi, on aga õigus nõuda laenatud raha tagastamist, laenusaaajal ei ole õigusi, vaid kohustus laen tagasi maksta. Seega tekivad õigused ja kohustused vaid ühel poolel. See on ühekülgne leping.

Kahekülgse lepingus tekivad kohustused ja õigused mõlemal poolel (näiteks ostu-müügi leping). Ostu-müügi lepingus nagu igas teiseski lepingus on kaks poolt: ostja ja müüja. Mõlemal on vastastikused õigused ja kohustused. Müüjal on kohustus müüdnud ese üle anda ostjale ja õigus nõuda tasu maksmist. Ostjal on õigus nõuda eseme üleandmist ja kohustus tasuda kokkulepitud hind. Õigused ja kohustused antud lepingus jaotuvad mõlema poole vahel ja sellest lähtudes nimetataksegi

seada kahekülgeks lepinguks. Antud liigitus on oluline poolte kohustuste täitmise järjekorra kindlaksmääramisel. Seadus ja leping võivad määrata täitmise järjekorra nii või teisiti. Kui aga seaduses või lepingus ei ole kohustuste täitmise järjekord kindlaks määratud, siis rakendatakse TsK § 139 eeskirju (dispositiivne norm). Sotsialistlike organisatsioonide vahel sätitakse ka lepingute täitmise järjekord erinormidega.

4. Lepingud liigitatakse veel tasulisteks ja tasutaiks. Tavaliselt on tasulises lepingus mõlematel pooltel rahaline huvi, kuid tasu võib olla ka mitte rahas, vaid natuuras või teenuste osutamise vormis.

Jaotus tasutaiks ja tasulisteks on suhtelise iseloomuga. Üks ja sama leping võib olla tasuline ja tasuta (vara kasutuse leping). Olulist tähtsust sellel liigitusel ei ole.

5. Lepinguid liigitatakse põhi- ja lisalepinguteks. Mõlemad lepingud on sõlmitud lisaks pea- või põhilepingule, täiendavad seda. Täiendav (lisa-) leping võib olla sisse võetud pealepingusse endasse kui ka vormistatud erilise kokkuleppega. Näiteks kokkulepe leppetrahvi kohta hankelingus võetakse tavaliselt lepingusse endasse. See asjaolu, kas lisaleping on vormistatud eraldi või võetud sisse põhilepingusse, ei ole juriidiliselt tähtis.

Põhi- ja lisalepingu sõltuvus teineteisest väljendub selles, et põhilepingul on iseseisev juriidiline tähendus ning ta ei sõltu lisalepingutest. Lisaleping on aga täielikult sõltuv põhilepingust. Kui põhileping on kehtetu, siis muutub absoluutselt kehtetuks ka lisaleping. Lisalepingu kehtivus algab alles siis, kui hakkab kehtima põhileping. Ta võib olla mõnikord sõlmitud varem, kuid eeldusega, et põhileping sõlmitakse järgnevalt.

Ühe sõnaga: lisalepingu juriidiline saatus on määratud põhilepingu juriidilise saatuses, kuna põhilepingu juriidiline saatus lisalepingust ei sõltu.

6. Lepingu sõlmimisele võib eelneada nn. eelleping. Eellepinguks nimetataksegi lepinguid, mille järgi mõlemad pooled võtavad enesele kohustuse sõlmida tulevikus ettenähtud

tingimustel teatud leping.

Vajadus ostu-müügi lepingu eellepingu sõlmimiseks võib olla väga mitmesugune. Näiteks lepingutes, mille objektiks on individuaalselt piiritletud asjade üleandmine, on võimalik, et kreditoril ei ole enese käsutuses lepingu alusel müüdavat asja, deebitorile on aga tähtis kreditori nõusolek sõlmida leping tulevikus. Siinjuures on tähtis see, et asi on siiski olemas. Eellepingut ei saa sõlmida asja kohta, mida ei ole veel olemas. Kõige sagedamini sõlmitakse eelleping lepingu puhul, mille esemeks on majavalduse (hoonete) ost-müük. Näiteks ostja on huvitatud, et tulevikus saaks sõlmida majavalduse ostumüügi lepingu. Müüja on aga majavalduse pärija, keda tunnistatakse selliseks mõne kuu möödumisel, enne ta ei saa sõlmida ostu-müügi lepingut. Antud juhul võib olla sõlmitud ostu-müügi eelleping, milles müüja võtab kohustuse müüa ostjale maja pärast seda, kui ta tunnistatakse pärijaks. Tsiviilkoodeks ei sisalda üldsätteid eellepingute kohta. On vaid antud eeskirjad hoonete ostu-müügi eellepingu kohta (TsK § 182-a, 182-b) ja laenulepingu kohta sõlmitud eellepingute jaoks (TsK § -d 218, 219).

Kuid see asjaolu, et teiste eellepingute kohta TsK ei sisalda eeskirju, ei tähenda, et oleks takistus ka teiste eellepingute sõlmimiseks tingimusel, kui nad on kooskõlas seadusega. Mõnikord sõlmitakse eelleping ka vara kasutusse andmise kohta.

Praktikas ei esine laenulepingu eellepinguid. Neil oli tähtsus nepi perioodil. Praegu on nad oma tähtsuse kaotanud, sest suuremaid laene meil kodanikud omavahel ei tee. Igasugused laenud sotsialistlike organisatsioonide vahel on keelatud. Pangalaenud on aga reguleeritud erieeskirjadega. Mis puutub ostu-müügi eellepingutesse, siis need esinevad üksikutele juhtudel. Vastavalt TsK sätetele peab hoonete ostu-müügi eelleping olema notariaalselt võrmistatud ja selle kehtivus piiratud kindla tähtajaga. Eellepingu juriidiline tähtsus seisab selles, et ühe poole kõrvalekaldumisel võib teine pool pöörduda kohtusse ja nõuda eellepingu alusel lepingu sõlmimist.

Bellepinguid setsialistlike organisatsioonide vahel ei sõlmita.

7. Leping kolmanda isiku kasuks. Lepingus kolmanda isiku kasuks antakse nõudeõigus isikule, kes lepingust ise osa ei võta ega ole ka ühe poole võlitajaks. (TsK § 140.) Le-
pingut kahe poole vahel, mille järgi kolmas isik, lepingust
mitteosavõtja, omandab nõudeõiguse, nimetataksegi lepinguks
kolmanda isiku kasuks. Kolmanda isiku kasuks sõlmitud lepingu tüüpiliseks näiteks on elukindlustuse leping. Elu kindlustamisel näitab kindlustuse võtja lepingus kolmanda isiku, kes lepingust osa ei võta, kellele aga kuulub kindlustussumma väljamaksmisele kindlustatud isiku surma puhul. Lepingud kolmanda isiku kasuks on kaht liiki: ühed, kus nõudeõigus kuulub ainult kolmandale isikule (näiteks elukindlustuse leping, kus lepingu sisu on selline, et summa makstakse välja vaid surma puhul ja siis loomulikult kreditor seda ise kätte ei saa). Kuid võib ka olla niisugune leping, kus nõudeõigus kuulub nii kolmandale isikule kui ka kreditorile endale. Viimase näitena võib tuua lepingut, mis sõlmitakse hoiukassa ja kodaniku-hoiustaja vahel, kus nähakse ette, et hoiukassa maksab hoiustaja surma puhul hoiuse välja isikule, kellele antakse nõudeõigus kreditori poolt enda surma juhuks tehtud korralduses. Hoiustaja eluajal ta kasutab ise seda summat. Vahel nimetatakse sellist lepingut testamendiks, mis ei ole päris õige. See ei ole testament, vaid on leping kolmanda isiku kasuks, kus nõudeõigus kuulub kreditorile endale, kuid teatud tingimuste saabumisel (tema surma puhul) läheb üle kolmandale isikule. Ka mereveo lepingutes esineb lepinguid kolmanda isiku kasuks. Samuti on postisaadetiste puhul leping sõlmitud pakisaatja ja sideasutuse vahel kolmanda isiku kasuks, nõudeõigus kuulub nii kolmandale isikule - adreessaadile kui ka paki saatjale. Juhul, kui kolmas isik ei ole pakki kätte saanud, tagastatakse see saatjale. Lepinguid, kus nõudeõigus kuulub ainult kolmandale isikule, esineb vähem.

8. Lepinguid täitmiseks kolmandale isikule tuleb eris-

tada lepinguist kolmanda isiku kasuks. Sel juhul, kui leping on täitmisega kolmandale isikule, ei ole viimasele antud lepinguga iseseisvat nõudeõigust. Ainult deebitorile on antud õigus täita oma kohustust kreditori asemel kolmandale isikule.

Kui leping on sõlmitud kolmanda isiku kasuks, siis võib nõuda deebitorilt täitmist nii kolmas isik kui ka kreditor. Näit. postisaadetise puhul märkisime, et sideorganilt võib nõuda täitmist nii adressaat kui ka saatja. Kui aga leping on sõlmitud täitmisega kolmandale isikule (näit. väliskaubanduse tehingud, mis on sõlmitud NSVL kaubandusesinduse poolt, kuuluvad täitmisele NSVL Riigipangale, kuid Riigipank ise täitmist nõuda ei saa).

Tähendab, neid kahte lepingu liiki - kolmanda isiku kasuks ja täitmisega kolmandale isikule - saab eristada selle järgi, kas kolmandale isikule on antud iseseisev nõudeõigus või mitte. Leping kolmanda isiku kasuks annab talle nõudeõiguse, kui aga seda temale ei ole antud, siis on tegemist lepingu täitmisega kolmandale isikule.

Lepingus kolmanda isiku kasuks tekib kolmanda isiku nõudeõigus lepingust, mis on sõlmitud teiste isikute poolt: ta ise ei ole võtnud osa lepingu sõlmimisest. Mis sellest järgneb? Kõigepealt see, et pooled, kes on sõlminud lepingu, võivad ilma kolmanda isiku nõusolekuta lepingut ka ära muuta või tühistada. Kui on sõlmitud Riikliku Kindlustusega elukindlustuse leping kellegi kolmanda isiku (soodustatu) kasuks, siis ei ole tarvis küsida temalt nõusolekut lepingu tühistamiseks, vaid selleks piisab kindlustuse võtja ja Riikliku Kindlustuse (kindlustuse andja) kokkuleppest. Samuti võib kolmanda isiku õigusi vähendada lepingu tingimusi muutes ja ühe kolmanda isiku asemele märkida kaks või kolm. Seda aga mitte kõigi lepingute puhul. Elukindlustuse puhul on selge, et kolmandal isikul tekib nõudeõigus ühe lepingu poole surma puhul. Kui aga on tegemist postisaadetisega, kas siis igal momendil lepingu sõlmijad saavad muuta lepingut või ära võtta kolmandalt isikult tema õigusi? Ei, ainult seni, kui kolmas isik ei

ole võlgnikule avaldanud soovi kasutada oma õigust. Niipea kui kolmas isik on avaldanud säärast soovi võlgnikule, ei olene tema õigus enam lepingut sõlminud isikutest. Kui postisaadetise adressaat on pöördunud juba postkontorisellele, et pakki välja võtta, ei ole võimalik tema kasuks tehtud lepingut muuta, vaid pakk kuulub väljaandmisele.

Kolmanda isiku avaldus kasutada oma õigust on ühekülgne tehing ja seadus ei määra selleks kohustuslikku vormi, seada võib teha nii kirjalikus kui suulises vormis. Tahteavaldus kasutada oma õigust peab olema esitatud kolmanda isiku poolt võlgnikule. Kui kolmas isik loobub talle lepingus antud õigustest, siis ei saa keegi teda kohustada oma õigust kasutama ja lepingul ei ole tema suhtes kohustuslikku jõudu. Sel juhul võib pool ise kasutada kolmandale isikule antud õigust, kui see ei ole vastuolus lepingu mõttega. Kui adressaat ei võta postisaadetist vastu, siis saab saatja selle tagasi. (Elukindlustuse puhul muidugi ei ole see võimalik.) Kolmanda isiku loobumine talle antud õigustest on ka ühekülgne tehing ja peab olema väljendatud vastavas vormis võlgnikule, sest viimane peab teadma, kellele ta täidab kohustuse. Kolmanda isiku õigus tekib lepingu alusel, on tingitud lepingust ja sellepärast võib võlgnik kolmanda isiku nõudmisele seada vastu kõik lepingule rajatud vaided.

Need on põhilised eeskirjad, mis sätivad lepinguid kolmanda isiku kasuks.

§ 6. Lepingute sõlmimise kord.

Nagu märgitud, on leping kokkulepe kahe poole vahel. See- ga ei saa leping olla sõlmitud enne, kui pooled on avaldanud teineteisele nõusolekut kõigis lepingu olulistest tingimustes (TsK § 130). Vastav kokkulepe saavutatakse ühe poole ettepaneku tegemisega ja selle vastuvõtmisega teise poole poolt. Selleks, et leping sõlmitaks, peab olema ühe poole ettepanek, mis on teise poole poolt vastu võetud. Selle poole avaldust, kes võttis enesele algatuse lepingu sõlmimiseks, nimetatakse

ettepanekuks ehk oferdiks. Teise poole nõusolekut, kes vastab talle tehtud ettepanekule, nim. vastuvõtuks ehk aktseptiks. Isikut, kes ettepaneku esitab, nim. oferendiks ja isikut, kes ettepaneku vastu võtab, aktseptandiks. Sellest nähtub, et seaduseandja eristab lepingute sõlmimise kahte staadiumi. Kokkulepe saavutatakse ühe poole poolt oferdi esitamisega ja teise poole poolt oferdi aktsepteerimisega, kusjuures kehtib üldreegel, et leping loetakse sõlmituks, kui on olemas ühe poole ofert, mis teise poole poolt on aktsepteeritud.

Selleks, et lepingut lugeda sõlmituks, oferti aktsepteerituks, peab ofert vastama teatud nõuetele. Tuleb vahet teha ettepaneku vahel, mis on ettepanekuks sõlmida leping ja ettepaneku vahel astuda läbirääkimistesse lepingu sõlmimiseks. Oferdiks saab lugeda vaid sellist ettepanekut, mis sisaldab kõik lepingu olulised tingimused, nii et aktseptandil oleks võimalik väljendada oma nõusolekut ühe sõnaga: "Jaa". See on üldreegel, millest on mõned erandid. Näiteks loetakse ettepanek teatud juhtudel oferdiks, kuigi puudub hind. See võib olla tasuta lepingutes. Ettepanekud sotsialistlike organisatsioonide vahel ei sisalda tingimust hinna suhtes, kuna need on määratud vastavate ametlike hinnakirjadega. Samuti võib ka üürilepingus puududa tingimus üüri suuruse kohta, kuna see küsimus on reguleeritud seadusega.

Ofert peab olema esitatud teisele lepingupoolele, konkreetsele isikule. Tsiviilõiguse õpiku autorid ja rida teisi tsiviliste arvavad, et sellest üldreeglist tuleb teha erandeid. Väidetakse, et on lubatud ettepaneku tegemine ka mitte konkreetsele isikule, nn. "ofert publikule". Näitena tuuakse kaupade asetamist kaupluse vitriini. Teise näitena esitatakse sageli Riikliku Kindlustuse kuulutus, kus kutsutakse üles kodanikke kindlustama oma vara. Sellises kuulutuses on ka kõik lepingu olulised tingimused esitatud. Öeldakse, et neil kahel juhul ei ole ettepanek adresseeritud konkreetsele isikule, vaid publikule, et iga isik võib sellele vastavalt pöörduda kaupluse või Riikliku Kindlustuse organite poole ja viimased on kohustatud sõlmima lepingu, müüma kaupa või kindlus-

tama vara. Samaaegselt öeldakse, et kaubaproovide väljasaatmine ei ole ofert, vaid ettepanek astuda läbirääkimistesse lepingu sõlmimise kohta. Beltoodud seisukohta on kritiseeritud tsiviilõiguslikus kirjanduses. Juriidiliste teaduste doktor R. Halfina¹ rõhutab, et oferdi esitamine kindlale isikule on oferdi tingimatuks tunnuseks ja juhul, kui seda ei ole esitatud kindlale isikule, tuleb ta lugeda ainult ettepanekuks astuda läbirääkimistesse. Ofert, nagu hiljem näeme, on ettepanek, mis juriidiliselt seab teđa teinud isikut. Oferti esitanud isik ei või seni, kui ta ei ole aktseptandilt saanud vastust, müüa teisele isikule vara, mille ostmiseks ta on ettepaneku teinud aktseptandile. R. Halfina arvates ei seo mittekonkreetselt isikule esitatud ofert selle esitajat. Kauba asetamisel kaupluse vitriini võib olla nii, et kaup on müüdud esimesele või teisele ostjale ja kui kolmas ostja tuleb, siis kaupluses seda kaupa enam ei ole. Sageli aga müüakse ka kaupu, millest ei ole proovi välja pandud. R. Halfina väidab, et kaubandusorganisatsioonide, samuti Riikliku Kindlustuse kohustus sõlmida vastavad lepingud põhjeneb mitte niivõrd ettepanekul, mis on nende organite poolt esitatud publikule (kaupade paigutamine vitriini, kuulutused), vaid spetsiaalsetel õigusnormidel, mis reguleerivad nende organite tegutsemist kodanike teenindamise alal. Jaekaubanduse kohta käivad eeskirjad samuti kui Riikliku Kindlustuse määrustik näevad ette nimetatud kohustused olenemata sellest, kas ettepanekut kuulutuse või kaupade vitriini asetamise näol on tehtud või mitte.

Kokkuvõttes asub R. Halfina seisukohale, et eespool nimetatud ettepanekuid, mis ei seo pooli juriidiliselt, ei tule vaadelda oferdina, vaid ettepanekutena astuda läbirääkimistesse lepingu sõlmimiseks. Oferdiks tuleb lugeda tulevasele konkreetselt lepingupooltele esitatud ettepanekut, kusjuures see ettepanek peab siduma pooli juriidiliselt ja sisaldama kõik lepingu olulised tingimused.

---

¹ Vt. P.O. Хальфина. "Значение и сущность договора в советском гражданском праве, Москва, 1954, Ик. 296-308.

Paistab, et R. Halfina seisukoht on õige ja tegelikku-
sele vastav. Suurem osa juriste aga pooldab esimest seisu-
kohta, s.t. tunnustab ofertit publikule.

Lepingu sõlmimise moment. Leping loetakse sõlmituks, kui ühe poole ofert on teise poole poolt aktsepteeritud. Kuid mitte alati ei saa lepingupooled astuda vahetult ühendusse. Nad võivad olla ruumiliselt eraldatud (näit. üks Tallinnas, teine Tartus). Siin on paratamatu ajaline vahe offerdi esitamise ja selle aktsepteerimise vahel. Oferent võib ka mõnel juhul soovida vastust oma ettepanekule teatud aja möödumisel või teatud kindlaks tähtajaks. Seoses sellega kerkib küsimus, millisel määral on oferent seotud oma ettepanekuga. Kas ta võib, olles teinud ettepaneku lepingu sõlmimiseks ühele isikule, samal ajal teha ettepaneku teisele ja sõlmida temaga lepingu? On vajalik määrata moment, millest alates pooled on seotud nende poolt väljendatud tahteavaldusega. Selleks et lahendada seda küsimust, on seaduseandja kehtestanud erineva lepingu sõlmimise korra kohalolijate ja eemalviibijate lepingu poolte vahel.

Kõigepealt on tarvis selgitada eemalviibija ja kohalolija mõisted. Mis on nende mõistete eraldamise aluseks? Tuleb pidada silmas, et eraldamise aluseks on mitte ruumilise vahemaa olemasolu või puudumine, vaid asjaolu, kuidas toimub tahteavalduse vastuvõtmine, kas vahetult või mittevahetult, s.t. kas vastus ettepanekule võib objektiivselt järgneda otsekohe või on paratamatu teatud ajaline vahe. Kui isik, kes elab Tartus, võtab telefoniühenduse isikuga, kes elab Leningradis või ka kaugemal ja teeb ettepaneku sõlmida leping, siis võib antud juhul neid lugeda kohalolijateks poolteks, kuna tahteavalduse vastuvõtmine toimub vahetult, ja rakendada eeskirju, mis sätivad lepingu sõlmimise korda kohalolijate vahel. Samal ajal aga ühes paikkonnas elunevate kodanike suhetele võivad kohaldamisele tulla eeskirjad, mis sätivad lepingute sõlmimist eemalolijate vahel. Kui näit. Ülikooli tänavalt Tartus saadetakse kiri Puiestee tänavale, siis on paratamatu teatud ajaline vahe, kuni aktseptant saab vastata. Tä-

hendab, kohalolijate-vaheliseks lepinguks nim. lepingut, mis on sõlmitud kontrahentide poolt, kes võtavad teineteiselt tahteavalduse vastu vahetult. Vahetuks vastuvõtmiseks tuleb lugeda ka ettepaneku vastuvõtmist esindaja kaudu, kui viimane astub vahetult kontakti kontrahendiga.

Sellest erinevalt loetakse lepingu sõlmijaid eemalviibijateks, kui ühe poole tahteavalduse ja teise poole vastuse vahel on paratamatu ajaline vahe.

Milline moment loetakse lepingu sõlmimise momendiks?

1. Kohalolijate vahel saab lepingu sõlmimise momenti kindlaks määrata kahesuguseid asjaolusid arvestades: kõigepealt, kui ofert on tehtud vastuseks tähtaega määramata, siis peab ka vastus järgnema kohe ja leping loetakse sõlmituks vastuse järgnemise momendist. Samast momendist on pooled juriidiliselt seotud. Kui oferdile, kus ei ole vastuseks määratud tähtaega, ei järgne vastust kohe, siis ei ole leping sõlmitud ja poolte vahel juriidilist seotust ei teki.

Oferdis võib olla määratud kindel tähtaeg aktsepti andmiseks. Võib olla tehtud ettepanek teatada, kas ollakse nõus sõlmima lepingut esitatud tingimustel ja vastus palutakse saata näit. 1. aprilliks. Taoline ofert võib olla ka kohalolijate vahel esitatud aktseptandile. Sel juhul loetakse, et oferent on seotud oferdis määratud tähtajaga. Kui nimetatud tähtajaks saabub aktsept, loetakse leping sõlmituks, kui aktsepti oferdis märgitud tähtajaks ei järgne, lõpeb poolte juriidiline seotus.

Kui aktseptant vastab hilinemisega (näit. tähtaeg oli 1. aprill, ta vastab aga 2. aprillil), siis ei loeta seda enam aktseptiks, vaid uueks ettepanekuks, oferdiks, mille omakorda on esitanud endistes suhetes aktseptandina esinenud isik.

Aktseptant võib vastata, et ta on nõus lepingut sõlmima, kuid teistel tingimustel, kui on oferdis tähendatud. Näiteks ostu-müügi lepingu puhul võib olla ettepanek: "Müün sõiduauto "Pobeda" 20 000 rubla eest". Aktseptant vastab: "Olen nõus hinnaga 18 000 rubla". Ka seda vastust ei loeta aktseptiks, vaid võetakse kui uut ettepanekut sõlmida leping. Jä-

reldatakse, et esimese poole poolt esitatud oferdi isik, kel-
lele see oli adresseeritud, ei ole aktsepteerinud. Juriidi-
line seotus, mis tekkis esimese ettepanekuga, lõpeb, ja akt-
septi, mis antakse teistel tingimustel, loetakse uueks ofer-
diks.

2. Lepingu sõlmimise moment eemalolijate vahel. Siin
toimub juriidilise seotuse teke järgmiselt: Oferdil ei ole
aktseptandi osas juriidilist tähtsust seni, kui ta pole se-
da kätte saanud (ei saagi olla, sest isik ei teagi, et tal-
le on saadetud ettepanek).

Oferdi kättesaamine aktseptandi poolt samuti ei seo
akseptanti, vaid seob oferenti. Tekib küsimus: kui kauaks
ajaks on seotud oferent oma ettepanekuga, mis ta on esita-
nud eemalolijale aktseptandile? (Näiteks Tartu linnast saa-
detakse ettepanek Tallinnas elunevale kodanikule sõlmida os-
tu-müügi leping, ära märkides selles kõik olulised lepingu
tingimused. Kui kaua peab oferent sel juhul ootama?) Vastuse
annab TsK § 132, milline ütleb, et 1) kui vastuse saamise
aeg on määratud oferdis endas, siis on oferent seotud sel-
le tähtajaga; 2) kui tähtaega ei ole märgitud vastuse saa-
miseks oferdis, siis loetakse tähtajaks aeg, mis on normaal-
selt vajalik vastuse saamiseks konkreetsel juhul. (Normaal-
selt vajaliku aja võib alati välja arvestada, näit. kui kaua
läheb post Tallinna, millal võib olla kiri kätte toimetatud
ja millal võib vastus jõuda tagasi Tartusse). See on tähtaeg,
mille jooksul on oferent seotud oma ettepanekuga, ta ei või
sellest loobuda, vaid peab ära ootama vastuse. See on üldree-
gel, millest on erand - juhtum, kus oferent saab loobumisest
teatada enne, kui adressaat (aktseptant) on saanud oferdi
kätte. See on võimalik näit., kui ettepanek on saadetud täna
Tartust posti teel kirjaga, siis võib loobumise saata tele-
grammiga. Ettepanekust loobumise teade jõuab kätte ilmselt
enne kui ettepanek ise. Sel juhul on juriidiline seotus lik-
videeritud, oferent võib soovil korral oferdi esitada teise-
le isikule.

Kui ettepanek võetakse vastu aktseptandi poolt pärast

tähtaja mõõdumist, ei seo ta oferenti. Hilinemisega esitatud aktsepti loetakse uueks ettepanekuks (oferdiks) samuti kui kohalolijate vahel. Kui aga hilinemisega saadud aktseptist nähtub, et see on õigeaegselt ära saadetud ja hilines näit. sideorganite süü läbi või muudel põhjustel, siis loetakse leping ikkagi sõlmituks, välja arvatud juhud, kus oferent viivitamatult teatab hilinemisest aktseptandile. Ainult sel tingimusel vabaneb ta vastutusest. Kui hilinemisest teatatud ei ole, loetakse leping sõlmituks kõigi sellest tulenevate tagajärgedega. Aktseptant võis tema poolt teele saadetud aktseptist loobuda ainult juhul, kui ta suudab kindlustada, et oferent saab loobumise kätte enne kui aktsepti.

Nõukogude õigus loeb lepingu eemalolijate vahel sõlmituks sellest hetkest peale, mil ettepaneku teinud isik on saanud vastuse oma ettepanekule (TsK § 134).

Tsiviilkoodeksi § 134 on dispositiivne norm ja pooled võivad kokku leppida teisiti.

Kõige selle juures tuleb silmas pidada, et kui seaduse või poolte kokkuleppe kohaselt peab leping olema sõlmitud vastavas vormis, loetakse ta sõlmituks hetkest peale, mil talle on vastav vorm antud. Tähendab, et notariaalse lepingu sõlmimiseks peavad pooled üheaegselt mõlemad või oma esindajate kaudu ühes või teises linnas pöörduma notari juurde lepingu tõestamiseks. Kui leping sõlmitakse liht kirjalikus vormis, siis ei ole nõutav, et pooled alati vormistaksid selle ühe akti näol pealkirjaga "leping". Kui ofert ja aktsept on vormistatud kirjavahetuse teel, võib seda lugeda lepinguks kirjalikus vormis. Lepingu tekst võib olla kas või 3-4 paberil, kirjavahetus võib toimuda mitme kirjaga ja lõpptulemusena kõik need kirjad kokku annavadki lepingu kirjalikus vormis. Telefonikõnedel võib olla tähtsust ainult siis, kui seadus lubab lepingut sõlmida suulises vormis.

Ettepanekust või aktseptist loobumise juriidilised tagajärjed. Tsiviilkoodeks ei sisalda otsust normi selle kohta, kuid TsK § -de 117-118 normide alusel on välja kujunenud seisukoht, et kui isik loobub tema enda poolt väljendatud tahte-

avaldusest, siis peab ta vastaspoolele tasuma kahju, mis tekkis viimasel seoses sellega, et ta arvestas tehtud ettepanekut või nõusolekut sõlmida leping, mis aga jäi sõlmimata ettepaneku teinud või nõusolekut väljendanud isiku süü läbi.

§ 7. Sotsialistlike organisatsioonide vahelised plaanilised lepingud ja nende sõlmimine.

Plaanilised lepingud sõlmitakse sotsialistlike majandusorganisatsioonide vahel plaaniülesannete alusel ja nende täitmiseks.¹ Selle mõistega on haaratud peamiselt hankelepingud, kapitaalehituse tööttevõtte lepingud ja veolepingud sotsialistlike organisatsioonide vahel.

Kõigi plaanilis-lepinguliste obligatsioonide tekkimise aluseks on komplitseeritud juriidiline koosseis, mis sisaldab endas nii planeerimise akti kui ka sellega vastavuses sõlmitud lepingu. Juriidilise aluse struktuuri ühtsusega on määratud ka mõningad kõigile plaanilis-lepingulistele suhetele omased üldprintsipiidid. Nende suhete organiseerimise konkreetseid vormid erinevad olenevalt sellest, millises majandusliku tegevuse sfääris nad tekivad. (Nii näiteks erineb suhete organiseerimine hangete alal tunduvalt kapitaalehitusalaste suhete organisatsioonist.) Nimetatud erinevuste uurimisele on pühendatud spetsiaalsed tsiviilõiguse kursuse eriosa teemad, käesoleva teema ülesandeks on tuua esile plaanilis-lepinguliste suhete üldjooned. Alles viimasel ajal on juriidilises kirjanduses hakatud neid üldjooni nimetama,² kuid esita-

---

¹ Plaanilisi lepinguid nimetatakse sageli majanduslepinguteks (hozjaistvennoe dogovorõ). Tegelikult on majanduslepingu mõiste plaanilise lepingu mõistest tunduvalt laiem, sest ka need lepingud, mis sõlmitakse sotsialistlike organisatsioonide vahel plaaniliselt mittejaotatava toodangu realiseerimiseks, on sisuliselt majanduslepingud. Terminit "majandusleping" tarvitatakse vahel ka kitsamas mõttes, mõistes selle all ainult hankelepinguid.

² O.C. Иоффе, Советское гражданское право, I к. 396-400; И.С. Вильянский, Лекции, ... I к. 312-315.

tud seisukohad on erinevad.

Arvatavasti oleks õige ja vajalik rõhutada plaanilis-
-lepinguliste suhete alljärgnevaid üldjooni:

- 1) lepingu sõlmimise ja täitmise kohustuslikkus poolte-
le,
- 2) lepingu sisu vastavus selle aluseks olevale plaani-
ülesandele,
- 3) tsentraliseeritud õiguslik reguleerimine NSV Liidu
õiguslike aktidega,
- 4) majanduslike keskuste osavõtt lepinguliste suhete
organiseerimisest,
- 5) lepingupoolte-ettevõtete initsiatiivi arendamine ja
kohalike tingimuste arvestamine,
- 6) lepinguliste suhete kestav iseloom.

Allpool peatume nendel üksikasjalisemalt.

1. Lepingute sõlmimise ja täitmise kohustuslikkus. Sot-
sialistlike organisatsioonide lepingutes ei saa olla poolte
äränägemisel sellist määravat tähtsust, nagu on seda lepin-
gutes kodanike vahel. Lepingu täitmisest on huvitatud kogu
ühiskond ja sellepärast ei saa lepingu sõlmimine olla kahe or-
ganisatsiooni eraasjaks.

Hangete põhimääruste kohaselt on plaaniaktis näidatud
kontrahendid kohustatud sõlmima lepinguid 60 päeva jooksul
pärast plaaniülesande kinnitamist pädeva organi poolt.

Lühiajalised lepingud (vähem kui ühe aasta peale) ja le-
pingud ühekordseteks hangeteks sõlmitakse 20 päeva jooksul
pärast seda, kui pooltele sai teatavaks hanke vajadus. Neil
juhtudel, kui hangete põhimäärused näevad ette hankimise tel-
limuste alusel, annavad ostjad tellimused 10 päeva jooksul,
arvates päevast, mil nad said teate neile toodangu eraldami-
sest.

Varem kehtinud eeskirjadest erinevalt¹ lubavad 1959.a.

---

¹ Сборник нормативных материалов по советскому гражданскому праву, М., 1958, лк. 177.

kehtestatud hangete põhimäärused alaliste majanduslike sidemete puhul pikendada järgmiseks aastaks lepingu kehtimist, mis oli sõlmitud toodangu hankimiseks jooksva aastal.

Ka "Eeskirjad töötetevõttelepingute kohta ehituse alal" (kinnitatud NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 24. augustil 1955.a.)¹ sätivad tellija ja ehitusorganisatsiooni kohustuse sõlmida leping ehituste kohta, mis on võetud kinnitatud tiitelnimekirjadesse.

Kuna sotsialistlike organisatsioonide vahelised lepingud on kõik seotud ühise ülesandega - riikliku plaani täitmisega, siis on nii kreditor kui ka deebitor huvitatud lepingu täitmisest. Nad peavad teineteist selles vastastikku abistama. Rida norme otse kohustavad kreditori abistama deebitoril lepingut täita. See on nõukogude lepinguõiguse iseärasus, mis tuleneb asjaolust, et lepingulised kohustused kontrahendi ees on samaaegselt mõlema poole kohustused ka riigi ees. Kuna lepingute täitmisest on huvitatud kogu ühiskond, siis mitte niivõrd juriidilised sanktsioonid, kui võrd just ühiskondlik arvamus mõjutab pooli lepinguid täitma.

Ühepoolne keeldumine lepingu täitmisest ning selle tingimuste ühepoolne muutmine on keelatud. Lepingu lõpetamine kui ka lepingu tingimuste muutmine poolte kokkuleppel on võimalik ainult juhul, kui see ei ole vastuolus kinnitatud plaaniga.

Nõukogude seadused nõuavad lepingudistsipliini ranget järgimist ja kohustavad rahvamajanduse nõukogusid, ministeeriume jt. ametkondi pidama otsustavat võitlust lepingudistsipliini rikkumise vastu.

Eespool nimetatud ja teiste plaanilis-lepingulisi suhteid reguleerivate aktidega on kehtestatud mitmesugused varalised sunnivahendid (viivised, trahvid jt.), milliseid rakendatakse lepingudistsipliini rikkujate suhtes, kusjuures sanktsioonide kohaldamine ei vabasta lepingulise kohustuse reaalsest täitmisest.

---

¹ Постановления ЦК КПСС и Сов. Мин. СССР по вопросам строительства, Госприздат, 1956, лк. 123-137.

2. Plaanilis-lepinguliste obligatsioonide põhijooneks on lepingu sisu vastavus nende aluseks olevale plaaniülesandele. Nii näiteks võib töötetevõtteleping kapitaalehituse alal olla üldse sõlmitud ainult siis, kui 1) ehitus on võetud kinnitatud tiitelnimikirja, 2) pangaasutustes on avatud finantseerimine, 3) ehitusobjekti jaoks on kinnitatud projektilis-eelarveline dokumentatsioon, 4) ehitus on võetud antud ehitusorganisatsiooni plaani. Kui ehitus kestab üle ühe kalendriaasta, kinnitatakse lisaks eespool nimetatule aasta tiitel ja sõlmitakse vastavalt sellele aastaleping.

Finantsdistsipliinist kinnipidamise range kontroll, mida teostatakse pangaasutuste poolt, väldib plaanist kõrvalekaldumise ehituslepingute sisu kindlaksmääramisel ja lepingute täitmisel.¹

Hangete põhimääruste kohaselt (§ 17 ja § 18) on kehtetud lepingud või nende üksikud tingimused, mis on vastuolus kinnitatud plaanidega.

Seega muutuvad igasugused plaaniaktiga vastuolus olevad lepingu tingimused, kui nad ka oleksid lepingusse võetud, iseendast kehtetuks.

Plaanilise lepingu oluliste (kohustuslike) tingimuste ring on TsK § 130 ettenähtust palju laiem. Sotsialistlike organisatsioonide vahelistes hankelepingutes TsK § 130 fikseeritud olulistele tingimustele lisandub rida teisi, nagu näiteks tingimused toodangu kvaliteedi kompleksuse, sortimendi arvelduste korra jne. kohta, mida peab kooskõlastama lepingu sõlmimisel.² Eriti olulise tähtsusega on toodangu kvaliteedi küsimus. Nõuded sotsialistlike organisatsioonide vahelistes lepingulistes suhetes üleantava toodangu kvalitee-

---

¹ "Eskirjad ehituste finantseerimise kohta pikaajaliste mahutuste pankade poolt", Kinnitatud NSV Liidu Ministrite nõukogu määrusega 24. augustist 1955.a. nr. 1152. (Постановление ЦК КПСС и Сов. Мин. СССР по вопросам строительства.)

² Tootmis-tehnilise otstarbega toodangu hangete põhimääruse § 15 ja rahvatarbekaupade hangete põhimääruse § 14 ("Eesti NSV Teataja" 1959, 35, 180).

di osas on palju kõrgemad nendest, mis on kehtestatud tsiviilkoodeksis.¹

Nõuded, millele peab vastama sotsialistliku ettevõtte poolt väljalastava konkreetse toodanguliigi kvaliteet, määratakse kindlaks enne antud toodanguliigi massilisele (või seeriaviisilisele) tootmisele asumist. Need kvaliteedi näitajad (nõuded) kinnitatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Standardite, Mõõtude ja Mõõduriistade Komitee (mõnede eriti tähtsate toodanguliikide jaoks NSV Liidu Ministrite Nõukogu) poolt ja fikseeritakse spetsiaalsetes aktides nimetusega - "Üleliiduline riiklik standard", lühendatult GOST (ГОСТ). Kinnitatud GOST kuulub kohustuslikult rakendamisele kõigis NSV Liidu ettevõtetes eranditult. Nii näiteks peavad Tallinna, Leningradi ja kõigi teiste tubakavabrikute poolt väljalastavad paberossid "Belamor" vastama kvaliteedinäitajatele, mis on fikseeritud GOST-is 1505-48. GOST-i nõuetele mittevastav toodang loetakse mittekvaliteetseks ja selle väljalaskmise eest kannab tööstusettevõtte juhtkond vastutust.

Iga GOST numereeritakse, tööstusettevõtte peab vormistama väljalastava kaubaühiku viitega sellele numbrile (vt. näiteks tikutoosi jt.). GOST-id avaldatakse standardite komitee poolt väljaantavates ametlikes kogumites.

Tootmise jäätmetest, utililist, mittekonditsioonilisest toormaterjalist valmistatud ja mõningatele muudele toodanguliikidele ei kehtestata riiklikke standardeid (GOST-e). Nende toodanguliikide kvaliteedi näitajad fikseeritakse tehnilistes tingimustes (eriline akt), millised kinnitatakse ettenähtud korras. (Tähtsamad vabariikide ministrite nõukogude, ülejäänud rahvamajanduse nõukogude poolt või nende poolt määratud korras.) Kasutatakse ka retseptuure, kaubanäidiseid ja etaloone. Vastavas korras kinnitatud tehnilised tingimused, retseptid ja etaloonid on ettevõtetele rakendamiseks kohustuslikud.

---

¹ Samas §-dele 35-41 ja 32-39 vastavalt.

Tänu toodangu kvaliteedi nõuete kehtestamise sellisele korrale ei ole vajalik lepingus üleantava toodangu kvaliteedi kirjeldus. Riiklike standardite numbrid ning tehniliste tingimuste ja retseptuuride kinnitamise kuupäevad ning neid kinnitanud organisatsioonide nimetused märgitakse lepingus. Tehnilised tingimused ja retseptuurid peavad olema lepingule juurde lisatud, näidiseid ja etaloone kirjeldatakse lepingus ning näidatakse nende hoidmise kord. Kaupade vastuvõtmisel peab kontrahent teostama kvaliteedi kontrolli.¹ Kõige sellega kindlustatakse kõrgekvaliteedilise toodangu väljalaskmine. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 24. augustil 1955.a. kinnitatud "Eeskirjades tööttevõttelepingute kohta ehituse alal" ja vastavas tüüplepingus on ette nähtud terve rida tingimusi, mille sissevõtmine lepingutesse on kohustuslik. Kõik need tingimused on suunatud plaaniliste ehitustööde õigeaegse ja kõrgekvaliteedilise teostamise tagamisele.

3. Plaanilis-lepinguliste suhete tsentraliseeritud õiguslik reguleerimine ja nende suhete suunamine kindlustatakse NSV Liidu normatiivaktidega, nagu hangete "Põhimäärused", "Eeskirjad tööttevõttelepingute kohta ehituse alal" jt., mis määravad plaaniliste lepingute sisu põhijooned. Taoliste normatiivsete aktide kehtestamise ja rakendamise ülesandeks on tagada niisuguste tingimuste sissevõtmine konkreetsetesse lepingutesse, milliseid peetakse riigi poolt vajalikeks lepingutega vormistatud plaaniülesannete õigeaegse ja sihipärase täitmise seisukohalt. Sel teel saavutatakse plaanis väljendatud üldriiklike huvide ja lepingus fikseeritud üksikute riigiorganite isemajanduslike huvide õige kooskõla.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu on alati osutanud suurt tähelepanu sotsialistlike organisatsioonide vaheliste plaanilis-lepinguliste suhete kujundamisele.

Pärast tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkor-

---

¹ NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraazi 27. mai 1959.a. määrusega nr. B-85 kinnitatud juhendid tootmis-tehnilise otstarbega ja rahvatarbekaupade kvaliteedilise vastuvõtu korra kohta. "Eesti NSV Teataja", 1959, 35, 181.

raldamist NSV Liidu Ülemnõukogu neljanda koosseisu seitsmendal istungjärgul vastuvõetud seaduse alusel on selles suur osa liiduvabariikide ministrite nõukogudel: nad teostavad majanduslepingute sõlmimise juhtimist rahvamajanduse nõukogude ja TS kohalike nõukogude täitevkomiteede kaudu. Rahvamajanduse nõukogu põhimääruse p. 47¹ kohaselt juhivad rahvamajanduse nõukogud lepingute sõlmimise ja täitmise protsessi nende süsteemi kuuluvate ettevõtete poolt.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste majanduslepingute sõlmimise kord on alati sätitud NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrustega², NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži instruksioonidega³, NSV Liidu Raudteede põhimäärusega⁴ ja mitmesuguste teiste NSV Liidu õiguslike aktidega.

Suure tähtsusega on olnud nn. hangete "Põhitingimused", nad kujutavad endast normatiivseid akte, mis määravad konkreetse toodangu liigi hankelepingute sõlmimise korra ja lepingu olulised tingimused ning teised tähtsamad küsimused. Nad töötati välja endiste NSV Liidu tööstuslike ministeeriumide-nankijate poolt kahepoolsete aktidena, mis kooskõlastati ministeeriumide-tarvitajatega. "Põhitingimused" olid kohustuslikud neid kinnitanud ametkondade süsteemi kuuluvatele kõikidele ettevõtetele.

Lepinguliste suhete õiguslikul reguleerimisel oli ja on ka praegu suur tähtsus nn. "Töötetevõtte lepingute eritingimustel".

Põhi- ja eritingimuste arv on väga suur, nad on avaldatud mitmekõitelistes kogumites.⁵

---

¹ Сборник Постановлений Правительства, 1957, № 12, art. 121.

² Сборник нормативных материалов по советскому гражданскому праву, ч. I, М., 1958, лк. 173-178.

³ Самас, лк. 172.

⁴ Устав железных дорог СССР, М., 1955.

⁵ Сборник основных и особых условий поставки, вып. I-II-III, Госприздат 1956, 1957.

Seoses tootmise juhtimise reorganiseerimisega on lepingulised sidemed sotsialistlike majandusorganite vahel muutunud veel ulatuslikumaks. Avara tegevusvälja leidis vabariiklike ja kohalike organite endi initsiatiiv ja algatus. Lepingutega seotud hankijad ja tarbijad, tööttevõtjad ja tellijad asuvad tihti peale erinevates majanduspiirkondades ja vabariikides. Et vältida uutes tingimustes võimalike kohalike tendentside vastandamist üldriiklikele huvidele, oli vajalik reguleerida NSV Liidu aktidega need küsimused, mis nõuavad ühetaolist lahendamist, jättes kohalikest oludest tingitud eriküsimused vabariikide valitsuste, rahvamajanduse nõukogude ja lepingupoolte lahendada. 1959.a. kehtestatud hangete "Põhimäärustega" kujundati hankepingute sõlmimise kord täielikus vastavuses tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise uue süsteemiga.

4. Majanduslike keskuste osavõtt lepinguliste suhete organiseerimisest. Vastavad keskused, kellele on allutatud plaaniliste lepingute kontrahendid, on alati ühes või teises vormis võtnud osa lepinguliste sidemete organiseerimisest. Osavõtu vormid on aga olnud mitmekesised ja muutuvad.

Rahvamajanduse erinevatel arenguetappidel on kasutatud erinevaid lepinguliste suhete süsteeme. Kuni 1957-1958.a. rakendati kaht lepinguliste suhete süsteemi: 1) generaali- ja lokaallepingute süsteemi, 2) otseste lepinguliste suhete süsteemi.

Generaallepingu alusel sõlmiti lokaallepingud ettevõtete vahel. Muidugi, nii ühtede kui teiste sõlmimisel arvestati hangete põhitingimuste sätteid. Generaallepinguga määrati kindlaks hangete üldkogus, graafiline sortiment ja rida teisi küsimusi, mida pidid arvestama lokaallepingute sõlmijad. Hanked toimusid ettevõtete-hankijate ja ettevõtete-tarbijate poolt generaallepingu põhjal sõlmitud lokaallepingute alusel.

Lepinguliste suhete struktuur määrati kindlaks "Põhitingimustega".

Otseste lepingute süsteem. Nagu ütleb nimetus ise, sõlmitakse siin lepingud otse tarbijate-ettevõtete ja toot-

jate-ettevõtete vahel. Kesklülid omavahel lepingulistesse suhetesse ei astu, generaallepinguid nende vahel ei sõlmita. Ettevõtted-hankijad ning ettevõtjad-tarbijad, saanud plaani-ülesande, asuvad otse omavahel lepingute sõlmimisele.

Küsimus sellest, millist lepingute suhete süsteemi, kas otsest või siis generaal- ja lokaallepingute süsteemi kasutada, on otsustatud sõltuvalt sellest, milline on antud ajaloolisel perioodil kasulikum ja otstarbekam.

Kuni 1949.aastani oli laialdaselt levinud otseste lepingute süsteem. Edaspidi sõlmiti otseseid lepinguid vähe, peamiseks oli generaal- ja lokaallepingute süsteem. 1957.a. alates, kus likvideeriti kesklülid, mis sagedasti dubleerisid teineteise tööd, ning anti suured võimalused initsiatiivi ilmutamiseks kohtadele, laienes otseste lepingute süsteemi rakendamine. Samaaegselt kasutati ka mõningal määral generaal- ja lokaallepingute süsteemi. 1959.a. loobusid hangete "Põhimäärused" viimati nimetatud süsteemist. Tööstuse haldamise uutes tingimustes muutus see vorm otstarbetuks ja kaasajal arendatakse hangete alal ettevõtete-hankijate ja ettevõtete-tarbijate vahel otseseid lepingulisi vahetõrki kui majanduslikult kõige otstarbekamat ja kasulikumat majanduslike suhete vormi. See aga ei tähenda, et organid, kellele alluvad lepingu kontrahendid, oleksid kõrvaldatud lepinguliste suhete organiseerimisest. Vastupidi: rahvamajanduse nõukogude põhimäärus (§ 47) nimetab lepingute sõlmimise juhtimist ja nende täitmise kontrolli rahvamajanduse nõukogude üheks põhi-funktsiooniks.

Lepingute sõlmimise protsessi juhtimist ja lepingute täitmise kontrolli teostavad ka teised majandust haldavad ametkonnad ja organid.

Kapitaalehituste alal on omapärane lepinguliste suhete süsteem. Ka siin, nagu juba eespool märgitud, eelneb konkreetsete lepingute sõlmimisel ehitusorganisatsiooni ja tellija vahel kapitaalehituste planeerimise protsess. Alles siis, kui kõik nõutav dokumentatsioon on vormistatud, võib asuda lepingute sõlmimisele. Tööettevõttelepingud kapitaalehituse

alal sõlmitakse tüüplepingute alusel, mis valitsuse määrusega kinnitatud, kusjuures omapäraks on see, et sõlmitakse leping tellija ja peatööttevõtja vahel, milles nähakse ette kogu töö maht antud objekti ehitamisel.

Peatööttevõtja, jäädes ise vastutavaks tellija ees kogu töö eest, tõmbab kaasa ehitustöödele mitmesuguseid alltööttevõtjaid, sõlmides nendega lepinguid, kusjuures tellija ees vastutab peatööttevõtja, mitte alltööttevõtja.

Kui näiteks Tartu linnas ehitatakse maja, mille tellijaks on TSN täitevkomitee, tööttevõtjaks Üldehitustrust nr.3, siis sõlmitakse Üldehitustrustiga üldine tööttevõtteleping kogu ehitusobjekti kohta, olenemata ehituse kestusest. Kui kestus on ette nähtud üle kalendriaasta, siis lisaks üldisele tööttevõttelepingule (generaaltööttevõtteleping) sõlmitakse veel aastalepingud. Ehitustrust võib tõmmata kaasa montaaživalitsuse ehitatavas majas keskkütte ja veevärgi monteerimiseks ja sõlmida temaga alltööttevõttelepingu (samuti mitmesuguste teiste ehitusorganisatsioonidega üksikute tööde teostamiseks ehitataval objektil). Peatööttevõtja - Üldehitustrust - jääb aga vastutavaks täitevkomitee ees kõikide tööde osas.

Lepinguliste suhete vorme vaadeldakse põhjalikult eriosas üksikute lepingute käsitlemisel.

5. Lepingupoolte-ettevõtete initsiatiivi arendamine leiab väljenduse nende poolt plaani täitmiseks võlmitud lepingutes. Lepingu tähtsamad tingimused on küll määratud plaaniaktiga, kuid samaaegselt lahendatakse lepingus poolte kokkuleppe alusel rida konkreetseid küsimusi. (Vt. hangete "Põhimäärused", "Eeskirjad tööttevõttelepingu kohta" jt.) Lepingute juriidiline tähtsus seisneb selles, et nad etendavad juriidilise fakti osa. Ainult nende sõlmimisel tekib täies ulatuses plaaniline obligatsioon hangete või muul alal.

Lepingu sõlmimisel võivad kontrahendid kooskõlas plaaniga maksimaalselt arvestada kohalikke tingimusi. Majanduslike sidemete planeerimine ei kõrvalda, vaid vastupidi, eeldab poolte vahel kooskõlastatud lepingu sõlmimist, mis on

plaanitajate initsiatiivi ja algatuse väljenduse üks vorme isemajandamise alusel plaaniliste ülesannete täitmise alal.

Plaanilise lepingu kontrahendi valik on jäetud hankijale.

6. Lepinguliste suhete kestev iseloom. Lepingud sotsialistlike ettevõtete vahel on suuremas osas kestva iseloomuga. Näiteks ehituste kohta, mille ehitamise aeg on üle ühe aasta, sõlmitakse generaalleping kogu töömahu kohta, kus nähakse ette põhiobjektide ehitamise alguse ja lõpetamise tähtajad. Lisaks sellele sõlmitakse iga-aastaseks ehitamiseks aastalepingud antud aasta töömahu kohta. Generaallepinguid ei sõlmita ehituste kohta, mille ehitamise aeg on lühem kui üks kalendriaasta.

Enamik hankelepinguid sõlmitakse aastaks. Kõrvuti nendega sõlmitakse ka hooajalisi ja ühekordseid lepinguid, kuid nende osatähtsus on väiksem, eriti plaaniliste lepingute hulgas.

Sotsialistlike organisatsioonide vaheliste lepingute sõlmimise protsess. Nagu eespool mainitud, ei saa lepingut lugeda sõlmituks enne, kui pooled on jõudnud kokkuleppele tema sisu oluliste tingimuste suhtes. See kehtib üldreeglina ka plaaniliste lepingute kohta sotsialistlike organisatsioonide vahel.

Erinevus seisneb siin selles, et kui lepingu tingimuste kooskõlastamisel on tekkinud lahkarvamised, milles pooled ise ei suuda kokkulepet saavutada, siis ei või leping jääda sõlmimata. Sel korral sekkuvad poolte suhetesse aktiivselt vastavad riigiorganid ja mõjutavad neid lepingut sõlmima.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraazi instruksiooniga 9.detsembrist 1940.a. GA/28¹, hankelepingute osas aga 1959.a. NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud hangete "Põhimäärusega"² on kehtestatud järg-

¹ Сборник нормативных материалов по советскому гражданскому праву, ч. I, М., 1958, lk. 172.

² "Eesti NSV Teataja", 1959, 35.

mine lepingute sõlmimise protseduur.

Hankija või tööttevõtja, saanud plaaniülesande, peab koostama lepingu projekti ja saatma selle allakirjutamiseks kahes eksemplaris tellijale ettepanekuga see omalt poolt alla kirjutada ja täitmiseks võtta. Kui tellija (tarbija) on projektis esitatud tingimustega nõus, kirjutab ta sellele alla, jätab ühe eksemplari enesele, teise aga saadab hiljemalt 10 päeva jooksul tagasi esitajale ja leping loetakse sõlmituks. See kehtib juhul, kui lahtarvamusi lepingu tingimustes ei teki. Kui tellija ei ole nõus lepingu projektis esitatud tingimustega, peab ta sellele vaatamata projektile alla kirjutama, kuid samaaegselt koostama nn. "lahkkelide protokoll". Lepingus tehakse enne allkirja märke lahkkelide protokollis juurdelisamise kohta.

Lahkkelide protokoll kujutab endast keskelt pooleks jagatud paberilehte, mille vasakul poolel on esitatud lepingu selle punkti (või punktide) sisu, milles on lahtarvamusi, paremale poolele kantakse sama punkt selles formuleeringus, millisena teda tahab näha tellija. Lahkkelide protokoll peab kandma ettevõtte juhataja või tema poolt kirjaliku volikirjaga lepingu sõlmimiseks volitatud isiku allkirja.

Lahkkelide protokoll lisatakse juurde allakirjutatud lepingu projekti eksemplarile ja hiljemalt 10 päeva jooksul saadetakse tagasi projekti koostanud organisatsioonile.

Hankija (tööttevõtja), saanud lepingu koos lahkkelide protokolliga, on kohustatud 10 päeva jooksul lahendama tellijaga kõik lahtarvamusel, kokkuleppe mittesaavutamisel aga esitama vaidluse vastava arbitraažiorgani lahendamiseks, teatades sellest kontrahendile. Kui hankija (tööttevõtja) eespool märgitud 10 päeva jooksul ei esita vaidlust arbitraaži, siis loetakse, et ta on nõus tarbija (tellija) poolt lepingu projektile lisatud ettepanekuga ja leping loetaksegi sõlmituks lahkkelide protokollis tehtud muudatustega. Igasugusel muul viisil esitatud vastuväidetel ei ole juriidilist tähtsust.

Neid arbitraažile esitatud vaidlusi ninetatakse lepingu- eelseteks vaidlusteks.

Lepingueelsete vaidluste algatamine arbitraažis on lubatud ainult juhul, kui lahkeliid on lepingu olulistes küsimustes ja nende lahendamise kohta ei ole võimalik saavutada kokkulepet ettevõtete esindajate läbirääkimise teel.

Lepingu sõlmimise protseduuri kestus on piiratud kindlate tähtaegadega ning ei või olla üle 20-30 päeva, alates lepingu projekti koostamisest. Tähtaegade rikkumisega esitatud pretensioonidel ei ole juriidilist tähendust, vaatamata nendele loetakse leping sõlmituks. Samuti ka juhul, kui tellija ei tagasta tähtajaliselt lepingu projekti.

Arbitraaž peab asjad läbi vaatama kindlate tähtaegade jooksul.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Riikliku Arbitraaži instruktiivkirjas 10.detsembrist 1949.a.¹ arbitraažiorganite ülesannetest majanduslepingute sõlmimisel rõhutatatakse, et arbitraažiorganid peavad lepingueelsete vaidluste lahendamisel juhinduma üldriiklikest, mitte aga lepingupoole kitsastest ametkondlikest huvidest. Üldriiklikud huvid on kriteeriumiks, mille alusel arbitraaž läheneb nii ühe kui ka teise poole ettepanekutele. Arbitraaž võib anda ka oma, kontrahentide omast erineva ettepaneku vaieldavas küsimuses.² Arbitraaži otsus lepingueelses vaidluses on mõlemale poolele kohustuslik ja juhul, kui üks pooltest, vaatamata tehtud otsusele, ei vormista lepingut lõplikult, võib arbitraaž määrata süüdlasele trahvi teise poole kasuks. Sellega võivad kaasneda muud sanktsioonid vastavate organisatsioonide juhatajate suhtes.

Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv Riiklik

---

¹ Сборник инструктивных указаний Государственного арбитража при Совете Министров СССР, М., 1955, вып. I, лк. 83-88.

² Lepingueelse arbitraaži funktsioonidest vt. üksikasjalikumalt Я.Л. Донде, З.М. Фрейдман, Т.И. Чурков, Хозяйственной договор и его роль в снабжении народного хозяйства СССР, М., 1953.

Arbitraaž on asunud seisukohale, et juhul, kui pool, vaata-
mata arbitraaži otsusele, siiski ei sõlmi lepingut ning ei
asu lepingu täitmisele, kannab ta sama vastutust kui allakir-
jutatud lepingu mittetäitmise eest. Ühe sõnaga - kui arbitraaž
on otsuse teinud, siis igasugused kõrvalekaldumised lepingu
täitmisest on lubamatud ja nendele järgneb varaliste sankt-
sioonide kohaldamine. Praktikas tavaliselt sõlmitakse leping
pärast arbitraaži otsust, kõrvalekaldumisi sellest esineb
harva.

Lahkhelide protokoll toob kaasa lepingute sõlmimise eri-
staadiumi, kus leping täielikult ei ole jõustunud, kuid vaa-
tamata lahkhelidele omandab osalise jõu, välja arvatud juhud,
kus lahkhelid on väga olulistes punktides. Kui need lahkhe-
lid on teisejärgulistes punktides, siis lepingu olulised
punktid omandavad juriidilise jõu projekti allakirjutamise
hetkest. Pärast lepingu projekti allakirjutamist, olenemata
lahkhelide kooskõlastamisest, asuvad pooled lepingu täitmi-
sele. Muidugi on see piiratud täitmine, kuid siiski väga olu-
lise tähtsusega.

Lepingueelsete vaidluste instituut on suunatud plaanilis-
lepingulise distsipliini kui sotsialistliku rahvamajanduse
eduka arendamise ühe olulise eelduse tagamisele.

SISUKORD.

EESSÕNA

E s i m e n e t e e m a .

OBLIGATSIOONI MÕISTE JA OBLIGATSIOONIDE TEKKIMISE ALUSED	4
§1. Obligatsiooni mõiste	4
§2. Obligatsiooniõigusliku suhte koosseis	8
§3. Obligatsioonide liigid	14
§4. Obligatsioonide tekkimise alused	17

T e i n e t e e m a .

OBLIGATSIOONI SUBJEKTID	38
§1. Pooled obligatsioonis	38
§2. Isikute paljususe tekkimine obligatsioonis	39
§3. Isikute paljususe liigid obligatsioonis	40
§4. Regressiõigus	44
§5. Isikute vahetumine obligatsioonis	48

K o l m a s t e e m a .

OBLIGATSIOONI TÄITMINE	54
§1. Obligatsiooni täitmise mõiste	54
§2. Obligatsioonide reaalse täitmise põhimõte	54
§3. Täitmise subjektid	59
§4. Täitmise ese	60
§5. Täitmise viis	62
§6. Täitmise koht	64
§7. Täitmise tähtaeg	65

N e l j a s t e e m a .

OBLIGATSIOONIDE MITTETÄITMISE ÕIGUSLIKUD TAGAJÄRJED	71
§1. Obligatsiooni mittetäitmise mõiste	71
§2. Obligatsiooni mittetäitmise õiguslikud tagajärjed	72

§ 3. Tsiviilõigusliku vastutuse mõiste	73
§ 4. Tsiviilõigusliku vastutuse saabumise tingimused	77
§ 5. Mittesüüliselt tekitatud kahju heastamine	104
§ 6. Teiste isikute tegudega põhjustatud kahju heastamise kohustus	109
§ 7. Vastutusest vabastavad asjaolud	111

V i i e s t e e m a .

OBLIGATSIOONIDE TAGAMINE	113
§ 1. Obligatsioonide tagamise mõiste ja tagamise viisid	113
§ 2. Leppetrahv	114
§ 3. Pant	118
§ 4. Käsiraha	124
§ 5. Kõendus	126

K u u e s t e e m a .

OBLIGATSIOONIDE LÕPPEMINE	129
§ 1. Obligatsioonide lõppemise alused	129
§ 2. Obligatsioonide lõppemine täitmisega	130
§ 3. Tasaarvestus	131
§ 4. Uuendus (novatio)	134
§ 5. Poolte ühtimine	136
§ 6. Täitmise võimatus	136
§ 7. Poolte kokkulepe	137
§ 8. Teised obligatsioonide lõpetamise viisid	138

S e i t s m e s t e e m a .

LEPING. ÜLDMÕISTED	140
§ 1. Lepingu mõiste nõukogude tsiviilõiguses.	140
§ 2. Tsiviilõiguslike lepingute rakendamise ala ja tähtsus	143
§ 3. Lepingupooled	148
§ 4. Lepingu sisu	148
§ 5. Lepingute liigid	151
§ 6. Lepingute sõlmimise kord	157
§ 7. Sotsialistlike organisatsioonide vahelised plaanilised lepingud ja nende sõlmimine	164

Hind 34 kop.

A 2366

79153

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00354443 6